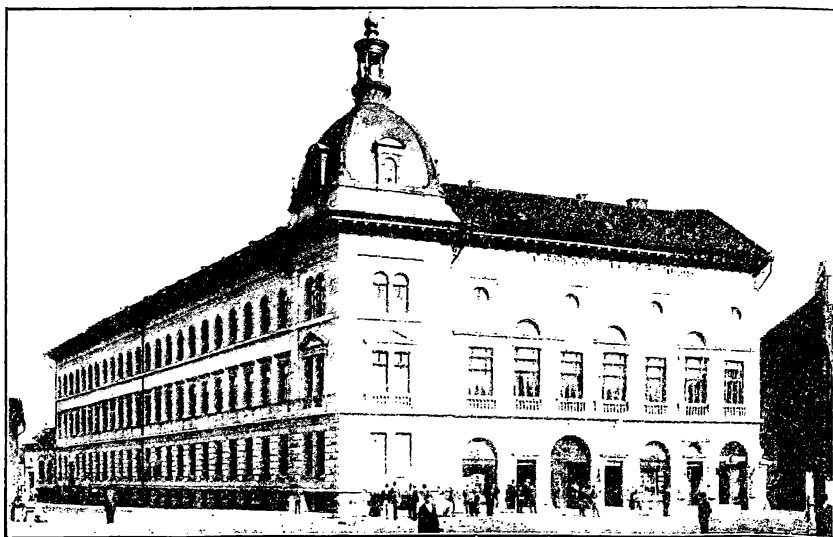

AZ ERDÉLYI
REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET
THEOLOGIAI FAKULTÁSÁNAK
ÉRTESITŐJE

AZ 1909—1910. TANÉVRŐL.

SZERKESZTETTE
NAGY KÁROLY
A THEOL. FAKULTÁS IGAZGATÓJA.

KOLOZSVÁR
AZ ERDÉLYI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET KIADÁSA
1910.

A vallástudomány tárgya és módszere.

Főtiszteletű és Méltóságos Püspök Úr!

Méltóságos Elöljáróság!

Nemes Ifjúság!

Tisztelt Közönség!

Az erdélyi ref. egyházkerület főtiszteletű közgyűlése 1908 évi november havában tartott ülésén kegyes volt engem a kolozsvári theologiai fakultás nyilvános rendes tanárává választani. Midőn e választásért őszinte szívvel mondok hálás köszönetet az erdélyi ref. egyházkerület főtiszteletű közgyűlésnek: fakultásunk Méltóságos Elöljáróságának felhívására, főiskoláinkon uralkodó ősi szokás szerint, tudományos értekezéssel óhajtom tanári székemet elfoglalni.

Mi a vallástudománynak tárgya és miféle módszerrel kell e tárgyat feldolgoznia, ha a tudomány névre igényt akar tartani? — e kérdésre keresek feleletet.

Úgy hiszem, hogy e feltett kérdésre adott feleletből ki fog tűnni, milyen szellemben óhajtom előadni fakultásunk növendékeinek azokat a tudományokat, melyeknek tanszékére az erdélyi ref. egyházkerület Közgyűlése elhívni méltóztatott. Székfoglaló beszédem programértekezésnek tekinthető.

I.

A keresztyén theologia kialakulásának kezdete egy időre esik a keresztyén egyház kialakulásának kezdeteivel. A 4-ik evangélium görög miveltségű írója, János, és Pál apostol, a zsidó rabbik tanítványa: mindkettő egyformán theologus. Egyik sem szoritikozik pusztán Jézus tanításának előadására, hanem magyarázza azt és igyekszik összhangzásba hozni saját miveltségének elemeivel. János a logos-tant alkalmazza magyarázásának elvéül és eszközéül, Pál pedig a zsidó rabbinus theologia tanait s a

népies görög philosophia elemeit olvassza bele Jézus tanításába. Mind a kettő más és más formába önti ugyanazt a tartalmat: Krisztus evangéliumát. János és Pál a keresztyén theologia épületének alapvető óriásai s ha ez az épület valóban az ők vállaikon emelkedett volna eleitől fogva, milyen más alakot vesz vala fel az emberiség kulturájának képe! Az apostoli kornak e két kiemelkedő alakja sokkal szabadelvűbben és sokkal szabadabban fogta fel Jézusnak tanát, mint az utánuk következő századoknak egész sora.

Mig az apostoloknak földadata az volt, hogy terjesszék és magyarázzák Jézus tanítását, addig az egyházatyáknak munkatere bővült és szélesebb mezőt ölelt fel Jézus evangéliumának magyarázása mellett szükség volt annak *védelmezése* is. A római császárok üldözése szükségessé tette az egyháznak *egységes* kialakulását, a különböző irányból jövő *szellemi* támadások pedig siettették a *tan* egységes megállapítását. A többit azután elvégezték a már megalakult egyháznak hatalmi, világhatalmi törekvései és az apostoloknak tana, a mely Jézus evangéliumának szerzett híveket, most már eszköz lett azoknak kezében, a kik saját maguknak akartak szerezni — nem híveket, hanem alattvalókat. Az *ideál* szempontja alatt keletkezett apostoli tanok, melyeket János és Pál hagytak az egyháznak drága örökségül, az *utile* szempontja alá kerültek s értékük a szerint állapított meg, hogy melyik tesz több szolgálatot e hatalmi törekvéseknek. Azokra az alapokra, melyeket az apostolok egy szellemi épület, az Istenország számára vetettek, felépült egy merőben érzéki és anyagi természetű alkotmány, mely az ideált eszközül tekintette s a maga földi céljainak előmozdítására a különböző zsinatokon különböző dogmákat szavaztatott meg. A lassanként kialakuló dogmatikai rendszer, melyet a zsinatok tekintélye tett hitelessé és kényszerítővé, egyszersmindenkorra utját szegte a theologia olyan kialakulásának, a mely méltó lett volna János és Pál tanításaihoz. E dogmatikai rendszeren épült fel a scholastica, a mely már az által elárulta a maga tudománytalanságát, hogy a philosophiát szolgálóleányává tette s éppenséggel nem engedte neki, hogy a fátylát előtte vigye, hanem minden erejéből iparkodott annak kioltására. Az egyház természetfeletti, isteni intézménynek tartotta magát, a ki egyedül van abszolút igazság birtokában. Nincs tehát szükség az igazság kutatására, mert ott van az készen a megállapított dogmákban. Alkalmazkodjatok ehez az igazsághoz és hagyjátok bé-

kességben az elmét, a mely úgy is minden rossznak forrása és eszköze. Ne kutassatok, ne bölcselkedjete, ne kételkedjete, hanem gyermeki alázattal boruljatok le a *tekintély* előtt.

A scholastica korában a vallás *tekintély*-vallássá lőn s úgy látszik végleg feledésbe ment Jézusnak az a tanítása, hogy az ő vallása a *szellem* vallása, tehát a *szabadság* vallása. Ott pedig, a hol a tekintélyek jelölik ki az utat, külső tekintélyek szabják meg a célt, ott tudományról beszélni nem lehet. A scholastica korában találkozunk lépten-nyomon éleselméjű fejtegetésekkel, a melyek szeretnék még a szörszalat is részekre hasogatni, találkozunk megtévesztő deductiókkal, syllogismusokkal, de az életet adó és az életből fakadó tudományt nincs miért keresnünk, mert az félve huzódik meg egy-egy cella magányos falai között, félve a máglyák lángjától és az egyház üldözéseitől.

A szellemet azonban örök időkre bilincsbe verni nem lehet. A tekintély igájába hajtott emberi ész annál nagyobb erővel emelkedik fel és vivja ki magának a szabadságot, amely az ő lényegét teszi. Igaz, hogy az emberek nagy részét nehezen lehet kicsalni a fény nélküli oduikból és szemük csak lassan szokik hozzá a nap és csillagok szelid fényéhez, „de — a mint Giordano Bruno mondja — vannak olyan lények, kik arra születtek, hogy a napnak fényébe merítsék szemeiket és ezek a lények, ha a gyűlölt éjszakának vége érkezik, hálás szívvvel az ég jósága iránt s örvendező lélekkel szívják be tekintetükkal a napnak óhajtott és sóvárgott sugarait és szívükkal, hangjukkal, kezükkal ujongva imádják a napnak felkelését.“ (Az okról, az elvről és az egyről. Német fordítás 2. lap).

A klasszikus eszmének újjászületése, a modern philosophia megalapítása és a Luther—Kálvin reformatioja a napnak ezt a felkelését hirdeti. A protestantizmus az emberi léleknek eddig alig sejtett alkotó részét fedezi fel s teszi életének alapelvévé. A szellem teljes szabadságának proklamálása szüli újjá a tudományokat és ad létet a theológiának, mint igazi tudománynak. Kálvin és Luther visszatértek a két alapító óriásnak tanításához és éppen Pál theológiájának fénye mellett mutattak új utat a kutató, a szabadság után vágyódó lelkeknek, akik igazán szívükkal, hangjukkal, kezükkal ujongva áldják a napnak felkelését.

Ez az új korszak a tekintély vallásnak, a tekintély uralmának végét hirdeti. Nem tagadom, voltak idők és voltak emberek, sőt bevallom, vannak még ma is olyan férfiak, akik a tekintély uralma mellett szívesen törnek lándzsát s a szellem szabad röp-

tére készek bilincseket rakni. Uralmuk azonban csak ideig-óraig tartó. A szellem, ha egyszer önmagának tudatára ébredett, áttör minden akadályt, mely útját szegi és diadalmasan halad előre jogainak kivívásában.

Ez a saját erejének tudatára ébredett szellem volt szülője a modern tudományosságnak és ez a szellem van hivatva arra, hogy utat mutasson és irányt jelöljön a theológiának is a maga tudományos kutatásaiban. Ha a theologia mereven szembe helyezkedik a modern tudománnyal, ha nincs elég ereje arra, hogy ujongva köszöntse a napnak felkelését, akkor szemének gyengesége miatt kénytelen lesz visszavonulni ismét fény nélküli odujába, mint az éjjeli madarak s örökre le kell mondania arról, hogy a tudományok sorában elfoglalja a neki megfelelő helyet.

A scholastica theologia hát nem tudomány, hanem legjobb esetben is csak dogma-magyarázat, a mely legfőbb feladatát abban látja, hogy a zsinatok által megállapított tételeket az életnek mindennemű kérdéseire alkalmazza.

Ha tehát a theológiának, mint tudománynak *tárgyát* megállapítani akarjuk, hiában fordulunk feleletért a történelemhez. A történelem legfennebb azt mutathatja meg, hogy milyenek *nem* kell lenni a theológiának, ha tudomány akar lenni.

A tudományos theológiának kezdetét *Kant* idejére tehetjük. Kant volt az, a ki először ismerte fel a vallásnak önálló realitását és hangsúlyozta annak minden külső tekintélytől való függetlenségét. A míg ez a tény teljes világossággal constatálva és megállapítva nem volt, a theológiának meg kellett elégednie azzal, hogy a biblia iratait dogmatikai alapon magyarázza s az egyház kormányzatára alkalmas férfiakat neveljen. Bibliamagyarázat volt ez időben a theologia főfeladata s ehez járult azután a dogmatikai kérdések megbeszélése, a mely megbeszélés azonban inkább terjedelmének szélessége, mintsem fejtegetéseinek mélysége által tűnt ki.

Korántsem akarjuk ez által azt mondani, hogy a 19. század előtt nem lettek volna a protestántismuskak tudós theologusai. Sőt ellenkezőleg, készséggel ismerjük el, hogy úgy a külföldi, mint a belföldi főiskolák sohasem szűkölködtek olyan professzorokban, a kik az akkori tudományosság fegyvereivel felövezve praelegáltak katedráikon. A mit mi állítunk, csak ennyi voltak tudós theologusok, de nem volt tudományos theologia. Nem az a kérdés, hogy vajjon az egyes theologusok a tudományosságnak milyen mérté-

kével bírtak, hanem az, hogy vajjon a theologia olyan elveken épült-e fel, a melyek alkalmasok voltak arra, hogy szilárd alapot szolgáltatassanak a tudomány számára. És mi ezt tagadtuk a fennebbiekben. A theologia nem volt tudomány, mert nem volt határozott *tárgya* és nem volt határozott *módszere*.

A milyen helytelen nyomokon járt a scholastica és a protestáns orthodoxismus, mikor csak a bibliai iratok magyarázását s a végérvényesen megállapított dogmák fejegetését tekintette a theologia tárgyául, éppen olyan helytelenül járt el a deismus és a felvilágosodás theológiája, mikor a vallástudomány céljául azt tűzte ki, hogy új dogmákat és hittételeket állapítson meg. *A scholastica és a protestáns orthodoxismus theológiája a dogmák szülötte volt, a deismus és a felvilágosodás theológiája pedig a dogmák szülője akart lenni.*

Kant és Schleiermacher fellépése bizonyosakká tett arról, hogy a vallás nem dogmáknak és hitcikkeknek foglalata s feladata nem az, hogy minden tudományos kutatás elfojtásával tekintélyek számára új igazságokat állapítson meg, a melyek azután köteleznek mindenkit, a ki békeességben akar élni az egyházzal. A theológiának ezek szerint nem az a rendeltetése, hogy ezeket a dogmákat fejtegetse és magyarázza, nem is az, hogy ideig-óráig compromisszumot létesítsen az egyház tanítása és a világi tudomány között, még az sem, hogy az u. n. „természetszerű“ igazságokkal szemben „természetfeletti“ igazságokat találjon ki. *Az igazság csak egy s ezt az egy igazságot kell keresni minden tudománynak, tehát a theológiának is. Az igazság csak egy, és ennek az igazságnak itt közöttünk, az emberek között, lenni a földön kell megtalálnia, aminthogy földre kellett szállania Krisztusnak, hogy megismerhessük őt.*

Ezek szerint a theológiának *első feladata* tisztába jönni azzal a kérdéssel, hogy *mi a vallásnak lényege*, miféle alkotó-részei vannak az ember vallásos öntudatának és miféle fejlődésen ment keresztül ez a vallásos öntudat a maga megnyilatkozásának folyamán. *Az erről szóló tudomány képezi minden tudományos theológiának alapját.*

E felfogás értelmében, mely a modern philosophia talajából sarjadzott ki, egészen más a theológiának tárgya, mint a mi volt a scholastica és a deismus korában. A scholastica theológiájának tárgya egy mesterséges vallás-rendszer, a modern theológiának tárgya pedig a vallás és annak a legmagasabb nyilvánulása a Krisztus vallása.

Eként formálódik újjá a modern philosophia alapján az egész theologia és nyer új területet és — a mint alább látni fogjuk — új módszert kutatásai számára. Ezen a kijelölt úton kell haladnia, ha a tudományok sorában helyet akar foglalni és küzdeni akar azokért a célokért, amelyeket a modern tudományos szellem maga elé tűzött, hogy azokat megvalósítsa. A tárgy, melylyel foglalkoznia kell, nem lebeg valahol a földi realitás felett, melyhez mystikus látásokkal lehet hozzáférni csupán. *Tárgya egy meg nem tagadható realitás, mely az ember szívében fészkel és az emberiség életében mutatja meg a maga hatalmát.* Mert a mint az egyik legkiválóbb francia vallásphilosophus, a református *Sabatier* mondá: „Nem ismerünk egyetlenegy eszmét sem, mely teljesen készen hullott volna alá a menyből, egyetlenegyet sem, a mely nem az emberi szellemtől nyerte volna alakját, egyetlenegyet sem, melynek keletkezését és fejlődését nem tudnók követni az egyes nemzedékek folyamán keresztül“ (*Les religions de l'autorité et la religion de l'esprit.* 236. oldal.)

*

A theologia tárgya megszabja annak jellegét és alapot ad az egész tudománynak egyes részekre való felosztására. A theologiai tudományok organismusát a tárgy természetéből kifolyólag a következőképpen oszthatjuk fel. — Minden theologiai disciplinának alapját képezi I. az *általános vallástudomány*, amely két különös részre oszlik; az egyik rész jellege merőben *történeti* és feladata az emberiség vallásos öntudatának az idők folyamán való megnyilatkozását figyelemmel kísérni, a történeti tudományok minden eszközével felfegyverkezve kutatni, hogy a vallás milyen alakban jelentkezett az egyes népeknél és a különböző időkben. Figyelemmel kell lennie arra, hogy milyen összefüggésben állott a vallás a kultura többi részeivel, kutatnia kell, hogy a vallás milyen hatással volt a népek szellemi és tudományos életére, s viszont, milyen hatással volt a vallás kialakulására az egyes nemzetek karakterbeli sajátossága és az egyes korok kulturális fejlettsége. Mert a miként az emberi tudat részei kölcsönhatásban állanak egymással, azonképpen állanak kölcsönhatásban a tudatuk megnyilatkozásai is. Az általános vallástudomány jelleme tehát merőben történeti és tárgya universalis: a vallásnak történeti jelentkezése az emberiség életében.

Az általános vallástudomány *második* része ezzel szemben *philosophiai* jellemet mutat és feladata, megismerkedni az egyes

ember vallásos tudatával, fényt deríteni a vallásra, mint az emberi lélek egyik fontos alkotó részére, mint el nem vitatható lélektani tényre. E philosophiai résznek kötelessége és feladata apróra analysálni a vallás lélektani phänomenjét, feltárni azokat az alkotórészeket, melyek a jelenségben egyesülve, azt vallássá teszik. E munka teljesen lélektani jellegű addig, míg csak a vallást, mint lélektani tényt vizsgálja, de jelleme azonnal *ismeretelméleti-axiologiaivá* válik, mihelyt e lélektani tényt az igaznak, az érvényesnek, a kötelezőnek szempontjából vizsgálja.

Az általános vallástudomány első része a *vallástörténet*, a második része a *vallásphilosophia*. Mindkét disciplina általában a vallással foglalkozik, eltekintve azoknak kijelentett, vagy ki nem jelentett voltától. E két tudomány előtt a vallás csak mint történeti és lélektani tény jön tekintetbe.

Az általános vallástudomány kutatásait felhasználva, annak alapjaira elhelyezkedve emelkedik fel a *II. keresztyén vallástudomány épülete*, a mely ugyanazt a kettős jellemet mutatja, mint az általános vallástudomány.

A keresztyén vallástudomány első részét képezik azok a theologiai disciplinák, a melyeket rendszeren a történeti theologia név alatt szoktunk emlegetni. Ezeknek a disciplináknak, melyek együttvéve egy szerves egésznek alkotnak, az a feladatuk, hogy az általános vallástudomány történeti részének megfelelőleg, a keresztyén vallás fejlődését adják elé és kutassák a legrégebb időtől fogva egészen napjainkig. Feladatuk tehát megismertetni Jézus személyével és tanításával, az egyház keletkezésének körülményeivel, az egyházi szervezet és tan kialakulásával, az egyház történetével, szellemi áramlataival, szóval: *elé kell adnia mindazt, a mi a keresztyén vallásos öntudat megnyilatkozásával összefüggésben van.*

A keresztyén vallás azonban eleitől fogva szoros és elválaszthatatlan kapcsolatban állott a zsidók vallásával és a palestinai szellemi áramlatokkal. Szükséges tehát, hogy a történeti vallástudomány tekintettel legyen az ó-testámentum vallására is, szükséges előadnia a héberek vallásának történetét a legrégebb időtől Jézus fellépéséig, beleértve Jézus korának vallási és szellemi történetét.

A keresztyén vallástudománynak első része tehát merőben *történeti* jellemű s ennek megfelelőleg történeti módszert kell használni kutatásaiban, minden dogmatikai előfelvétel mellőzésével.

Az általános vallástudomány második részének megfelelően, a keresztyén vallástudomány második része teljesen *philosophiai*

jellemet mutat. E ponton a theologia a legszorosabb érintkezésbe lépik a philosophiával, elannyira, hogy e második részt bátran nevezhetjük a *keresztyén vallás philosophiájának*. Mig a keresztyén theologia első részének tanulmányozásához elégséges a kifejldött történeti és philologiai érzék, addig e második rész tanulmányozójának philosophusi lélekkel kell birnia, mert ellenkező esetben visszaesik a scholastica theologia álláspontjára és a keresztyén vallás philosophiája helyett dogmatikai fogalomhegyzést produkál.

A keresztyén vallás philosophiájának feladata az, hogy analysálja a keresztyén vallásos tudatot, a mint az az egyes hívők lelkében jelentkezik a maga *hitbeli és erkölcsi* mivoltában.

Mi a keresztyénség lényege? — erre a kérdésre történeti úton feleletet nem lehet adni, amint azt kézzelfogható világossággal mutatja Harnack kísérlete. A pontos és kielégítő felelethez csak philosophiai úton lehet eljutni, mert a történet csak tényeket tanít, de ezeknek a tényeknek *értékeléséhez* a mérővesszőt a philosophia adja. A történet időhöz és térhez van kötve, a philosophia azonban mindkettő felé emelkedik és *sub specie aeternitatis szemléli a dolgokat*. Mi a keresztyénség lényege? erre a kérdésre más feleletet ad a katolikus, mást a lutheranus, mást a kálvinista; a philosophiai kutatásnak feladata az, hogy egyetemes érvényű feleletet adjon és a keresztyén vallásnak értékét a többi vallásalakokkal szemben kimutassa és megállapítsa. A történet soha sem lesz képes kimutatni, hogy a fejlődés folyamán melyek azok a részek a keresztyén vallásnak, a melyek az ő lényegének megfelelnek? A történet nem törődik azzal, mi a racionális, mi az irracionális, mi az értékes az ideál szempontjából és mi az értéktelen. A történet csak tényeket ismer, a melyeket sokszor kínos gonddal részletez és ír le.

A keresztyén vallás philosophiája a keresztyén ember vallásos öntudatának leírásában és analysisében a *lélektan* eszközeivel él, mikor megfigyeli annak az öntudatnak jelentkezését; a keresztyén vallás lényegének és értékének megállapításában pedig az *ismeretelmélet* és az *axiologióhoz* fordul segítségért.

A keresztyén vallástudomány történeti és philosophiai részéhez járul harmadikul, mint a két első részben nyert elvek gyakorlati alkalmazásának elmélete, a *gyakorlati vallástudomány*, a mely már nemcsak elmélet, de művészet is.

Ha eddigi fejtegetéseinket röviden összegezzük, a következő eredményre jutunk:

A modern tudomány elveinek hatása alatt, a keresztyén vallástudomány nagy és gyökeres átalakuláson ment keresztül, amely átalakulásnak eredménye az lőn, hogy a theologia a tudományok organismusában, mint a *vallásról szóló tudomány*, elfoglalta az őt megillető helyet. A theologia, mely eddig csak dogmákról tanított, most már a *vallásról* tanít s mivel a vallás az emberi léleknek egyetemes kincse, a *modern vallástudomány éppen olyan mértékben anthropologia, mint a milyen mértékben theologia.*

Az általános vallástudomány a vallással foglalkozik általában, mint történeti és lélektani jelenséggel; a *keresztyén vallástudomány* pedig a Jézus vallásának történetével foglalkozik s a keresztyén ember vallásos öntudatának tartalmát teszi vizsgálat tárgyává.

A keresztyén vallástudomány számára szilárd alapot nem a dogmák nyújtanak, hanem az általános vallástudomány eredményei azok a szilárd szegletek, melyeken a keresztyén vallástudománynak fel kell épülnie.

II.

A modern tudományos szellem hatása alatt azonban a vallástudománynak nemcsak a *tárgya* változott meg, hanem *módszere* is teljesen mássá alakult: a *tudományos kutatás lényegének megfelelővé.* A scholastica theologia és a protestáns orthodoxismus korában a tekintély elve uralkodott s nyomta reá a maga könnyen felismerhető bélyegét a szellem minden termékére. A tekintély elvének uralma pedig a tudományos munkálkodásnak halálát jelenti. Vagy tekintélyekre eszükszünk és akkor hagyjunk fel minden kutatással, vagy lelkiismeretesen akarunk kutatni és akkor hagyjunk figyelmen kívül minden külső tekintélyt. A tekintély elvének gyámkodása alatt a tudomány csak gügyögő gyermek, a ki egyetlen önálló lépést tenni nem mer, félvén a jóságos gyámkodó vesszőjétől.

A tekintély elvének módszerével szemben ott van a szabad vizsgálódásnak, a szabad kritika szellemének módszere. E két módszer között levő ellentét áthidalhatatlan, mert gyökeres ellentét, melyet nem *áthidalni*, hanem egyszersmindenkorra *megszüntetni* kell.

E megszüntetésre az első lépés: a *kételkedés*, a mely a kritikával jár karöltve. Mindenben kételkedni kell mindaddig, a mig kritikánk birálatát ki nem állotta. Kételkedés nélkül nincs teremtés, kételkedés nélkül nincs igazság, kételkedés nélkül nincs hit.

A ki soha sem kételkedett, az soha sem hitt. Jézus és Pál a zsidó ceremonialis vallás idvezítő erejében, Luther és Kálvin a római egyház üdvözítő hatalmában kételkedett és e kételkedésnek és e kritikának nyomán fakadt az emberi szellem teremtő erejének két bámulatos műve: *a keresztyénség* és *a reformatio*.*

A kételkedéssel együtt járó szabad vizsgálódásnak szelleme teremt új igazságot és új életet. „Ez a szabad vizsgálódás pedig nem jog, hanem kötelesség. És ez az új igazság, melyet a szabad vizsgálódás felfedez, sokkal régibb és sokkal tiszteletreméltóbb, mint a legrégebb és legtiszteletreméltóbb tekintély. (Sabatier i. m. 28. l.) A ki sok kételkedés és sok vergődés után jutott el az igazsághoz, az sokkal hívebb szolgálja lesz annak, mint az, a ki kényelmes elhívője minden külső tekintélynek. Kritikára van tehát szükség a szellemi élet minden téren, mert a kritika a fejlődés, a haladás, a felvilágosodás és a megizmosodás eszköze. Hogy ennek a kritikának veszélyei vannak? — ki tagadná ezt. De ez a veszély csak a gyöngye lelkekre és gyöngye elmékre nézve létezik. Különben is igaza van Wildenek: „Egy oly gondolat, mely nem rejt veszélyeket magában, egyáltalán érdemtelen arra, hogy gondolat legyen.“

E kritikai szellem hatása alatt keletkezett vallástudományok *módszere* is teljesen különbözik a hagyományos theologia módszerétől. A modern vallástudomány ugyanazokkal az eszközökkel és ugyanazzal a módszerrel dolgozik, mint a többi modern tudományok. A történeti vallástudomány a *modern történetudománytól* kölcsönzi a maga fegyvereit, a filozófiai vallástudomány pedig a *lélektan* és *dialektika* eszközeivel igyekszik tárgyához férközni. A keresztyénség történeti okmányainak megértéséhez pedig a *philologia* minden eredményét és útmutatását felhasználjuk. *Historia*, *philologia* és *philosophia*, ez az a három tudomány, melynek módszerével és eszközeivel a modern vallástudományok élnie kell. E módszer segítségével nélkül maradandó eredmények után hiában kutatunk és tudományos igazságokra szert tenni hiában fáradunk.

A módszer kérdésének fontossága *Descartes* fellépése óta nyilvánvaló. „Nem elég, hogy egészséges szellemünk van, hanem a fődolog, hogy egészséges módon használjuk ezt“ — mondja a

Jegyezzük azonban jól meg, hogy más a *vulgáris* és más az *ismeretelméleti* kételkedés.

B. Gy.

módszerről írott értekezésében Descartes s az emberi elme használatának reguláiról írott művében a módszer nélkül dolgozó embert oly férfiúhoz hasonlítja, a ki összebolyongja a város minden utcáját, remélvén, hogy kincsre akad, melyet valamelyik utazó elveszített. Az ilyen módszertelen bolyongás a tudomány mezején ártalmas úgy a tudományra, mint az emberiségre s az ilyen szármalmas bolyongó azt a hatást teszi reánk, mintha valamely épület tetejére egyetlen szökéssel akarna felugrani, akár, mert nem látja az odavezető lépcsőfokot, akár, mert nem hederít azokra.

A módszer eként a tudomány fegyvere lévén, lássuk miként kell annak alakulnia a modern vallástudomány szolgálatában.

Az őskeresztyénség történetének kutatása azokon az írott okmányokon alapul, a melyek a biblia új-szövetségi részében maradtak reánk. Ezek az okmányok az akkori világ közös érintkezési nyelvén: a hellénistikus görög nyelven írtak. Ezeknek a görög nyelvű iratoknak tanulmányozásához szüksége van a theologusnak *philologiai* képzettségre, melynek révén behatolhasson az új-szövetség könyveinek mélységeibe és teljesen megérthesse azt, a mit e könyvek írói kifejezni akartak.

A philologia tanulságait napjaink kiváló tudósai *Deissmannak*, a berlini egyetem kiváló tanárának vezetése alatt, mind nagyobb és nagyobb mértékben érvényesítik az új-szövetség tanulmányozásában, úgy, hogy manapság bátran beszélhetünk *biblica-philologiáról*, a mely szemben a *philologia sacrával*, minden dogmatikai előfelvétel és elfogultság kerülésével tisztán philologiai eszközökkel kutatja a bibliai iratok nyelvi és tárgyi sajátosságait.

A biblica-philológiának megalakulása úgy látszik angol és német theologusoknak köszönhető s nálunk sajnos — még alig érezteti hatását, mert máskülönben nem volna érthető, hogy az új-szövetségnek nemrégiben, ezelőtt mintegy tíz évvel kezdett és két évvel ezelőtt befejezett revideált fordítása a philologiai eszközöknek oly mód nélkül souverain megvetésével készülhetett.

A philologia eredményei felhasználásának köszönhető, hogy az olyan hosszú időn keresztül textus receptusként szereplő szöveg felett 1903-ban meghuzták a halálharangot s ma már az angol biblia-társulat is egy Nestle-féle *kritikai* szöveget fogadott el a magáénak abban az időben, mikor ennek a használhatatlan textus receptusnak alapján készült új magyar fordítás megjelent.* — Az

* E philologiai módszerre nézve lásd: *Deissmann*: Bibelstudien és Neue Bibelstudien c. művét, valamint — *Licht vom Osten* — *Die sprachliche Er-*

új-szövetség iratainak tanulmányozásában e philológiai eszközöket büntetlenül senki sem hanyagolhatja többé el s a biblicus theologusnak ezután biblicus philologusnak is kell lennie.

A philológiai módszer mellé járul, mint nem kevésbé fontos és nélkülözhetetlen, a *történeti módszer*, melynek segítségével a ker. vallás elállásának és fejlődésének körülményeit akarjuk kutatni és megérteni.

A theologia historiai-kritikai módszerének tulajdonképpeni megalapítója *Baur* Ferdinánd, a híres tübingeni tanár és a tübingeni iskola feje. Tanulmányainak és műveinek egész sorozatában törekedett a kereszténységet, mint történeti jelenséget, megérteni és másokkal is megértetni. Az addig divatozó subjektív módszert a szigorúan objektív kritikai módszerrel helyettesítette és a hangulatok szerint változó pillanatnyi meggyőződések helyébe a maradandó értékű történeti, szellemi tényeket állította oda. Az egyes tényeket — hirdeti a pásztorlevelekről írott tanulmányában — történeti szempont alá kell helyezni s az így nyert álláspontról kell kritika tárgyává tenni a történelem egyes motívumait. A Pál apostol életéről és tanításáról írott munkájában kritikai módszeréről szólva, energikusan kel védelmére a maga igazának: „Mi lenne a kritika, ha nem lenne szabad negatívnek és destruktívnek lennie? Csak az a kérdés, hogy mit tagadunk és mit destruálunk és hogy milyen joggal tesszük ezt és hogy vajjon ugyanaz a kritika, a melyről azt állítjuk, hogy negatív és destruktív, vajjon nem conservatív és pozitív is egyszerismind, mivel egyszerűen ezen a tételen alapszik: mindennek megadni a magáét, de természetesen csakis a magáét“ — „Ha — folytatja tovább — ezen a negatív és destruktív uton olyan eredményekre jutottam, a melyek a közönséges nézetekkel ellentétben állanak, úgy mutassák ki, hogy ezek az eredmények hamisak, vizsgálják és cáfolják meg ezeket az eredményeket, ha tudják, negálják és destruálják azokat okok és bizonyítékok hatalmával, ha elég erősnek érzik erre magukat“

A maga igazának ez az élénk tudata és bátor védelme, midőn egyfelől bámulatot kelt és tiszteletet ébreszt, másfelől képessé tette Baurt arra, hogy a maga módszerét, a historiai-kritikai módszert az új-testamentom minden íratára alkalmazza és a történeti theologia egyedüli és kizárólagos módszerévé tegye.

forschung der gr. Bibel — Fr. *Blass*: Über die Textkritik im Neuen Testament — R. *Knopf*: Der Text des Neuen Testament. — Pott: Der Text des N. T. in ihrer geschichtlichen Entwicklung.

Kutatásainak némely eredményét ma már nem fogadja el a theologusok nagy része, de nem is ebben áll valamely férfiú tudományos érdemeinek kritériuma és nem, különösen éppen a történeti tudományok mezején. Ha így állana a dolog s a tudományos kutatás értékét csak az elért eredményektől tennők függővé, akkor a tudományok épületének homlokára Dante Poklának szavait kellene festenünk: hagyjatok fel, kik ide beléptek, minden reménnyel. Az, a ki elméjének geniálitásával új felfogásoknak tör utat, a dolgok megítélésében új szempontoknak szerez érvényt és tudományos meggyőződésének egész erejével küzd a maga igazságáért, az olyan férfiú érdemli meg valóban a legmegtisztelőbb nevet, a melyet embernek ember adhat: a tudós nevezetet. Baur ilyen férfiú volt.

Ha már most ezt a historiai-kritikai módszert szorosabb vizsgálat tárgyává tesszük, a következő eredményekre jutunk.

A történeti theológiának feladata első sorban a történeti tényeknek pontos megállapítása a közvetlen forrásokból. E források pedig a különböző írott emlékek, a melyek első sorban az Uj-szövetségben őrizettek meg az utókor számára. E forrásoknak tanulmányozása szintén a történeti theológiával foglalkozók feladata, a kik kutatásaikban a fennebb leírt philologiai módszerrel élnek, mikor félretéve minden dogmatikai előítéletet, tisztán az előttök levő anyag alapján állapítják meg a tényeket. E munkának a legaprólékosabb akribiával kell végrehajtatnia, a részletek kutatásába kell elmerülnie és számot kell adnia minden egyes olyan momentumról is, a mely a laikus szemében jelentéktelen semmiségnek tűnik fel. Az egyes reánk maradt kódexek sajtóságainak, helyesírásának — a miről különben alig lehet szó — nyelvének, korának, írójának megállapítása, a szövegnek kritikája, a különböző kódexek alapján egy általános érvényű textusnak megállapítása, mindez ennek a tudományos biblica-philologiai módszernek eredménye.* Ennek a módszernek köszönhetjük az Uj-szövetség görög

E módszerre nézve lásd különösen H. Usener: *Philologie und Geschichtswissenschaft* c. értekezését, mely 1832-ben jelent meg, mint Usener rektori székfoglaló beszéde. Ujranyomva Usener: „*Vorträge und Aufsätze*“ c. mű 4. s köv. lapjain. A philologusnak virtuositását így írja le Usener: „Ich verstehe darunter die Fähigkeit, die sprachliche Form der Litteraturdenkmäler als Form des Gedankens zu verstehen, die sprachliche Form, ebenso wie sie aus dem Geiste des Schriftstellers durch unwillkürlichen Vorgang oder durch eine Schöpfung des Willens hervorbricht aufzufassen. *Alle Exegese ist Erkenntnis einer Kongruenz zwischen Inhalt und Form.* (Vorträge u. Aufsätze 21. lap.)

nyelvének tüzetesebb és alaposabb megismerését és ennek a módszernek fogjuk köszönni az új-szövetségi görögségnek nyelvtanát is. E módszernek eredménye Deissmannak korszakalkotó munkássága.

A philológiai módszer segélyével eként megállapított tényeknek alapján meg kell rajzolnunk azután az egyes koroknak és egyes személyeknek szellemi képét.

A tényeknek megállapításánál használt philológiai módszert, mivel minden értékelés mellőzésével csak a tényekre fordítja figyelmét, nevezhetjük, ha úgy tetszik, *ontológiai* módszernek is. Az ontológiai módszerrel szemben, azt a módszert, melylyel egyes koroknak és személyeknek szellemi képét rajzoljuk meg, *axiológiai* módszer névvel jelölhetjük, mivel itt már nem csupán az egyes tények *constatálásáról* van szó, hanem egyszersmind azoknak *értékeléséről* is.

E módszer, melyet ezután *axiológiai* módszernek nevezünk, rendkívül complicált és lényege felett napjaink historikusai elkeseredett vitát folytatnak. E vitába beleszólni e helyen nem feladatunk, habár kétségtelenül érdekes az a probléma, mely e kérdés felvetése kapcsán megoldásra vár.* Itt csak annyit kívánunk megjegyezni, hogy az axiológiai módszer merőben *philosophiai* lévén az a *theologus*, illetve *vallástörténész*, a ki e módszerrel élni akar, *philosophusi* lélek kell hogy legyen. *Az ontológiai módszer teljes philológiai képzettséget, az axiológiai módszer pedig alapos philosophiai képzettséget igényel.*

Az axiológiai módszer lényegét és természetét a következőkben ismertethetjük.

A tényeknek exact megállapítása, egybefüggésüknek constatálása, összefüggésüknek kimutatása még nem történet és még nem tudomány. Az ilyen munka, a mely megelőgszik a tények száraz felsorolásával, lehet igen jó antiquarium vagy történeti magazin, de tulságosan önhitt lenne, ha igényt tartana a tudomány névre. *A történeti tudomány ott kezdődik, a hol a tények értékelés a maga jogaiba lépik.* A tények értékelése nélkül nincs történettudomány, mert hiszen az egész történelem nem egyéb, mint

Az egész kérdést behatólag, de egyoldaluan tárgyalja *Richert*: „*Die Geschichts-philosophie*“ c. dolgozatában, mely „*Die Philosophie im Beginn des 20. Jahrhunderts*“ c. munkának II. kötetében jelent meg. (51. s köv. lapokon). A történeti módszerre nézve általában v. ö. *Berolsheimer*: „*Die Methode der Geschichtswissenschaft*“, valamint *G. Renard*: „*La Méthode scientifique de l'histoire littéraire*“ c. műveket. Alcan. Paris, 1901.

annak a megvalósítására való törekvés, mit az emberek bizonyos korokban a legfőbb értéknek hittek. A mely korban legmagasabb érték az *élv*, ott minden az *élv* szempontjából ítéltetik meg. A mely korban legmagasabb érték a *hasznos*, ott minden a haszon szempontja alá helyeztetik.

Az axiológiai szempont alkalmazása, az axiológiai módszer már most abban nyilvánul, hogy a történetíró, a ki az egyes tények pusztá megállapításánál többre tör, egy bizonyos értékeszme, egy bizonyos ideál szempontjából értékeli az egyes tényeket és azokat ennek az ideálnak hatalma alá vetve, teszi vizsgálat tárgyává. A tények physikai egymásutániségának megállapítását követi az eszmék axiológiai egymásutániségának megállapítása.*

A tények megállapítása a *causalitás* elvén nyugszik; a tények értékelése a *teleologia* elvét követi. A történetírónak nem szabad meglegednie azzal, hogy a tények keresztlevelét kiállítsa: szükséges azokat nemességüknek fokára nézve is vizsgálat alá vetni.

Az ideál szempontjából való megítélése a tényeknek lehet vagy *subjektív* vagy *objektív*. Ha e megítélés csak subjektív természetű, akkor természetesen nem lehet szó annak tudományos karakteréről. A mérővesszőnek, melylyel az egyes tényeket mérjük, objektívnek kell lennie.

Ennek az axiológiai módszernek alkalmazása rendkívül fontos nemcsak a történeti tudományokra nézve általában, hanem a vallástudományra nézve is különösen. Az egyes vallásalakoknak subjektív szempontból való megítélése és értékelése tudománytalan lévén, a vallástudomány mezejéről kiküszöbölendő. Subjektív s tehát helytelen minden olyan megítélés, a mely dogmatikai, keresztyén dogmatikai szempontok alapján értékeli a nem keresztyén vallásokat s mond azok felett kárhóztató ítéletet. E vallásalakok megítélésében is objektív normát kell használnunk s a vallásos eszme fejlődésének szempontjából kell azokat értékelnünk. Jézus vallása megmarad azon a felséges magaslaton akkor is, ha a nem keresztyén vallásokat a maguk igazi becsük szerint méltányoljuk. A vallás fejlődése az emberi szellem fejlődésével karöltve jár s nem szabad elítélni a szellemet azért, mert egykor igen fiatal volt.

A vallástörténeti methodusnak kiváló fontossága éppen abban rejlik, hogy elésegíti és lehetővé teszi a vallásalakok méltányos,

* Lásd *Böhm*: „Idea és ideál értékelméleti fontossága“ c. értekezését. 30. l.

elfogulatlan megítélését. Megvalósítja azt, a mit *Baur* követel: „meg kell adni mindenkinek a magáét, de természetesen csakis a magáét“

Az axiológiai szempontot alkalmaznunk kell nemcsak az általános vallástudományi kutatásokban, hanem a keresztyén vallástudomány mezején is. Alkalmazta e szempontot, természetesen öntudatlanul, Luther, a mikor az Új-szövetség íratait abból a szempontból ítélte meg, hogy — a mint ő mondta — Isten igéjét szölké-é vagy sem; valójában azonban aszerint értékelte az egyes könyveket, hogy vajjon a hitből való megigazulás tanát hirdetik-é vagy sem. Ezért mond oly kategorikus és lesújtó kritikát a Jakab levele felett és azért tartja oly nagy becsben Pálnak a rómaiabeliekhez írott levelét. Ime, Luther, a reformátor, kritizálta és értékelte az Új-szövetség íratait; nekünk pedig nem volna szabad ezt tennünk?

A keresztyén vallás okmányainak részleteit tehát az axiológiai szempont alkalmazásával kell megítélnünk, azaz kritikát kell felettük gyakorolnunk az által, hogy egy objektív normához mérjük azokat s a melyek e normához nem illenek, azokat egyszerűen figyelmen kívül hagyjuk. Ezt teszi a protestantismus már régóta, a mikor Pál apostolt a katolikus levelek írói s az apokálypis szerzője felé emeli és a protestantismus apostolának vallja.

Az axiológiai szempont alkalmazása által a keresztyén vallást a *fejlődés* szempontja alá helyezük és nem elégszünk meg azzal, hogy az őskeresztyén vallásban keressünk ideált értékelésünk számára. A Krisztus tanítása igenis az ideális vallás; ámde ezt a tanítást az idők szelleméhez kell alakítanunk, annak az idők felfogásának megfelelő formát kell adnunk. A fejlődés pedig éppen ebben a folytonos alkalmazásban áll. Ha ez az alkalmazkodás és fejlődés aként történik, hogy az általunk felállított ideál mind nagyobb és nagyobb mértékben valósul meg, akkor beszélhetünk csak igazán fejlődésről, mert hiszen a *fejlődés nem természet-tudományi, hanem axiológiai, értékelméleti fogalom*. E körülmény már magában véve elégséges módon bizonyítja, hogy a történelem folyamán kialakult keresztyén vallás tanulmányozásában ugyanazzal a módszerrel kell élnünk, melylyel a történeti tudományok élnek általában. Nem kell „hivők“-nek lennünk, elég ha keresztyének vagyunk; ez már eléggé képesít arra, hogy kutatni tudjunk a keresztyénvallásnak alakulását az idők folyamán át. Mert, ha arról van szó, hogy „hivők“ legyünk, mindjárt az az alkalmatlan kérdés merül fel, hogy milyen hivők legyünk: orthodoxusok-é, vagy szelid pietisták, reszkető methodikusok vagy rajongó irvingianusok?

A tudomány nem orthodoxus és nem pietista, nem hívő és nem hitetlen, hanem csak *egyszerűen igaz*. Ha nem *igaz*, akkor lehet bátran „hívő” is.

Az axiológiai szempont alkalmazásáról szóló fejtegetések önkénytelenül és természetesen vezetnek át a keresztyénség filozófiájára módszerének megbeszélésére.

Az axiológiai szempontok a keresztyénség filozófiai megértésében is érvényesülnek, a mint alább majd látni fogjuk, de a szigorú értelemben vett *történeti módszer* helyébe itt a *spekulatív módszer* lépik s különösen a *lélektani megfigyelés* játszik fontos szerepet.

A mint értekezésünk első felében megállapítani igyekeztünk, a keresztyén vallástudomány filozófiai részének az az igen fontos feladata van, hogy kutassa ki a keresztyén vallás lényegét, míg az általános vallástudomány filozófiai részének, a vallásfilozófiának azt a feladatot tűztük ki, hogy állapítsa meg általában a vallásnak lényegét, a mint az az ember szellemi életében nyilvánul. *A vallásnak ideálját ezek szerint a vallásfilozófia, a keresztyén vallásnak ideálját pedig a keresztyén vallás filozófiája állapítja meg és tüzi ki normául.* A keresztyén vallásfilozófia feladatának azonban ez csak az egyik része. Szükséges a keresztyénségnek megállapított lényegét a felállított ideálhoz mérni s eként megítélni. E feladat megoldása szintén a keresztyén vallástudomány filozófiájára hárul.

Az a kérdés már most, hogy miféle módszernek, illetve miféle módszereknek segítségével lehet és kell e kérdésekre feleletet nyerni, a megállapított feladatokat megoldani. *Mi a keresztyén vallástudomány filozófiai részének módszere?*

A vallás lelki jelenség lévén, egészen természetes, hogy első sorban a lélektan módszerével kell élnünk, ha meg akarjuk állapítani a vallásnak, mint lélektani ténynek keletkezését, ha annyisálni akarjuk annak tartalmát s leírni akarjuk jelentkezésének mi-kéntjét. *A vallástudomány e feladatának megoldására tehát a lélektan módszereit és eszközeit használja.*

Első sorban szükséges a jelenben élő ember vallásos tudatának tartalmát vizsgálat tárgyává tenni és e tartalmat kell részekre bontanunk s e részekre bontás által megismernünk. E vizsgálat tárgyául mindenekelőtt éppen a kutatónak vallásos tudata kínálkozik. Ezt a kutatást pedig az *önmegfigyelés* segítségével lehet végrehajtani aként, hogy a kutató megfigyeli saját tudatának val-

lások nyilvánulásait, tartalmának alkotó részeit boncolás alá veszi és e megfigyelés alapján megállapítja saját vallásos tudatának karakterét.

Az önmegfigyelés mellé járul azután másoknak megfigyelése. Meg kell figyelnünk kiválóan vallásos személyiségeknek lelki életét, szellemi munkálkodását; meg kell állapítanunk egyes vallásos cselekvények végrehajtásánál nyilvánuló magatartásukat, szóval vizsgálat tárgyává kell tennünk egész vallásos életüket. Ámde nem elégséges csak a normális lelki tevékenységeknek vizsgálata. A vallás lélektanának elmulaszthatatlan kötelessége, megfigyelni a vallásos tevékenységeknek abnormis jelentkezéseit, legyenek bár azok pathologikus természetűek. Ezeknek az abnormis jelenségeknek ismerete nagy segítségünkre van a vallás normális jelentkezésének megismerésében.*

A mások vallások életnyilvánulásainak megfigyelésében — a mint már mondtuk — a lélektan minden eszközt felhasználjuk és becses adalékokat merítünk feladatunk megfejtésére vallásos férfiak, nők levelezéséből, feljegyzéseiből, naplóból, esetleges megtérések elbeszéléséből és a tömegek vallásos magatartásának megfigyeléséből. *Gustav Le Bon*, a híres francia sociologus és természetbuvár, a tömegek lelki magatartásáról írott művében egy egész fejezetet szentel annak leírására, hogy miféle alakban jelentkezik a tömegek vallásos élete és érzése.

Mások vallásos életnyilvánulásainak megfigyelésénél nem tesszünk különbséget az egyes vallások között. Vizsgálatunk tárgya lehet keresztyén és mohamedán, zsidó vagy buddhista, katolikus vagy református, orthodoxus és piétista egyaránt, mert hiszen a vallással, mint általános lélektani ténnyel akarunk megismerkedni.

E kutatások célja azonban nem merül ki a vallásos életjelenségek constatalásában, lehetőleg pontos leírásában és regisztrálásában. Egy igen fontos kérdésre kell még ezeken kívül feleletet adni, arra t. i., *hogy vajjon a vallás önálló, sui generis jelenség-e vagy pedig más lelki jelenségeknek származéka?*

Az egyes emberek vallásos életnyilatkozásának megfigyeléséhez járul ezek után annak vizsgálata, hogy az egyes népek

* E feladat szolgálatában áll a francia és angol-amerikai psychologusoknak egész csapata. Legkiválóbbak közülök a francia *Ribot*, *De la Grasse-rie*, az angol *William James*, *Starbuck* és még sokan professzorok, lelkészek egyaránt.

szellemi és lelki sajátossága miféle befolyással volt az idők folyamán a vallás kialakulására s a vallás különböző nyilvánulásainak az emberi lélek minő functiói felelnek meg. Azaz, hogy egy nem helyes kifejezéssel éljek: a vallás *individualis-lélektani* vizsgálatához csatlakozik a vallásnak *néplélektani* megfigyelése. Helytelen e kifejezés azért, mivel népek lelkéről beszélni — metaphysika. Lelke csak az egyes embernek van s az egyes emberek lelki megnyilvánulásának összesége nem lélek.

A vallásnak néplélektani vizsgálatára azért van szükségünk, mert nem elégséges tisztába jönnünk azzal, hogy miként nyilvánul a vallás az *egyes* embernek életében, hanem szükséges megismernünk a vallást a maga socialis jelentkezésében és a maga lélektani fejlődésében is. Minden szellemi jelenséget ugyanis csak akkor ismerünk meg teljesen, ha mint fejlődőt és változót tesszük vizsgálat tárgyává. Különböznél is, ha csak egyes emberek vallásos életnyilatkozásait figyeljük meg, igen könnyen annak a tévedésnek esünk áldozatul, hogy egyes kiváló személyek vallásos életéből hamisan általánosítunk s a vallásnak lényegéül állítjuk azt ami pedig csak egyes kiváló szellemi képességgel bíró egyén tulajdonsága.

A vallás néplélektani kutatásának voltaképpeni feladata nem egyéb, mint azoknak a vallásos tényeknek, annak a vallástörténeti anyagnak magyarázása, melyet a vallástörténészek és ethnographusok nagy fáradsággal összegyűjtöttek. A míg — a mint később látni fogjuk — a vallásphilosophia ismeretelméleti-axiológiai részének feladata az, hogy a vallás lényegét, magvát állapítsa meg, addig a néplélektani módszer segítségével a vallásnak különböző nyilvánulási alakjait akarjuk megérteni s e különböző szellemi, lelki tevékenységekre visszavezetni.

E néplélektani kutatás a primitív ember vallásának megismerésével kezdődik, mikor is megismertet a primitívus vallásnak lélektani alapjaival és felmutatja azt a lelki, szellemi functiót, melynek alapján a primitívus vallás különböző alkotórészei s megnyilatkozásának sokféle formája létrejöttek. Ez a kutatás tehát a primitívus vallásformáknak lélektani alaptörvényeit tárja fel s célja a mythologia és a kultus formájáról szóló tan felállítás.*

E körülmény elég világosan adja okát annak, hogy a vallásnak néplélektani módszerrel dolgozó kutatói előszeretettel s

* Lásd Tröeltsch cikkét a „Religionsphilosophie“-ról Windelband: Die Phil. im 20-ten Jahrh. c. művének 139. oldalán.

tulnyomó részben a multhoz fordulnak vagy, ha a jelenleg élő vallás-alakokat teszik vizsgálat tárgyává, a nem-civilisált népek vallására fordítják figyelmüket s a keresztyénség körében a legendák, mythikus elbeszélések és szentek világa iránt érdeklődnek, mivel a mithosok, legendák, szentek életének elbeszélései, vallásos babonák leginkább viselik magukon a népszellemi-teremtő erejének nyomait.

A vallás lélektana az egyes emberek vallásos életnyilatkozatait vizsgálván, tárgya az egyes embernek vallása, tehát a vallásos tudat és módszere az individualis psychologia módszere; *a vallásnak socialis psychológiája a vallás általános formáinak lélektani törvényeit kutatván, tárgya a vallás, mint a történelem folyamán fejlődő jelenség és módszere a néplélektani módszer, a mint az különösen Wundt „Völkerpsychologie“-jében jelentkezik. A vallásnak néplélektani módszerrel való vizsgálata nem egyéb, mint a vallástörténet psychológiája.**

A vallástörténet psychológiájához a vallástörténet hordja össze az anyagot. Ezt az anyagot azután — a mint Wundt mondja — a maga egészében tekinti át a néplélekben, abból a célból, hogy a szellemileg rokonokat összekösse s ez által az egyes jelenséget időileg és térileg messzeeső tünetményekből világosítsa meg. (Lásd Völkerpsychologie 2. Theil. I. Band 616. oldal.) Más tehát a módszer, melylyel a történet és más melylyel a néplélektan dolgozik, a minthogy más a cél, mely felé kutatásaik irányul. Mindkét tudomány más és más szempontból tekinti tárgyát s ez a két szempont kiegészíti egymást. *A vallásnak néplélektani vizsgálata a történeti anyag nélkül üres, a vallástörténeti anyag néplélektani vizsgálat nélkül vak.*

A lélektan ontológiai tudomány lévén, csak a tényekkel foglalkozik úgy a mint azok kutató szemünk előtt megjelennek a nélkül, hogy valamely becsüt tulajdonítana nekik, a nélkül, hogy

* A vallásos életjelenségek ismeretelméleti és lélektani elemzése merőben philosophusi feladat. Ilyenmü kérdéseket tárgyaló munka a mi theologiai irodalmunkban alig akad egy-kettő; a mely jelenségnek oka kézzelfogható és magyarázatra nem szorul. Ismeretelméleti vizsgálódások olvashatók id. dr. Bartók György püspöknek következő két művében: „Vallás és élet. Egyház és állam“ és „A theologiai tudomány és lelkipásztori képzés. 1907.“ A gyakorlati theologia egyes szempontjainak értékelméleti és ismeretelméleti megvilágosításával találkozunk dr. Ravasz László: „Bevezetés a gyakorlati theológiába“ c. tanulmányában.

igaz, vagy nem igaz, illetve helyes, vagy nem helyes voltukra tekintene. A lélektan nem értékkel, hanem értéktelent és értékest, rútat vagy szépet, igazat vagy hamisat egyformán leír s éppen olyan gonddal analysálja egy örültnek rémképeit s tulzott vagy elferdült képzezeit, mint egy geniének lelki nyilvánulásait. A valláspsychologia is ezzel a módszerrel élván, egyformán előadja az egyeseknek normalis és abnormis lelki nyilvánulásait, s nem kevés súlyt fektet a vallásos élet pathologikus megnyilatkozásaira, melyeknek sok része van az őskeresztyének visioiban és nyelveken beszélésében.

A vallásnak ez a lélektani vizsgálata, éppen mert csupán a tények előadására és azoknak analysálására, egymás között levő viszonyaiknak feltüntetésére irányul, a vallás lényegére, az emberi tudatban elfoglalt helyének megállapítására nem elégséges. E felfogással természetesen merőben ellenkezik a psychologismus híveinek állítása, a mely szerint a vallásnak lélektani vizsgálata éppen úgy felvilágosít a vallás lényegére nézve, mintahogyan a gondolkozás törvényeinek lélektani folyamata dönt azoknak érvényessége felett.

A psychologismus álláspontja határozottan téves és e tévedés a ténylegesség és az érvényesség fatalis összezavarásán alapúl. A kérdésnek beható tárgyalásába e helyen nem bocsátkozhatunk. Az érdeklődőt egyszerűen *Böhm Károly* axiologiai kutatásaihoz utasítjuk. Itt csak annyit óhajtunk röviden megjegyezni, hogy a a szellemi valóság vizsgálatánál e kettős szempont, az ontologiai és axiologiai, úgy a miként Böhm Károly immár végérvényesen megállapította, alapvető és nélkülözhetetlen. E kettős szempontnak érvényesülnie kell akkor is, midőn a vallást, mint tényt tesszük egyfelől kutatás tárgyává, másfelől pedig, mikor a vallást, mint tényt, *értékeljük*. E két szempont közül, ha csak az egyiket alkalmazzuk, a vallást csak félig ismerjük meg. Éppen így a vallás lényegének felismerésére vezet az, ha értékelésünk helytelen s igen könnyen beleesünk abba a hibába, melybe a különben kiváló amerikai philosophus *James* és társai az u. n. pragmatikus iskola beleesett, amely iskolának tana egyre-másra oda konkludál, *hogy minden vallás annyit ér, a mennyit használ*.

Ennek az axiologiai szempontnak alkalmazásával megváltozik a kutatás módszere is. Addig, míg a psychologia módszerével és eszközeivel a vallásos tényeket akartuk megállapítani, a tapasztalat, empiriai mezején állottunk. Most azonban, mikor e tényeket érté-

kelni akarjuk, elhagyva a tapasztalat terét, a rationalismus útjára lépünk és intelligentiánk erejével értékeljük a szerzett tényeket, különbséget tévén közöttük, megrostálván azokat s megtartván a helyesét, elvetjük a helytelenét. Amíg a tényeket gyűjtöttük, amíg a jelenségek egymás közt való viszonyát állapítottuk meg, lélektani munkát végeztünk; mikor pedig az érték után kutatunk, munkánk axiologiai.

A vallástudomány philosophiai része tehát egyfelől a lélektani, másfelől az axiologiai módszer segítségével igyekszik megoldani feladatát. E lélektani és axiologiai módszert kell használnia nemcsak az általános vallástudomány, hanem a keresztyén vallástudomány philosophia részének is, amely a *keresztyén hitnek philosophiája* vagy a rendes, scholastikus eredetű megnevezéssel: *a dogmatika*.

A keresztyén vallás philosophiájának feladata megállapítani a keresztyén vallásos tudat természetét, analysálni annak tartalmát és megállapítani azokat a normákat, melyet követnie kell annak, ki igazán hívő akar lenni. E feladat megfejtése szintén türelmes, csak beható lélektani analysis és axiologiai fejtegetések segítségével lehetséges. A módszer tehát itt is lélektani és az axiologiai, csupán a tárgy a szűkebbkörű: *a vallás általános formája helyett, a vallásnak a keresztyén tudatban való jelentkezése.*

A keresztyén vallás philosophiája, a dogmatika, ezek szerint nem a dogmákról szóló tudomány, amiként a theologia nem az istenről szóló tan.* A tudomány neve megmaradt, de tárgya mindkettőnek megváltozott. A keresztyén vallás philosophiája *normatív* tudomány, mely nem a hitnek tárgyával, hanem magával a hittel foglalkozik. Nem a dogmatikusnak *hitéről* tanít, hanem a *hitről általában*, mikor annak megállapítására törekszik, hogy milyen legyen a hit. *A dogmatika a keresztyén hitnek dialektikája és axiologiája.*

Amiként a jogphilosophia arról tanít, hogy mi a *helyes* jog

* Érdemesnek tartom itt feljegyezni Kaftannak, a kiváló német dogmatikusnak nézetét, mely „*Zur Dogmatik*“ c. művének 28. lapján olvasható: „Das Objekt der Dogmatik ist der christliche Glaube, nicht Gott, sondern der Glaube an Gott, wie ihn die christliche Gemeinde auf Grund der Offenbarung hält und bekennt.“

Kaftan idevágó fejtegetései valóban megérdemlik a mélyreható tanulmányozást. Figyelmet érdemel a korán elhunyt *Reischle*, hallei professzornak következő műve is: „*Werturteile und Glaubensurteile*“ Halle. 1900.

(Kuncz Jenő akadémia értekezésében „az igazságos jog“). éppen úgy a keresztyén dogmatika arra keres és ad feleletet, hogy mi a *helyes* hit. A keresztyén vallás philosophiája tehát nem végérvényes dogmákat állapít meg, melyeket büntetés és kiátkozás terhe alatt hinni *muszáj*, hanem normákat állapít meg, amelyeket követni *kell*.

A dogmatika eként normatív tudomány lévén, egészen természetes, hogy tételeit nem építi ködös s éppen ezért egészségtelen *érzelmi* alapokra, hanem szilárd fundamentumot keres a maga épülete számára s ezt a fundamentumot a tiszta *ész* világán kívül hiában keresné. Az ismeretnek forrása nem az *érzés*, hanem csak és egyedül az *ész*. Az érzés mysticismusnak forrása, a dogmatikának pedig mystikusnak lenni annyit tesz, mint lemondani minden tudományos igényről.

A *hitnek tárgya* Isten és Krisztus, a dogmatikának tárgya pedig ez az Istenben és Krisztusban *való hit*. Helyesen figyelmeztet Kaftan (i. m. 407. oldal) erre a lényeges különbségre, a melyet a tudománytalan theologia úgy látszik; készakarva igyekezik eltitkolni. A hit maga nem egyéb, mint Istennek ismerete. A dogmatika nem egyéb, mint az Istennek ismeretéről tanító tudomány. E körülményből szükségszerűséggel folyik a dogmatikának *ismeretelméleti* jellege. A dogmatikának ezt az ismeretelméleti karakterét annál is inkább hangsúlyoznunk kell, mert napjainkban olyan kísérletekkel találkozunk, melyek a scholastikus dogmatikának feltámasztására irányulnak, s minden philosophia mellőzésével a subjektív érzelmekre akarnak építgetni csendes hajlékokat.

Ezekben a vonásokban rajzolódik le előttem a vallástudomány képe. Ilyennek látom én azt a theológiát, amely valóban méltó a tudomány névre. Ezek azok a keretek, melyek között a keresztyén vallástudománynak a maga gazdag tartalmát elhelyeznie kell. Ezeket a kereteket kell megtölteni az igazsággal, mely az életből fakad, amely maga az élet és amely életet fakaszt. Az igazság a célja az itt vázolt theologiai tudomány kutatásainak és csakis az igazság. Ez a tudomány se nem orthodoxus, se nem liberális, se nem piétista, se nem positiv, hanem csak éppen tudomány, amelynek egyetlen tulajdonsága van, hogy őszintén és szabadon kutatja az igazságot, aminthogy őszintén és szabadon hirdette tanát a Krisztus, az apostolok, a reformatorok és mindazok, akik

nemcsak keresztlevél szerint, de a szellemük szerint is tanítványai, gyermekei a Krisztusnak és a reformátoroknak.

A szabadságnak és őszinteségnek szellemében akarom hirdetni a vallástudomány igazságait Önöknek, akik Krisztus egyházának szolgálatára kötelezik el magukat. Abban a szellemben, amely erdélyi ref. egyházunk minden szolgáját egyformán kötelezi. A szabadságnak és őszinteségnek ez a szelleme volt nevelője az erdélyi református egyház lelkészeinek és tanárainak, kiknek munkássága az egész magyar protestántismusnak kovásza lőn.

A szabadságnak és őszinteségnek ez a szelleme kötelez mindnyájunkat; nemcsak engem, hanem Önöket is, lelkészjelölt urak és Önöknek is kötelességévé teszi, hogy szabadon és őszintén keressék az igazságot. Erre kötelez engem és Önöket az erdélyi ref. egyház multja és erre kötelez mindnyájunkat a Krisztus, kinek vallása a szabadságnak vallása.

Ez az intézet, melynek mindnyájan munkásai vagyunk, csak külső ruházatára nézve új és fiatal, szelleme a régi kell, hogy legyen, a régi szellem pedig a szabadság és őszinteség szelleme. Ne legyenek Önök kicsinyhitűek, bizzák bátran magukat a szabadság és igazság eme szellemének vezetésére, legyenek bizonyosok afelől, hogy ez a szellem mindig helyes uton fogja vezetni Önöket a kitűzött cél felé.

Ifj. dr. Bartók György.

Üdvözlő és tanévmegnyitó beszéd.

Dr. Bartók György az újszövetségi teológiai tanszék ny. r. tanárának az 1909/10. tanév megnyitásával kapcsolatos beiktatási ünnepélyén tartotta. Nagy Károly theol. igazgató.

Nagytiszteletű Tanár Úr! Kedves Barátunk!
Nemes ifjuság!

Theológiai fakultásunk Előljárósága s Tanárkara nevében és megbízásából melegen köszöntöm és üdvözlöm az új tanárt és intézetünk növendékeit az új tanév kezdetén, amikor az egyik az új élethivatás munkáját, a másik pedig az élethivatásra való tudományos előkészületet megkezdi. Szívből jövő hálás köszönetet mondok mindazoknak a testvér tudományos intézeteknek és jelen levő igen tisztelt képviselőiknek, akik részvételükkel bizonyosságát szolgáltatták intézetünk iránti rokonszenvüknek s a tudományos intézetek és munkásaik törekvéseiben való szolidaritás érzetének. És köszöntöm a nagyközönséget, mely fakultásunkat a gyakorlati társadalmi élettel való szoros kapcsolatánál fogva, kiváló érdeklődéssel kíséri megalakulása óta.

Szíves szeretettel üdvözlöm az egykori tanítványt a kollegák sorában s büszkének s boldognak vallom főiskolánkat, hogy a maga egykori tanítványai közül immár másodízben választhatott magának új munkást, tradícióvá képezvén bennük és általuk azt a szellemet, mely főiskolánk karakterét megadja.

Anélkül, hogy a most elhangzott székfoglaló értekezés méltatásába vagy bírálatába bocsátkoznám, ami a szakkritika feladata leendő, meg kell állapítanom, hogy e szellem egyik jellemző vonása gyanánt méltán emeli ki *a tudományos vizsgálódás szabadságát*. Egyik nyilvánulása ez annak a lelkiismereti szabadságnak, amelyből a reformáció született. Amely pillanatban a protestántizmus ezt megtagadná, abban a pillanatban elveszítené létjogosultságát, mert megtagadná lényegének egyik alkatrészét. A protestántizmus alapelveinek ugyanis egyik — a negatív — oldala éppen a minden történeti pozitívizmus, emberi tekintély ellen való tiltakozás. E tiltakozás ugyan a reformációban egyelőre csak az egyháznak, mint történeti intézménynek tekintély-elve ellen irányult, de mint reformátori elvnek, később ki kellett terjednie minden más történelmi

jelenségre s ezek közt — amit elején az egyház tekintély elvével szembe állítottak — magára a bibliára is, mint történeti okmányra, amennyiben abszolút tekintélyt igényeltek számára. — A protestánszizmus tehát minden külső, történeti, emberi tekintélyvel szemben nemcsak elismeri a szabad kritikának jogát s az ezt mozgató kételkedésnek jogosultságát; sőt mint saját létfeltételét, egyenesen megköveteli.

Ha igaz az, hogy nagy gondolatoknak nagy veszélyei vannak, hát ez igazán nagy gondolat kell, hogy legyen, mert veszélyeiről megrázó dolgokat beszélhetnek nemcsak a reformátorok küzdelmei a szélső irányzatokkal és kinövésekkel szemben, de beszélhetünk azokról napjainkban is s főleg azok, kiknek az elméletek gyakorlati következményeivel is számolniuk kell s akik keservesen panaszkodnak a kételkedés nyomán fakadó eredményekre, a mi — fájdalom — a nagy többségnél nem valami magasabb, megdönthetetlen személyes meggyőződés, hanem oly nihilizmus, mely a tudományt terméketlenné, sőt gyakran veszélyessé teszi az élő hitre s így a gyakorlati vallás — és egyházépítő munkásságra.

Ha az emberi tekintély elvének elvetéséből, a kételkedés és szabad kritika érvényesítéséből származó veszélyek el nem háríthatók, a protestánszizmus egy irtózatoss dilemmába kerül: vagy visszaszülyed a katholicizmusba, vagy megsemmisíti önmagát, amidőn legfennebb históriává és filozófiai spekulációvá válik.

A protestánszizmus létkérdése tehát akörül forog, hogy ha az emberi tekintély-elv elvettetik, nincs-e valami más, magasabb tekintély a vallásban, amelyre építeni lehet s ha van: van-e ennek jelentősége a vallástudományra is? Van-e lehetősége és minő alapon annak, hogy a tekintély és szabad tudományos kritika közt fennforogni látszó ellentét ne csak mesterségesen áthidaltság, hanem elvileg megszüntettség? Elháríthatók-e kölcsönös veszélyeik oly módon, hogy jogosult mozzanataik ne csak egymás mellett, de sőt egymás által érvényesüljenek? Eleget lehet-e tenni a tudomány legmesszebb menő jogosult követelményeinek úgy, hogy az a gyakorlati vallásos építő-munkának ne csak útjába ne álljon, hanem a kettő egymással harmoniában legyen s kölcsönösen támogassa egymást?

Vagy közelebről éppen a te szaktárgyaidra, a bibliai-, speciáliter az újszövetségi tudományokra való vonatkozással, az a kérdés: merőben históriai tudományok ezek, melyek kizárólag csak a történeti tények megállapítására szorítkoznak, vagy érvé-

nyesül bennük valami normatív elem is? Kizárólag emberi mű-e a biblia, legjobb esetben többé-kevésbé még ma is érvényes bizonyos relatív értékkel, vagy van benne a Szentlélek ihletése folytán keletkezett isteni kijelentés, örök időkre érvényes abszolút értékkel? Az egyháznak van-e igaza, midőn a templom katedrálján tartva a bibliát azt követeli, hogy az igehirdetésnek, az örök evangélium prédikálásának ne csak mottója, de egyenesen alapja és tartalma legyen; vagy a szabad tudománynak, mely a tanterem katedrálján szétszedve, felboncsolva kimutatja, hogy a korviszonyok hatása alatt keletkezett s világnézete, fogalmai ma már nem egy vonatkozásban elavultak? Kálvinisták vagyunk-e még, kik Kálvinnal a bibliában ma is isteni-kijelentést találunk, amely kijelentés hitünknek és cselekedeteinknek szabályozója, avagy Strauss—Baur, Wellhausen—Kuenen óta a biblia felfogásában megszűntünk Kálvinisták lenni s a kijelentés abszolút magaslatáról leszállottunk a történelmi relativitásra s vele a bizonyágtétel kösziklájáról a kétely és habozás ingoványára? — Vagy, hogy még tovább fűzzem az életbevágó és itt már egyenesen a lelkiismeretbe markoló kérdések sorozatát: kibékíthetetlen ellentétben állanak-e egymással az egyházi és tudományos érdek? S te, ki a Ferencz József tudomány-egyetem testvér bölcsészeti karán nyerted a minden dogmatizmustól ment szabad tudományos kutatásra esküvel is elkötelező doktori fokozatot, gyakorolhatod-e azt lelkiismereti aggályok nélkül e kizárólag egyházi tanszéken is, — avagy ott tett esküdet megtartva romlására kell-e hogy szolgálj annak az egyháznak, mely gyermekséged óta kenyeret adott az apai háznak s kenyeret ad ime, a tiédnek is?

E kérdések felett heves vita foly ma úgy az egyházi életben, mint a tudományban s be kell vallanunk, hogy elvileg is, gyakorlatilag is ezeknek helyes megoldásától függ a tanár áldásos működése főleg oly intézetben, amelynek hivatása — mint a miénknek — első sorban gyakorló papságot nevelni református egyházunk számára.

Hogy a teológiai tudományok közt „*a tudományos és egyházi methodus*“ alapján tegyünk különbséget, mint azt *Bernoulli* ajánlja s a tudományos methodust a hűtőriai theologia számára folgalva le, a systematikát és gyakorlati theológiát az egyházi gondolkodásnak szolgáltatassuk ki, ez oly belső meghasonlást vinne be a teológiai tudományok közé, mely idők során az egyenes ellentétbe fokozódhatnék.

Nem vezethetett célhoz az a félszeg megoldási kísérlet sem, mely különbséget téve az üdvigazságok és profán igazságok, üdvtörténeti-tények és profán történeti események közt, az előbbiekre nézve megtagadta, az utóbbiakra nézve elismerte a kételkedés és szabad kritika jogát. Mert sem az ilyen különbségtételnek nincs biztos normája, sem a kritika nem mondhat le a vizsgálat jogáról bármely történeti ténnyel szemben.

Az a felfogás, amely a kritikai munka érvényesülését csak addig a határig hajlandó megengedni a theológiában, míg a gyakorlati vallásos- és egyházépítő munkának ártalmára nem válik, amellett, hogy gyakorlatilag e határvonalat kijelölni képtelen, elvileg abban a hibában is szenved, hogy a tudás és hit, tudomány és egyházi érdek közt ellentétet állít fel s az előbbinek jogát egy más tényező érdekének rendeli alá.

Sem a megalkuvás, sem az elzárkózás célhoz nem vezet. Nem respektálja az élet, a valóság.

A tudománynak ezt a való életet kell megértenie. A vallástudománynak is a vallás való életét. Ez pedig mindig a *személyes élet* formájában jelentkezik. Mint mondád: a vallástudomány tárgya egy meg nem tagadható reálitás, mely *az ember szívében fészkel*. Nyilvánulásának minden különfélesége mellett, lényege: az embernek érintkezése, kapcsolata az élő Istennel, — a véges szellemnek a végetlen szellemmel; legyen ez érintkezés akár közvetített, akár közvetlen. Ahol ez az érintkezés öntudatos: ott *kijelentés* van, — Isten érzése, tapasztalása, megismerése. Hogy miként fejezi ki az illető ezt az ő Istent érzését, tapasztalatát, megismerését, hogyan, minő eszközök által keresi az Istennel való érintkezést, micsoda hatása: van rá ez érintkezésnek, hogyan társul a hasonló tapasztalatu emberekkel stb. stb., ezek a vallásban már másodrangú dolgok. A vallástudománynak az összes lezármazott jelenségekkel foglalkozni kötelessége; de a vallást megérteni és értékelni csak az első, alapnyilvánulásból lehet.

Itt pedig azzal a jelenséggel találkozunk, hogy a vallás alapnyilatkozatában: a kijelentés vételében egy magasabb hatalom, erő, érzés, értelem hatása alatt áll az ember, aki ellen — Pál apostollal szólván — „hiába rugdalódnak“ Tehát egy oly *tekintély* ereje, befolyása, hatása alá kerül, akitől nem szabadulhat. De nem is akar; mert ez a vele való érintkezés üdve, boldogsága. Vele lenni: földöntúli öröm; tőle távol: kárhozat. „Csak hogy téged birjalak, nem kérdezősködöm ég és föld után” — kiált fel a vallásos lélek

a zsoltárban. „Nyughatatlan az én lelkem s nem nyugszik meg csak tebenned!” — mondja Augustinus.

A vallás — s ezt a protestántizmus is elismeri, sőt az emberi tekintélyvel szemben hangsúlyozza — ezen az *isteni tekintélyen* nyugszik. Ennek az Istennek hinni, aki nem szól; benne bizni, benne remélni, az ő gondviselése, akarata alá adni magát, aki végtelen hatalom, erő, jóság, igazság, szeretet: ez a vallás.

Most már hogy értse meg valaki a vallásnak ezen intím, sőt (az elítéléssel szemben is vállalom e kifejezést!) misztikus mélységeit: a kijelentést és annak jelentőségét, értékét: aki azt maga soha sem tapasztalta? Hogy egy analogiát hozzak fel: hogyan legyen esztetikus valaki, kinek nincs művészi tapasztalata, látása, hallása, érzése — foglaljuk össze az egész — ihletése?

A vallástudomány művelőjével szemben is az a legelső követelmény, hogy maga a kijelentésnek részese legyen. Mély vallásosság nélkül igazi theologus: képtelenség. Ime, az isteni tekintély jelentősége a theol. *tudományra* nézve.

Ez isteni tekintélyen nyugvó üdvösség birtoklása teszi aztán igazán szabaddá minden emberi tekintéllyel szemben. Csak a vallásos theologus jó, mert komoly és lelkiismeretes *kritikus*. Előtte a történet: isteni vezetés. Megismerni a történelemben, a valóban megtörténtet annyi, mint megismerni az isteni vezetést a maga leplezetlen, elhomályosíthatatlan tisztaságában. Az igazság kutatása: Isten iránti vallásos kötelesség.

És mihez mérjük most a vallástörténelem egyes fázisait, vagy alakjait? Értékitéletünkben mi lesz a *norma*? Mert aláírom: „a tények értékelése nélkül nincs történettudomány“. Azt is elfogadom, hogy a norma, amellyel mérünk — *az ideál*. Azt is elismerem, hogy jogosulatlan, minden további indokolás és igazolás nélkül, csak úgy egyszerűen „az őskeresztyén vallásban keresni ideált“ De minden igazolás nélkül állítani, hogy „a Krisztus tanítása (!) igenis az ideális vallás“; ez nem kevésbé dogmatikus, mint általában „az őskeresztyén vallást“ állítani oda ideálnak.

Nem akarom ezzel kétségbe vonni, hogy a Jézus vallása a vallás tökéletes ideálja, csak arra akarok reámutatni, hogy mi alapon állíthatjuk ezt. Másként nincs jogunk ezt állítani, hanem ha a vallás lényege benne tökéletesen megvalósult. Mert az ideál nem más, mint a megvalósítandó lényeg. A vallás lényege az élő Istenrel való összeköttetés, személy szerinti érintkezés, szóval a kijelentés lévén: ennek állandósága és tökéletessége kimutatása a Jézus

Krisztusban ad jogot arra, hogy az ő személyes vallását a vallás ideáljának fogadjuk el. Ezt pedig csak az állapíthatja meg, aki általa maga is átélte, tapasztalta azt az isteni személyes hatást, kijelentést.

A történelmi tények értékelésénél normául használandó ideált tehát nem a „ratio“ a „tisza ész“ fogja felállítani, hanem az, amiben ugyan ez is benne van, de ami több, mint ez, t. i. a vallásos élettapasztalat, a kijelentés átélése, — „a Szentlélek. belső bizonyágtétele“ — amint eleink igen találóan kifejezték.

Ez alapon lesz a Jézus Krisztus nemcsak a keresztyénségnek, hanem általában a vallásnak ítélő normája, a vallás fejlődésének nemcsak egy átmeneti állomása, hanem célja. Hozzá kell mérnünk mindent. Nem a tan, nem a fogalmak itt a fontos, hanem az élő személyiség, a kegyes lélek, a benne megjelent isteni kijelentés.

E kijelentést találni meg történetileg változó, mert emberi nyilvánulások megett, melyeket a kritika hivatása eltávolítani az útból s aztán magunkat és tanítványainkat e kijelentés hatása alá állítani, hogy általa a magunk vallásos személyisége és jelleme a Krisztus mintájára kiképződjék: ez a theologiai tudományok feladata.

Ily felfogással és célzattal művelni a theol. tudományokat: ez a mi fakultásunk második jellemvonása. Tudományos és gyakorlati egyházi feladatát ez által töltheti be úgy, hogy egyik a másik rovására fővidséget nem szenvedhet, mert kölcsönösen egymást szolgálják és támogatják. Mennél tudományosabb és mélyebb: annál gyakorlatibb és építő.

E feladat megoldásában előkelő szerep jut a bibliai s különösen az újszövetségi tudományoknak. Ez a te tanszékednek tradicionális öröksége, mely nagynevű elődödről örökségül száll az utódokra. De egyszermid. atyai örökséged is, mely boldogult édes atyadról a tudományban és gyakorlati építésben egyként kiváló vezéreberről reád maradt.

A jeremiási megbizatus örökségül száll minden próféta-utódra: „gyomlálj, ronts, veszess, törj — építs és plántálj!“ Gyomlálj minden időt, gyarlót, mulandót, emberit; építsd az örök istenit!

E munkához, neked és ifjúságunknak, mindnyájunknak adjon a Kegyelem Istene: erőt és áldást!

Még egyszer tanárt és tanítványokat szívesen üdvözölve az új munka kezdetén

theol. fakultásunk. 1909/10-iki. tanévét megnyitottnak. nyilvánítom...

III.

Kálvin és a kálvinizmus.

(A fakultás Előljárósága által rendezett Kálvin-ünnepélyen, 1909. okt. 31-én, születése 400 éves fordulója emlékére elmondotta **Dr. Ravasz László** theol. ny. r. tanár.

A kolozsvári református theológiai fakultás ünnepet szentel Kálvin János emlékezetének. E pillanatban négy század történelme szólal meg a maga érbevésett tunuságaival, megrendítő igazságaival, fenséges kinyilatkoztatásaival. E csarnokban átforródik a levegő az erdélyi kálvinisták szivveréseitől, amint félmillió magyar nagy áhitata mibennünk megteljesedik. — Kálvin. Az erdélyi reformátusokra nézve ez a szó nemcsak egy név, egy történeti személy, hanem egy darab történelem; ez a szó Erdélyre nemzeti dicsőség és nemzeti martyrologium. Ez a név volt a végzetünk s ez a név a nyitószava a mi jövőnk nagy talányának is. Éppen ezért mi most nemcsak emlékezni, de megalázkodni és új erőre kelni akarunk. Mi nemcsak látni akarjuk Kálvint, de szövetséget akarunk kötni vele. Nem azért zárándokolunk ma a múltba, hogy megcsodáljuk őt és büszkélkedjünk vele, hanem azért, hogy foglyul essünk egyénisége páratlan hatalmának és büvkörébe vonjon eszményeinek örökkévaló való ereje. Kálvin nem a múlté; Kálvin nemcsak a kegyelet tárgya; Kálvin élő hatalom, szigorú parancsoló, kérlelhetetlen bíránk, itélettartó vezérünk; — *Kálvin élete egy szakadatlanul megnyilatkozó kijelentés.*

Ki volt Kálvin és mi a kálvinizmus? erre a kérdésre felelve óhajtom megrajzolni annak a férfiúnak egyéniségét és művét, kinek lelke századokra és nemzetekre nyomta rá bélyegét, hogy e bélyeg értékjelzővé váljon azokon, mint a színaranyon a próba.

* * *

1535 elején egy fiatal francia menekült érkezik Baselbe, aki elvonultan él egy egyszerű polgár házában s csak a papokkal és tudósokkal érintkezik. Akkori arcképének tanúsága szerint halvány, finom arcélű, komoly férfiú, akinek fekete talárja és fekete bár-

sonysapkája oly előkelő ellentétben áll arca halványságával. Homloka tiszta, nyugodt ; nézésében eltakarja a benső tüzet a kontemplatív tartózkodás. Egész alakja előkelő, arisztokratikus. Keskeny, összeszorított ajka fölött vékony bajusz ; kemény, határozott állát nem takarja be a ritkás, elválasztott szakál, úgy, hogy kivillog mögüle a patyolatfehér csipke ing finom nyakfodrával. Ez a befele néző, zárkózott ember a maga hallgatag komolyságában különös jelenség. Csupán tudós barátai előtt nyilatkozik meg, akik között legelső helyen áll a nála jóval idősebb Grynaeus Simon, ki egykor budai praepceptor s Mátyás király könyvtárosa volt. Ezek az emberek, a reformációi első, közvetlen hívei és bajnokai mind különös tisztelettel vették körül az ifjú Kálvint, sőt még az öreg Erasmusra is mély benyomást tett ez a titokzatos ifjú ember. Volt valami különös ígézet a Kálvin egyéniségében, amely hasonlított a szunnyadó kráterekhez. A rejtett erő bűvös hatása ez. Fokozta ezt a benyomást az, hogy Kálvin abból az országból menekült, ahol tele volt már akkor a levegő máglyafüsttel és a vértanuk zsolozsmáival. Kálvin már feláldozott a protestantizmusért fényes jövődőt, existenciát, szülőházát s úgy jött azok közé, akik a protestantizmusban még külsőleg is nyertek. Kálvin már tudott hitvalló lenni akkor is, amikor ezer halál leselkedett reá s inkább lett földönfutó, semmint megalkuvó. A kényelmes német protestantizmus világába az ő alakjával belépett a szenvedés, az áldozat, a vértanuság képe. 26 esztendejével többet szenvedett már, mint megvénhedt barátai. Hanem azért ezen az emberen legkevésbé a törődés, a gyötrelem látszott. Épp oly életeleme volt a teherbírás, mint a vele egykorú ifjaknak a szórakozás. Egyéniségében van valami grandiozus elszántság, van valami a halállal szembenéző martyr fagyos nyugalmából. Látszik rajta, hogy egy felső erő hatalmában érzi magát s ez oly határozottságot, oly biztosságot ad az ő lelkének, hogy meg se rebben a szeme, amint a körülte ástító szakadékok mélyére tekint. Attól a perctől kezdve, hogy Párisban megismerkedett Luther irataival, mindmáig egyenletes és biztos volt fejlődése. Bámulatos logikája, vas következetessége mellett az új igazságok oly ellenállhatatlanul virradtak meg lelkében, mint napfölkeltkor a világosság támadása. Megtérése, amelyről ő, a szüksézáví és zárkózott ember csak annyit mond, hogy „hirtelen“ vala, lefolyásában nem hasonlított sem a Páléhoz, sem az Augustinuséhoz, sem a Lutheréhez. Nem a bűn és kegyelem belső harcai, a megigazulás után való szenvedélyes

sovárgás tették reformátorrá, hanem a felvilágosodás, a belátás, az értelem tiszta ítélete. Nem a háborgó szív subiectív szükségiei vitték át élete nagy válságán, hanem az obiectív igazság meglátásában és következményeinek levonásában megtetsző vaslogika. A Luther megtérése a szenvedélyek elemi csatája volt, a Kálviné egy syllogismus, melynek elágazó, bonyolult praemissáiból matematikai pontossággal, de matematikai *bizonyossággal* is folyik a conclusio. Az írásban megtalálta azt a szempontot, amely előtt a középkori theologia igazságai babonákká, a kultuszcselkvények bálványozássá váltak és lehullott a szent máz arról a keresztyéniségről, mely lényegében masszív pogányság vala. Ezért más a Kálvin bizonyossága, mint a Lutheré. Luther hirtelen felviharzó, vulkanikus kedély, kinek félelmes és izzó kitöréseit a legteljesebb csüggettség és kétkedés váltja fel; Kálvin fojtott tűzét az értelem acélos ereje birja, amely úgy a gondolatokat, mint az akarat szenvedélyes nekilendülését a logika vasfegyelme alatt a kitűzött cél szolgálatába töri. Hihetetlen energiája pedig kiviszi a célt, ha egy világ, ha a saját teste omlik össze az erőfeszítésben.

Ez az universalis rendszerező, a humanistából lett hitvalló volt kiválasztva arra, hogy a meglevő vallásos gondolatoknak új fogalmazást adva, a vallásos kulturában egy olyan irányt inauguráljon, *amelynek értékelése eddigelé leginkább abszolút becsű.* Kálvin János ezt a feladatát elméletileg az Institutióban, gyakorlatilag a genfi theokrátiában oldotta meg.

Kálvin *egy* könyvnek és *egy* gondolatnak volt az embere. A könyv: a Szentírás volt; a gondolat: Isten dicsősége. Nem akart ő újat mondani; megvetette volna magát, ha emberi bölcsesség hitető beszédjével akarta volna Isten gyermekeit eláztatni. Az Úr kijelentette magát s ki olyan felfuvalkodott, hogy az élő Isten gondolatai helyett a saját balgatag ötleteit tolmácsolja? Minden igazság készen van már a Szentkönyvben, csak meg kell találni, ki kell fejteni, rendszerbe kell hozni. A Kálvin nagy elméje sehol sem alázatosabb, mint az írásmagyarázatainál. Nem a maga tudományában tetszeleg, hanem áhitattal, visszafojtott lélekzettel hallgatja az Úr szavát és csak azt tolmácsolja, amit az ő Istene mond. De ehhez érteni és beszélni kell az önmagát kijelentő Isten nyelvét. Tudományt követel tehát az írásmagyarázótól, mert enélkül siket fülekkel hallgatunk a mennyei szóra. De szívet is követel. Alázatos, őszinte szívet, melynek mélyéről a Szentlélek szava szólaljon fel a maga helybenhagyásával, mikor a kutató elme

megtalálta az igazságot. Nem külső eszközök tesznek bizonyosságot az írás igazsága mellett; nem a történeti hűség, nem a külső csodák, hanem a léleknek benső megrendülése, melyet akkor érez, ha tisztán megértette Isten szavának megrázó értelmét. Tehát Kálvin volt az, ki a vallás terén a kriteriumot az öntudat abszolút és közvetlen bizonyításában kereste, a logikai meggyőződés érzelmében, de amelyet ő ethikai, sőt valláserkölcsei érzelmévé tett a „testimonium internum spiritus sancti“-t látván benne. Az írás tekintélye így lett az egyéni meggyőződés erejévé.

A Kálvin „egy gondolata“ pedig az Isten dicsősége volt. Minden más vallásalakulás eddigelé egy alapgondolaton nyugodott: az ember boldogságán s éppen ezért minden más vallásfelekezet értékelése eudaemonisztikus; abszolút értéket egyedül a kálvinizmus propagál az Isten dicsőségének gondolatában. Az Istennek, mint hasznos erőforrásnak bírása a magunk javáért, imc, ebben a szóban van kifejezve az „önző vallások“ lényege. A pogányok istenüket érzéki eszközökkel akarják magukhoz kapcsolni; benne van a ceremóniákban, a frigyládában, a szent olajban, a tömjénfüstben. Isten bizonyos szent helyen lakik, bizonyos szent férfiak hatalmában áll, kik csodatévő erejükkel egyedül képesek hatni reá. Ez a gondolat érvényesül a par excellence sacramentalis vallásban: a katolicizmusban. A sacramentumok ábrázolják, bírják mindazt, ami isteni erő, mint pld. az accumulatorok a villamosságot. Kezelésük végett, mivel itt természetfeletti s mégis materialis javakról van szó, szükséges a papok beállítása, akik természetfölötti hatalommal bírnak s Krisztussal való mystikus viszonyuk alapján képesek a sacramentumokat kiszolgáltatni. Így lesznek közvetítőkké Isten és a hívő között. E sacramentumokon kívül nincs üdvösség, nincs igazi vallásosság, nincs igazi erkölcs. Éppen ezért a sacramentumot bíró egyháznak egyedül és kizárólagos szuverénitással kell uralkodnia s a tökéletlen, gyarló embereket fegyelme és nevelői hatalma alatt, örökös kiskorúságban tartani. A sacramentumok természetfeletti erőközpontok lévén, a bírásukból származó tökéletességnek természetfölöttinek, vagyis természetellenesnek, asketikusnak kell lennie. (Szerzetes morál.)

Kálvin ennek a gondolatmenetnek az ütőerét metszette át azzal az axiómával, hogy nem az Isten van miérettünk, hanem mi vagyunk ő érette. Nem az Istent kell kihasználnunk babonás kuruzslásokkal a végre, hogy érzéki javakat (üdv), hasznot nyerjünk belőle, hanem mindenestől fogva önmagunkat kell eszközül

adni az ő céljainak. Ne mi alakítsuk Istent a magunk önző, sokszor szennyes szükségei szerint, hanem magunk formálódjunk át az Isten akarata szerint. Sőt tovább megyek. Kálvinnak ez a nagy gondolata mentette meg a Luther vallásának értékeit is. A lutheri tan kiinduló pontja az újjászületés, a megigazulás. E javaknak birtokában a hívő egyéni kielégülést, békét, csöndet, mennyei örömöket talál és ezeknek élvezetében boldognak érzi magát, de akaratlanul is az ő egyéni üdve került a világ központjába, amelynek birásában minden tevékenysége felolvad és beveződik: tovább nincs semmi. Kálvin a világ központjába az Isten dicsőségének eszméjét helyezi s azt mondja, mindenki annyira üdvözült, amennyire azt szolgálta. Luthernél minden út befele a szívbe vezet, amely a végső állomás, míg Kálvinnál minden út a végtelenbe száll s a szív nem vég, hanem — kezdet. Igen, mert az isteni kegyelemnek végelemzésben nem az a célja, hogy saját maguk élvezetében elmerült egyéneket támasszon, hanem hogy egy olyan világot teremtsen, amelyben minden az ő dicsőségét manifesztálja. E teremtésben Isten eszköze, munkatársa lenni, ez a kálvinista üdv. A Kálvin hitének ez a gondolat megdöbbentő magasztosságot kölcsönöz. Isten sokkal fenségesebb valami hogysesem az ember vallásos szükségleteinek kielégítésére szolgáló eszköz lehetne. És ennek az Istennek birására nincs más út, mint manifesztációinak megismerése és akaratának való szakadatlan engedelmesség. Áhitatos hallgatás a mindenható Isten előtt, aki bölcsbben rendez mindeneket, hogysesem mi felfogni tudnók; hálás elfogadása látogatásainak, amelylyel megtisztelt bennünket; alázatos szemérem, ha kegyelmére és áldásaira méltóztatott, — ime a Kálvin kegyessége.

A Luther irányzatának subiectivismusa elevenné tette ugyan a vallást, de épen ezzel ingataggá is. Mihelyt a vallásnak nemcsak kiindulási, de végső pontja is a kegyes kedélyállapot, ennek hullámzásával a vallásos értékek is szakadatlan árfolyamhullámzást szenvednek. Kálvin garanciát keresett a jelenlegi állapot abszolút birására. Érezte, hogy nem elég a lutheri kegyesség, amelynek újra meg újra meg kell vívnia a hitnek ama harcát; újra meg újra át kell szenvednie az újjászületés belső kinjait s még sem bizonyos benne, hogy a következő pillanatban nem vettetik-e el újra az Úr fényes orczája elől? Kálvinnál a hit Isten ajándéka, az újjászületés abszolút isteni aktus, ennél fogva végtelen és örökkévaló. A hit tehát nem egyéb, mint felismerése Isten örökkévaló,

időtlen idők előtt veghez vitt kegyelmi tényének: az én üdvösségre való elválasztásomnak. Ez a felismerés egyfelől az érzelem határozatlan hullámzásai helyett a logikai bizonyosság kétségbevonhatatlan sziklaszilárd kriteriumát adja, másfelől az egyén tapasztalatainak relativ alapja helyett az örökkévaló, abszolút isteni akarat megingathatatlan fundamentumára helyezi az egész nagy kérdést. Így aztán *erre* a hitre felépíthetem az én egész ethikai életemet, világomat, mert kősziklára: Isten akaratára építek. Továbbá a Krisztushoz való viszonyunk is határozott, biztos: élő tagjai leszünk Krisztusnak, amennyiben gyülekezetének elő tagjai vagyunk. Krisztushoz immár egy örök isteni akarat aczélglyűrűje kapcsol, tehát nincs szükség arra, hogy riongva, kétségbeesetten fogózkodjunk palástjába és görcsösen karoljuk át szent lábait, *theatralis* jelene-teket szenirozva, mert az övé lettünk a világ fundamentumának felvettetése óta s az ő kezében nyugodtak lehetünk: ki nem ragad onnan semmi hatalom. Aki örökké csak újjászületik, mert ez neki élvezetet szerez, az nem a Kálvin hive; az igazi kálvinistára nézve az újjászületés nem egyéb, mint Istenhez való realis viszonyának felismerése. De azért ez a hit nem személytelen, hanem mindenek fölött személyes és magunkra vonatkozó. „Nem az a hívő, aki Isten irgalmas voltát másokra nézve elismeri, de önmagára vonatkozólag kétségkedik, hanem az, aki üdvössége bizonyosságának tudatában kihívólag gúnyolja az ördögöt és a halált.“

Kálvin eme fejtegetéseinek rejtett szegeletköve a *praedestatio* gondolata. Ez tartja össze az egész rendszerét. A *praedestatio* gondolata Kálvinra nézve nemcsak logikai, hanem vallásos szükségesség. Nem is *speculativ* uton jut el hozzá, hanem saját vallásos tapasztalatára tett *reflexio* szükségképeni eredménye gyanánt ismeri fel. Abból az alaptényből, hogy Isten munkás abszolútum, föltétlenül következik, hogy ő dönt kinek-kinek üdvössége felől. „*Praedestinationem vocamus aeternum Dei decretum quo apud se constitutum habuit, quid de unoquoque homine fieri vellet. Non enim pari conditione creantur omnes; sed aliis vita aeterna, aliis damnatio aeterna praeordinantur. Itaque, prout in alterutrum finem quisque conditus est, ita vel ad vitam, vel ad mortem praedestinatum dicimus.*“ Nem keresem most e tannak logikai nehézségeit, de rámutatok praktikus értékére: a kiválasztott hihetetlen üdvbizonyosságára, amellyel érzi, hogy az ő élete az isteni akarat végtelen mélyeiben gyökerezett s már akkor biztosítva volt, mikor még „semmi hegyek vem voltak.“ Ez a tudat kizár a hitből

minden kételkedést, a szeretetből minden habozást, a reménység-
ből minden homályt. Így alakul az igaz keresztyén élet, amelynek
mozgató elve a hit, vagyis az a tudat, hogy a hívő Krisztus tes-
tének élő tagja s egész élete nem egyéb, mint az Isten dicsőségé-
nek tükrözése; ez az egyetlen áldozat, a legfelségesebb kultusz.
Azonban küzdelem is: szakadatlan harcz a sátánnal, a bűnnel egész
a diadalomig. A keresztyén élet normája a törvény, a törvény pedig
Isten állandó, szent akarata, tehát a szabály ez: *Krisztus szerint
élni*. A hitnek, az elválasztottságnak tehát szükségképen jócsele-
kedetekben kell megnyilvánulnia s minden egyes jó cselekedet
egyszersmind egy felséges bizonyoságtétel, szent zálog arra, hogy
Isten kezében élünk s az ő kegyelme van rajtunk. Így teremti
Kálvin vallása az akaratnak, a tettnek a heroszait. Itt a hívő Isten
munkatársa lett s vele együtt kell teremtenie új világot, új embe-
reket. A kálvinizmus nem a jámbor érzés, a tiszta érzélem keresz-
tyénsége, hanem mindenek felett az akarat keresztyénsége, a jellem,
az erkölcsi érték, a munka és harcz evangéliuma. „Nem alázatos
megadás Isten előtt és szerető odaadás, gyöngéd bánásmód em-
bertársaink iránt az, ami a kálvinizmust jellemzi, hanem a szemé-
lyes érték: egy magas isteni misszió méltóságának érzete s az
ezzel járó mérhetetlen erkölcsi felelősség. Az igazi kálvinista jellem
egymagára az egész világgal szemben érzi az őt kiválasztó isteni
kegyelem erejét s ezt munkáival, küzdelmeivel meg is mutatja a
világnak“, mondja Troeltsch. Ez adja meg az egyéniségnek ember-
fölötti heroizmusát, rettetetetlen elszántságát s az erkölcsi cselek-
vés abszolút értékét. Az erkölcsi törvény Isten akaratának törvénye,
amelyet meg kell valósítanunk minden áron s meg is lehet, mert
akaratunkban magának Istennek energiája él. A cselekedeteknek
értéke azonban nem a sikertől függ, nem is a kitűzött céltól, hanem
a feltétlen isteni parancsolatnak tisztán engedelmes tiszteletből fakadó
teljesítésétől. Amit Kant végzett a philosophiai erkölcsstanban mód-
szesen és czéltudatosan, azt Kálvin a maga theologiai erkölcsstaná-
ban instinctive akarta megvalósítani. Újkori kulturánk erkölcsi alap-
jaiba a gránitelemeket ők ketten építették. Az egész kálvinizmus-
ban sehol sincs meg az *érdek* gondolata, akár a boldogság, akár
az üdv, akár a jutalom fogalmában; Kálvin nem ismer más fel-
adatot, mint a kötelesség teljesítését és nem ismer más jutalmat,
mint újra csak a kötelesség teljesíthetését. Az az üdvösség, hogy
mi Isten akaratának engedelmeskedünk.

Ez a tan átalakította az egyházzól való felfogást. Istennek nem

az a célja, hogy az egyén érezze az üdvösséget, hanem az, hogy az elválasztottak gyülekezete megvalósítsa e földön az ő országát. Tehát az egyház nemcsak az ige és sacramentum alapján társult hívek összessége, hanem szenteknek, kiválasztottaknak a szervezete, amelyet isteni rend isteni célok szolgálatára tart össze. Míg a lutheri egyházban az ige és sacramentum elvégzi a maga hódítását minden emberi erőlködés nélkül, s épen ezért a vezetés a felsőségre bízva, az egyház pedig megelégszik a tiszta tan megőrzésével, addig Kálvin az írás alapján organizálta az egyházat s ezáltal kezébe vette azt a kultúraalkotó hatalmat, amelyet eddig a kath. egyház birt, de a lutheri reformáció óta elveszített. A lutheri egyház csak jogokat adott, a kálvini köteleességet követelt. Az egyháznak minden egyes tagja *köteles* az egyház munkájában részt venni, munkával, áldozattal s ha kell: martyromsággal. Azért az igazi egyház ismertető jele nemcsak az ige igaz hirdetése és a sacramentumok helyes kiszolgáltatása, hanem a *fegyelem* is, amely kigyomlál az egyházból minden bűnt, istentelenséget s a hitelleneket Isten dicsőségére — a hívők igája alá hajtja. Így lesz az egyház a Krisztus monarchiája, amely az állammal él, amíg lehet, de nélküle és ellenére is, mihelyt kell; így lesz a világ és egyének megszentelődésének intézménye, amely kizár minden emberi tekintélyt és minden megalkuvást, mert benne egyedül Krisztus uralkodik.

Azonban félreismeri Kálvint az, aki benne tisztán csak theoretikust, tisztán csak az intellektus emberét látná. Egyetlen sora sincs, amelyen ne éreznék, hogy ez az ember tapasztalatból ismeri azt, amit ír s az ő Istene valami egyéb, mint a theologiai speculatio fogalma. A theologusnál is nagyobb benne a próféta. Nemcsak megmondotta, hogy mi a hit, nemcsak abszolút értékek tette a vallásos élet javait, de életének rettentő szenvedései és a reázuhanó nagy kataklizmák között *önmagán meg is mutatta azt*. Majdnem húsz évig állott a világtörténelem középpontján s alig látta valaki az emberi és sátáni gonosztságot nemtelenebb és retentőbb formában, mint ő, de ő érezte ebben a vad zivatarban is, hogy az ő Istene parancsol az elszabadult elemeknek és mikor mindenki kétségbeesett, az ő ajka meg sem remegett: *Esperons et nous verrons*. Amit az Institutióban elméletileg kifejtett, azt a gyakorlatban meg is valósította. A doktorból próféta, a tudósból reformátor lőn. Az Institutio megjelenési évében már Genf prédikátora. Nem szívesen ment oda. Természete félénk, egész jelleme szobatudósnak való, teste beteg, amint ő mondá, egy „csomó

orvosság“ De mikor ráeszmél arra, hogy őt az Úr *rendeli* ide: akkor habozás nélkül lendül neki a dolognak s végzi azt többféle halálos kórban sorvadozva, gyöngye, szétomló testben oly emberfeletti erővel, hogy annak párját a világhistoriában sehol sem találjuk. Genfnek Kálvin lőn a sorsa és Kálvinnak Genf.

Genf akkor még világhistóriai jelentőségének kezdetén állott, kulturája új, kiforratlan. Három leghatalmasabb kulturnép érintkező pontján, a civilisatio focusában korának és helyzetének minden bűnét egyesítette magában. Lakói közül a honosokra nézve üzleti vállalkozás az államéletben való részvétel; a nemzeti vagyon, akár anyagi, akár szellemi, egykép közpréda; — a bevándorlottak pedig három ország üldözöttjei, selejtesei, kik ott menedékhelyet és új kalandokat kerestek. Az akkori világ legromlottabb népe között kezdette megalapítani Kálvin a theokráciát. Nem támaszkodhatott családi hagyományokra, politikai hatalomra, nem lehetett diplomata, vagy demagóg: minden talpalatnyi földet, minden egyes szivet úgy kellett meghódítania saját egyénisége erkölcsi hatalmával és igazságának erejével. Minden egyes pillanatban a lét és nem lét kérdését vetette föl s egész existenciáját tette a kockára. Ügyét Isten „becsületügyének“ tekintette, ellenségeiben Isten ellenségeit látta és szakadatlanul va banqueot játszott. A régi romlott elemet tüzzel-vassal kiirtotta s a kialudt máglyák hamvából diadalmasan támadt egy új Genf, a protestánsizmus szent városa. A szentek gyülekezetében feleslegessé vált az erőszak, mert a törvény a szivekbe íratott s a külső parancsból köteleességérvet lett, amelyet többé nem kellett kikényszeríteni, mivel önként megnyilatkozott.

Katholikus történetírók szeretik Kálvint Loyola Ignáczzal hasonlítani össze s benne a protestáns jezsuitát látni. Kétségtelen dolog, hogy ez összehasonlításnak van valamelyes *látszólagos* alapja. Mindkettő a Dei gloria elvnek fanatikus vallója és keresztülvivője; mindkettő az akarat embere, a szervezés herosza. Mindkettő uralkodói-jellem, de az uralkodást magukon kezdik el s mikor már önmagukat teljesen alárendelték az elv szolgálatának, akkor követelik, hogy minden térd meghajoljon az ők eszményük előtt s minden kemény nyak betörjék az ők igájukba. Mindkettő internationalis helyzetben világpolitikai nagyhatalom lett s e két nagy ellenfélben ölt testet eljövendő századok historiát csináló küzdelme: a reformáció és ellenreformáció. Egészen a francia forradalomig, sőt tovább: a bécsi kongresszusig, Európa életnyilatkozataiban ennek a két nagy embernek a szelleme vívja azt a

szakadatlan tusát, amely megadja ennek a kornak tartalmát és jellemét. Mindkettő a megtesült aggresszivitás; beteg testű, de hihetetlen energiájú emberek, akik életideáljuknak mindenüket feláldozzák. — De ha mélyebbre nézünk, meglátjuk, hogy a két ember között egy egész világ a különbség: *az evangelium világa*. A „gloria Dei” csak szóban egyezik meg a két férfiunál; hogy a Spinoza szavaival éljek, úgy hasonlítanak egymáshoz, mint a földön ugató kutya az égi csillagzathoz: a Canishoz. Loyola a Gloria Dei alatt az egyház dicsőségét értette s ennél fogva a legfőbb etikai szabály az egyház érdeke lőn, vagy pedig az ezt képviselő felsőbb parancs. Ennél fogva minden etikai érték relatív és alkalmazott; ha az egyház érdeke — ami pedig a katolicizmusban annyit jelent, mint a klerus érdeke, lévén a klerus az egyház — úgy kívánja, jó cselekedet lesz az orgyilkosság is, míg ha az egyház érdeke tiltja, az áldozat, a szótartás, a szeretet és tisztaság is bűn. Tehát az egyén autonóm erkölcsi érzülete, lelkiismerete az etikai értékeknél Loyola szerint absolute nem kérdezendő meg, mert az egyház ítélete tesz valamit *ad hoc* jóvá, vagy rosszá. Loyola morálja az erkölcsiből éppen annak autonómiáját, feltétlen érvényét és absolut becsét ölte ki s ennél fogva a jezsuiták erkölcsstanát az erkölcstelenség moráljává tette. Kálvin a Soli Deo Gloria elvével éppen az érdekből, a számításból való erkölcsit akarta detronizálni. Az eudaemonizmust akarta megtörni, mikor a kötelességre építi fel egész etikáját. Kálvinnál az Istennek való engedelmesség nem egyéb, mint az erkölcsi parancsnak való feltétlen engedelmesség s ő éppen azért tette az Isten akaratát egyetlen erkölcsi törvénnyé, mert meg akarta menteni ennek abszoltságát, feltétlen érvényét és önértékét. Loyola és Kálvin között az a különbség van, ami jezsuitizmus és kanti morál között. Az Istennek való engedelmesség saját emberi méltóságunknak törvénye s csak autonóm erkölcsi életben, lelkiismeretünkön át, egyéni életünk átnemesedésével megy végbe. Isten akaratának nem egy külső norma, nem egy papi akarat a letéteményese, hanem mindenki saját lelkiismeretén át kell, hogy azt megismerje és kövesse. Isten akaratát nem materialis törvény, mint pld. az egyház ad hoc parancsai, hanem formális; azt jelenti, hogy az erkölcsi törvény absolut, a priori, egyetemes, mert Kálvinra nézve más absolut, más a priori és más egyetemes Istenen kívül nem létezett.

Gyakorlati moráljukban is óriási különbség van köztük. Loyola az egyháznak szolgál s csak rajta keresztül Istennek, Kál-

vin közvetlenül Istennek szolgál s csak általa az egyháznak. Loyola megalkuszik, cselet vet, behálóz, orozva gyilkol, Kálvin kihívó egyenességgel tör a cél felé. Loyola az egyéniség megöloje s hiveiből *kadavereket* akar csinálni, Kálvin élő, szabad, autonom istenfiakat. Mindkettőnél eszköz az ember, de Loyolánál ez az eszközi jelentés megaláz, devalvál, erkölcsi nihilizmusba visz, Kálvinnál pedig a legnagyobb méltóságot adja meg. Kálvin és Loyola a legteljesebb antipodusok, amilyhez foghatót szellemi világunk története nem mutat fel.

Kálvin műve az, hogy Genfből ethikai principiumot csinált, a protestantizmus végső következményeinek levonásával. Kálvin műve volt az, hogy a protestantizmus nemcsak tagadás, hanem *tartalom* is lön. Nem elég elszakadni Rómától, nem elég érezni az üdvöt, meg kell azt mutatni tényekben, cselekedetekben a világnak. Luther félt ettől a konzekvenciától, mert az ingyen kegyelemből való megigazulás gondolatának a cselekedetek érdemszerűségével való hátraszorítását látta benne. De Kálvin nem félt semmitől. A praedestináció alapgondolata mellet a legheroikusabb aktivitás sem érdem, hanem kötelesség, melynek halálíg való hűséges betöltése mellett is az Urral szemben haszontalan szolgálak vagyunk.

A Luther hivei sohasem tudtak birkózni a világgal, mert örökösen az ujjászületés fáradalmait kellett kipihenniök, Kálvin híveinek nincs idejük a pihenésre, mert éjjel-nappal szakadatlan harczban állanak. A lutheri ethika mély bensőséggel, kedélyének nemes tisztaságával áll egy ellenséges világ közepette, túrve, szenvedéseivel önmagához és Istenhez menekülve, Kálvin szembeáll a világgal s vaskézzel kényszeríti, hogy minden vonatkozásában politikában, nemzetgazdaságban, tudományban, családi életben egyedül Isten dicsőségének szolgáljon s szent törvényei előtt hódolattal meghajoljon. A protestantizmust életrevalóvá, konkrété, kulturképessé, realis történeti hatalommá Kálvin tette.

Természetes, hogy ezért nagy árat fizetett Kálvin. A parancsolásból hamar lesz zsarnokság, a kötelezésből kényszerítés. Csak a Servede halálára utalok. Ez az eljárás előttünk — bűn, Kálvinra nézve — kötelesség volt. Kálvin e máglya fénye mellett sötét, de nagy; Istennek ügyéért ő nemcsak keresztet, de foltot is képes volt viselni. Tragikuma abban áll, hogy az az ember, ki Isten ügyéért képes volt százszor meghalni, kénytelen volt — ölni.

Kálvin a protestantizmus Ábrahámja, ki embert áldoz, mert úgy érzi, hogy most *ez* az Isten parancsolatja. Könnyű felháborodni ellene, de nehéz megérteni és megbocsátani, mert ide az kell, hogy érezzük a történelmi kénytelenség tragikumát. A Kálvin homlokán ez a bélyeg is többet ér, mint sok jámbor szent fején a glória.

Luther teremtő erőben és genialis eredetiségben felülmúlja Kálvint. Lutheré a mély, nagy, új gondolatok, a hatalmas lendület, Kálviné ezeknek rendszerezése, következményeinek levonása és gyakorlati megvalósítása. Luther a kedély embere, ki gondolatainak, érzéseinek, tapasztalatainak túlradó gazdagságából termékeny magvakkal szórja tele korát, hajnali fényben, frissen, üdén, boldog énekszóval; — Kálvin az értelem és akarat embere, ki az elvetett magokat mondhatatlan törődések között gondozza, védi, munkálja és sokszor véres kézzel — gyomlálja, égető hévségben, roska-do-zva, de törhetetlenül. Luther szerencsés természet, ki genialis ösztöne alapján halad, Kálvin a tragikus jellem, ki tervszerűen, öntudatosan tör a cél felé. Luther kételkedik, ellanyhul, kitér, Kálvin nem ismeri a kételyt, a habozást, hanem keresztül tör mindenben, s voluntarizmusának páratlan energiájánál fogva sokszor — a határon is túl.

Luther csak megtalálta a protestantizmust, de Kálvin megmentette és megtartotta. Mikor Kálvin került a protestantizmus középpontjába, Luther már félre volt tolv a harc szinteréről és nemsokára le is tűnt. A schmalkaldeni háborúban a német protestantizmus megtört; az interimmel feje fölé a Damokles kardja tétetett; maga dogmatikai csaták miatt meghasonlott, szervezetlen. A tridenti zsinattal a katholicizmus új erőre kapva, zárt sorokban támad; a jezsuiták befészkelik magukat megvíthatatlan földvárakba és megkezdik örlő, vagy robbantó munkájukat: beköszönt II. Filep rémes uralma. Ennek az itéletnap i küzdelemnek, amely kiterjed egész Európára sőt óceánjaira is, középpontjában áll Kálvin s a genfi papilakás egyszerű íróasztala mellett asztmától elfuló hangon mondja tollba leveleit egy haldoklónak látszó ember, ki reitenetes akaraterejével, csodás intelligenciájával, hadvezéri képességével uralkodik az egész csatatér fölött s leveleivel hadsereget, martyrok phalanxát támasztja a földből. Luther országa, a könny protestantizmusa körül, mint acélgyűrű fonódik a vér protestantizmusa: a kálvinizmus és megmenti azt. A westfáli békét a linzi béke nélkül megérteni nem lehet. E harcban Németország

iszonyú vérveszteséget szenved, de az elesett bajtárs körül ott állanak a kálvinisták és saját testükkel földözik évtizedeken át, míg vérveszteségét kipótolja.

Angolországot iszonyú belső harcaiban a Kálvin aczél ereje tartja meg: Knox János és Cromwell kemény szelleme az, amelyen fölépül az angol nemzet politikai szabadsága, ethikai ereje, nemzeti öntudata és alkotmánya. Kemények, irombák mint az a sziklatalapzat, mely kiemeli a viharos oceánból a szigetországot, hogy legyen parancsolója, legyen fékezője a végtelen háborgású tengereknek. Angolország XVI. és XVII. századbeli története vulkánikus világképződés kora: a kálvinizmus izzó ereje vetette ki ott a néplélek mélyéről azt a kőlapot, amelyen felépült Angolország mai világhatalma.

Németalföldet a kálvinizmus szülte újjá és tette világhatalommá. Talán egyetlen állam sincs, amely annyit köszönhetne Kálvin szellemének, mint ez. Ugyanazon hatalommal: a Habsburg dinasztiával szemben a lutheranus Ausztria teljesen katolikussá vált, míg a kálvinista Németalföld nemcsak megmaradt hite mellett, de kivívta politikai szabadságát s Európa olyan nagy hatalmává lett, hogy nem tudta megtörni sem a Cromwell, sem a XIV. Lajos rettenetes uralma. Minő harcz volt az, amelyet II. Fülöppel vívtak! „Egy, a Napoleonénál sokkal nagyobb és rettentőbb császárság határszélén, egy maroknyi kereskedő nép, félig sártengerbe fulva, ellenállt, fennállt, nőtt a kolosszus terhe alatt, mely szét akarta taposni.“ (Taine.) A XVII. században Németalföld Európa egyik legelső nagyhatalma. Itt alakul ki legelőször legteljesebben a kálvinizmus hatása: politikában a demokrataság és szabadság, nemzetgazdaságban a polgári osztály megvagyonosodása a *munka* értékelése által, kulturában olyan népoktatás, amely mellett ezelőtt háromszáz esztendővel is kevesebb analfabéta volt, mint a román és katolikus államokban *most*, olyan egyetemek, amelyek az egész XVII. századon át a genfi mellett a tudomány kizárólagos gőcpontjai voltak.

És teremtett a kálvinizmus egészen új világot, egészen új kulturát Északamerikában. A hitük miatt kiüldözött puritánok Amerika őserdeibe vonulnak s megkezdik a rettentő harczot. Nem hus és vér ellen küzdenek, nem a természeti akadályokkal vívják a csatát, hanem a sátánnal, mert az ő ijesztését hallják a mérges kigyók szisszenésében, az indiánusok harczy üvöltésében és az ő kezennyomát látják a nagy katasztrófákban, amelyekkel az őster-

mészet fellázadott életösztone védi magát a betörök ellen. De van egy fegyverük: a „Sovereignty of God“, amelylyel győzniök kell. Ők Isten választottai s ez a tudat világteremtő hőssé teszi őket. Ha egy tűnő percze fegyverszünet áll be, prédikátorát körül üli a sok zordon, félvad herosz és hallgatja az igét megindultan, áhitattal. Az őserdő mély csendben hallgat: elült benne a fejsze-csapkodás, puskaropogás, harci zaj s e néma csendben, ez örök magányban megszólal az Úr És az őserdők helyén ma egy szédületesen fejlő ifjú kulturának csodás ragyogását látjuk, amely már kezd árnyékot vetni a vén Európára. Ime a Kálvin szelleme.

Ahol pedig kiüzték, vagy megöltötték ezt a szellemet, mint pld. Franciaországban: szomorú végzetet zudítottak a nemzetre. Franciaország világhistóriai pályafutásában a tragikai vétség a hugonották kiirtása volt. Azóta fátuma ennek a szerencsétlen országnak, hogy vad végletek szomorú tusájában emésztődjék fel. Kitépték Franciaországból a békés fejlődés elemét, a protestantizmust, s a megmaradt két szélsőség: reactio és forradalom, abszolútizmus és demagogia rettentő fordulóokban váltogatja egymást; a sanscoulotte-ok rémuralmát Napoleon katonai abszolútizmusától alig 20 év választja el. A kiüzött hugonották pedig megvetik alapját Poroszország nagyságának és a világhistória igazságszolgáltatása a dragonade-okra Szedánnal felel...

Mi volt Kálvin Magyarországra nézve? Erre a kérdésre megfeleltek nálam hivatottabb férfiak. Én csak arra mutatok rá, hogy azt a tényt, hogy Magyarországon a nemzeti szabadságharcok szakadatlanul fokozódó eredménytelenséggel végződnek — hasonlítsuk csak össze a bécsi, linzi békét a szatmári békével, vagy éppen Világossal — egyedül csak az képes megmagyarázni, hogy a kálvinista Erdély volt kerete és fentartója nemzeti szabadságunknak éppen a legnehezebb századokban. A bécsi béke volt az az alkotás, amely az újkori Magyarország nemzeti politikájának alapjait századokra megszabta. Ettől kezdve átélt históriánk minden végletes hullámmásra arra vezethető vissza, hogy a bécsi békében kifejezésre jutott dualizmus, a két tényező politikájának kisebb, vagy nagyobb kilengése folytán, világtörténelmi egyensúlyából egyik vagy másik fél rovására mennyit veszített. Deák Ferencz Bocskay politikájának kései reintegrálója s ha a Deák Ferencz művén felépült az újkori Magyarország: ennek minden java a Bocskay lelkéből, a kálvinista nemzeti politika anyaméhéből született. Világhistóriai kényszerűség tehát az, hogy Magyarországon

egyetlen politika lehetséges: az, amely liberális, mert protestáns szellemű; nemzeti, mert magyar; nagyhatalmi, mert komolyan veszi a dualizmust. A magyar politikának predestinált utirányai azok, amelyeken át Magyarország azzá fejlődhetik a következő századok Európájában, ami Erdély vala Európa történetének XVI. és XVII. századaiban.

A kálvinizmus nemzetgazdasági program. Az egyének munkaerejét a szorgalom szigorú követelésével a lehető legmagasabbra fokozta s ezáltal az egyéni munka produktivitását hihetetlenül emelte. Viszont a fogyasztást minimumra redukálta akkor, amikor a fényűzést és az élvezetet, mint leghatalmasabb fogyasztási módot, büntetéssel sújtotta s a takarékoságot hatósági bracciummal vitte keresztül. Így vetette meg alapját a legbiztosabb nemzeti vagyonnak, a polgári kapitalizmusnak, amely a munkaerőt nem hajtotta rabszolgaságba, mint az ingatlan agrártöké, vagy a kollektív trust-töké, hanem éppen bámulatosan kifejlesztette. A román és katolikus Spanyolországban minden hetedik ember koldus és a népesség 50% munkanélkül él, Hollandiában azonban a milliomos iparos tovább dolgozik s az a paraszt, ki leányát 100,000 forint hozománnyal feleségül ajánlotta Móricz hercegnek, továbbra is megmaradt az ekeszarva mellett. A kálvinista tőke mobilizálható voltából következett a merkantilizmus fellendülése, másfelül pedig a nyilvános jótékonyosság intézményes rendezése, amelynek alapján Skócczia büszkén vallhatja magáról, hogy területén nincsenek koldusok.

A kálvinizmus kulturhistóriai program. Eleddig két kultúra küzdött egymással, hol emez, hol amaz kerülvén a másik felé: a profán és az egyházi kultúra. A görög-római pogány műveltséget romok alá temeti az egyházi kultúra, nem azért, mert erősebb volt, hanem azért, mert fanatikus és antikulturális volt. A renaissanceban és a humanizmusban a profán kultúra poraiból megélemedő phoenixként támad újra és egész ifjú erejével tör az egyházi kultúra illetve kulturálatlanság ellen és teremt egy ragyogó epochát. Azonban az egyházi kultúrában szakadás támad: a protestantizmus, de amikor ennek lutheri iránya egy új skolasticizmusba, az orthodoxiába süllyed: a világi kultúra újra elszakad tőle és szembe áll vele. Itt kezdődik a kálvinizmus szerepe. A gratia universalis álláspontján a kultúra minden ága isteni kijelentés, ennél fogva annak művelése nemcsak jog, hanem kötelesség. A kálvinizmusban kibékül a humanizmus és az egyházi kultúra az által, hogy az

antik műveltségtől kezdve a szárnyát bontogató természettudományosságig minden kulturkincset Isten egyetemes életnyilatkozata-képen fognak fel és értékelnek. A kiválasztottnak nem kell aggódalmaskodnia afelől, hogy a profán kultura üdvösségét veszélyezteti: souveraine magasból tanulmányozhatja, élvezheti és használhatja fel mindazt, amit az emberi kultura nyújt neki, mert mindezzel az Isten dicsőségét szolgálja. Így aztán philosophia, jog, klasszikus irodalom, orvostudomány mind helyet foglalhat az egyetemen és a kálvinizmus fölveszi a renaissance és humanista kulturát, az antik világképet, irodalomban, művészetben, retorikában, jogban és államtudományokban. A genfi egyetemnek Kálvin jogi és orvosi fakultást ad, s a hollandus egyetemeknek ép oly büszkeségei a Coccejusok, a Voss-ok, mint a Scaligerek, Cujaciusok, H. Grotiusok. „Genf és Leyden világközpontok — mondja Troeltsch — és a szabad polgárok gyanánt: kezelt diákok vállvetve munkálkodnak egyesületeikkel Genf megvédelmezésén, mialatt a német egyetemi „faluk“-ban kicsinyes theologus pörpatvar, vagy táncz és sör járja.“

És a kálvinizmus új irányt jelent a művészettörténetben. A hollandus festők kerülik a nudítást, kiábrándulnak a napfényben élő szép emberállat testének kultuszából, a tagok és tartás nemes arányai nem gyönyörködtetik többé, az allegoriák és mythologiák ragyogóan grandiózus világa elröppen az ők komoly, ködös levegőjükből s az életet, a lélek mélységeit keresik. Nincs e lelkekben semmi epikureizmus, semmi élveteg tobzódás: egyéneket keresnek s feltárják a menny fénylő világa helyett az élet mélységeit, a szív sötét, örök harczait. Az eszme elvont szépsége helyett az ember érdeklí őket; nem legendákat, nem fénylő titkokat akarnak vásznakra írni, hanem keresik a lélektalány kifürkészhetetlen mélységeit az egyéniben, a konkrétban. A keresztyénség előttük immár nem theatrális jelenetek, symbolikus élőképek, túlvilági ragyogások és mennyei legendák világa, hanem a fájdalom vallása. Rembrandt lelkét nem a Mária-kultusz szent víziói töltik be, hanem az örökké élő Emberfia, ki fájdalmával, könnyeivel, vérző lábával és szomorú arczával ott van a pinczelakások rongyos, kiéhezett alakjai között épúgy, mint egykor Jeruzsálem kék ege alatt. A Rembrandt emberei nem elvont typosok, testbe öltözött eszmék, hanem élő, realis emberek, személyiségük kifürkészhetetlen bonyodalmaival, multjuknak csodás rejtelveivel, jövendőjüknek titkos végzetével. Ember meglátás és lélekértés dolgában a protestáns művészetnek még

csak a másik souverainje fogható hozzá: Shakspere. A protestántizmus s elsősorban a kálvinizmus a művészetet bensővé, egyénivé, reálissá és léleklátóvá tette. Micsoda eredmény ez ahhoz képest, amit a katolicizmus adott a művészetnek: a romantikához képest. Mert a klassziczizmus renaissance művészetét nem a katolicizmus ihlette, hanem az antik szellem, amely épen ellentéte a katolikus mystikus művészetnek: a bizánczi stílusnak s a romantikának.

Ime a kálvini kultúra hatalmas ereje! Spanyolországban még boszorkányokat égetnek egyetemi professzorok véleménye alapján akkor, mikor Kant főműve megjelenik.

Csak egy pillantást még Magyarországra. A mi nemzeti kulturánkat a kálvinizmus csinálta. Volt kulturánk, ősi, pogány, de áldott, hanem a katolicizmus könyörtelenül elpusztította. Amit helyette adott, az nyomorult és idegen volt. Még a Corvinus Mátyás által máról-holnapra teremtett kultúra is csak rövid ideig vendégszereplő humanista, tehát latin műveltség volt. Nemzeti kulturánk történelme a protestantizmussal kezdődik. A kálvinista pap a legelső nemzeti kultúrtényező. Mindenik iskolamester, nemcsak proféta. Iskoláikkal elárasztják a színmagyar területeket, az ábéczésektől az akadémiáig. Megírják az első szótárt, az első nyelvtant, az első komoly történelmet, az első klasszikai és bibliai fordításokat s ez által a nyelvet bámulatosan meggazdagítják, kifejlesztik. Ők képviselik a nemzet szellemi életének circulatioját: könyvet írnak, kinyomtatják, elárulják, ismertetik, megtanítják. Ők a irodalom, ők a sajtó, ők a közoktatásügy, ők a colportage, ők a tudomány. Iskoláikon külföldi stipendiumok lehetővé teszik, hogy kulturánk nyugateurópai színvonalra emelkedjék anélkül, hogy nemzeti vonásából bármit is elvesztene. Mivel oktatásuk ingyenes, a nép legalsó rétegéből kiváltódnak a legértékesebb elemek s így történik meg az a kultúrtörténeti csoda, hogy Bethlen Kata téhenpásztorából Európa egyik legnagyobb tudósa lesz. Bethlen Gábor az ő főiskolájának végzőit örökös nemességre emeli s így alakul ki Magyarországon egy új nemesi osztály, amely nemességét a szellemi értékességnek, tehát kulturális kiválóságának köszöni. Így lesz Magyarországon századokon át egyjelentésű ez a két fogalom: művelt és kálvinista. S mikor a XIX. század elején a nemzeti kultúra hirtelen differenciálódni kezd, új ideálok lobbannak föl s új erőforrások bugygyannak elő: az új világalakulás vezérei kálvinista, vagy legalább is protestáns elmék lesznek, tehát az új Magyarország Kálvin szellemében születik újjá. Igen, művelődés-

történetünk törvénye eddig az volt: *a kálvinista kultúra nemzetié vált.*

De elég. Mai kulturánk legdrágábbjai mind Kálvinról beszélnek.

Van egy Kálvin-plaquette, a Bovy remekműve. Egyik oldalán Kálvin képe, a másikon az a felirat: Corpore fractus, amino protens, fide victor. Vajha a magyar kálvinizmusra is rá volna nyomva a Kálvin lelki arcza: testben gyöngye, lélekben hatalmas, hitben diadalmas. Csakhogy a Kálvin arczát nem lehet homokba vésni: oda ércz kell.

Legyen hát érczből a szivünk!

IV.

Gróf Széchenyi István gondolkozása.

(Halálának 50. évfordulója alkalmából ajánlom mindazoknak, kik az emberi észnek ellenségei.)

Ünnepet ülünk annak a férfiúnak emlékezetére, aki a magyar államférfiak között a legnagyobb gondolkozó volt. Gróf Széchenyi István egészen sajátos egyéniség a magyar nemzet nagyjainak sorában. A magyar nemzeti politika elveinek megállapításában, a jövő események prófétai meglátásában és hirdetésében csak gróf Zrinyi Miklós versenyezhet vele. Mindkettőnek szeme előtt egy és ugyanaz a cél lebeg: a magyar nép nemzeti tudatának felébresztése és megerősítése. Csak a körülmények mások, melyek között céljuknak elérésére törek. Mindkettőnek élete hullámoktól hányatott s mindkettőnek vége tragikummal teljes. És ki tudja, ha a csáktornyai erdőség vadkanjának agyara nem szól bele a sors végezésébe, vajjon a magyar nemzet egyik legnagyobb költője és hadvezére nem ugyanúgy végzi életét, mint a 19. század legnagyobb magyarja?

Gróf Széchenyi István halálának 50. évfordulója alkalmával engem e nagy férfiúnak nem politikai tettei, nemzetgazdasági reformjai, a nemzet boldogítására irányuló törekvései, engem gróf Széchenyi Istvánnak *elméje, lelke, gondolkozása* érdekel. Gróf Széchenyi István elméjének és lelkének alapvonásait akarom megrajzolni, egyéniségének mélységére akarok alászállani, hogy megismerjem azt a forrást, amelyből lelkének drága kincseit hozta elő, szinte kimeríthetetlen bőségben, a kincseket ásó bányásznak csodálatos kintartásával. Jól tudom: kemény márványban a gyenge véső sokszor megbicsaklik, de a vésőnek gyengeségét mentse a szeretet és lelkesültség, mely azt vezeti.

Szellemi életünknek egész karakterét értékelésünknek módja szabja meg. Mely forrásból táplálkozik értékelésünk, mely eszmék állanak előttünk a legnagyobb becsben, mely célért áldozzuk fel

lelkünknek legnemesebb indításait? ezekre a kérdésekre kell feleletet keresnünk, valahányszor egy kivételes férfiúnak szellemi képét megrajzolni akarjuk. Mondd meg nekem, hogy mit tartasz a legnagyobb értéknek és én ismerlek tégedet.

Ismerkedjünk meg hát Széchenynek értékelésével. — A legelső kérdés, mely tisztázásra vár: mily forrásból táplálkozott Széchenyi értékelése? Az embereknek legnagyobb része, sőt a tudós philosophusoknak is tekintélyes hányada, az *érzésben* keresi minden értéknek forrását. És kétségtelen dolog, hogy a tömeg a maga értékének megállapításában mindig érzése után indul s érzéseit legtöbbször a külsőségek vezetik: szép hang, tekintélyes megjelenés, rokonszenves, tág kilengésű gestusok, félvállra vetett mente és — sarkantyus csizma, melyet viselője, ha a hatás úgy kívánja, olykor-olykor össze-össze penget. Az aristokrata egyéniségek azonban — és itt nem a születésnek, hanem a szellemnek aristokratáit értem — az értéknek forrását mindig az észben, az intellektusban keresték és találták meg. E kiváló egyéniségeknek bizonyos mértékű tragikumuma — ha ugyan a kartársak előtt való népszerűtlenség tragikumnak nevezhető — éppen ilyen irányú értékelésükben leli magyarázatát. Azok eszméinek, elveinek, felfogásának helyességét, kik minden értéknek forrását az észben keresik, csak az idő, az utókor, évtizedek esetleg évszázadok igazolják. A pillanat kritikája az érzéseknek kedvez s az érzéseknek uralma alatt áll. Az idő azonban rendszerint az ész férfiainak ad igazat s azok felé nyújtja a pálmát, kik korukban népszerűtlenséggel küzdöttek életükön át. Maradandó értékeknek forrása az emberi ész; az érzés csak mulandó értékeket szülhet.

Gróf Széchenyi István értékelésének forrása, kora férfi korától kezdve élete végéig, *a kimívellt emberfő vala*. A legnagyobb magyar a legnagyobb intellektualista. Egy sikerült retorikai figuráért s a mozdulatoknak mintegy tükör előtt betanult csinjáért a gondolatoknak gazdagságát vagy az eszmének hideg igazságát egy világért sem áldozta volna föl. A *forma* előtte alárendelt értékkel bír; fő és egyetlen lényeg mindig a *tartalom*. *Hogyan* mondja és fejezi ki, a mit akar, mellékes; fő, a *mit* mond. A forma elhanyagolásának köszönheti, hogy népszerű szónok soha sem volt. Mert a gestusok döntésére könnyebben kinyilik a tömeg lelkének zára, mint a gondolatok igazsága előtt. A gondolatoknak nehéz logikáját csak azok érthetik meg, kiknek maguknak is vannak gondolataik; a tömegnek kiváltsága pedig éppen

az, hogy ne gondolkozzék, hanem érzéseinek kormányzására bizza véleményét, meggyőződését s gyakran életét is.

A múlt század negyvenes éveinek forrongó érzései, indulatai, szenvedélyei között Széchenyinek hideg, fontoló észre épített politikája merőben érthetetlen vala. Innen van, hogy népszerűségét, melylyel kora egy-egy pillanatig megajándékozta, nem elveinek, nem beszédeinek, nem eszméinek, hanem egy-egy *cselekedetének* köszönhette. A Széchenyi gondolkozását az érzelmek szerint igazodó és azok szerint cselekvő kortársak megérteni képtelenek voltak, de egy-egy cselekedetét, mely az érzésekhez is szólott, honorálni tudták. Pedig ezeknek a cselekedeteknek is, éppen úgy, mint gondolatainak és eszméinek, az ő bámulatosan kimívelt elméje volt a forrásuk; s vajjon a forrás ugyanabból a nyílásból csörgedezett-é édest és keserüt?

Széchenyi István lelkének mélyéből meg volt győződve arról, hogy a magyar nemzet a maga lényegét csak úgy képes teljes mértékben kifejtteni, ha szellemi képességeit megerősíti, nagyra neveli, erkölcsiségének épületét szilárd, *észadta* alapokra fekteti le. Széchenyi István egy geniusnak fanatismusával hirdette, hogy *„minden a mi nem áll valódi nemzetiségen s valóságos — minden előítélet s szemfényvesztésektől megtisztult — értelmességen, alaptalan s előbb-utóbb bizonynyal elbukik“* (Világ), mert — úgy mond a Stádiumban — *„a közértelmesség (intelligentia) egy országnak egyedüli boldogság elve, minthogy értelmi súly: erő, s erő: boldogság.“* Gróf Széchenyi István az egyes ember legfőbb feladatának az elme tökéletes kimívelését tekinti s különösen az ítélőerőnek kifejtését követeli minduntalan. Egyetlen szövétnékünk, melynek világa mellett az igazsághoz közel férközhetünk, az *agyvelő*. Az inspirációnak mystikus fénye az igazságnak mélyeibe hatolni képtelen. *„Boldogok — mondá Széchenyi egyik főművében, iróniával — kiket inspiráció világít.“*

Gróf Széchenyi István az egyes emberek és a nemzetek életének legfőbb céljául a *boldogságot* tekinti. Boldogságra kell törekednünk mindannyiunknak. Ámde ez a boldogság nem az egyénnek élvezeteit, nem a kiváltságosoknak előnyeit jelenti, hanem az egyes emberek intelligenciájának emelése által az egész nemzet közértelmességének megerősítését és teljes kifejtését. *Egyetlen s tehát legfőbb érték, melytől minden más származik: az agyvelő, a kimívelt emberfő.*

Legfőbb érték az intelligentia lévén, az intelligentia az egyet-

len dolog is, melyet a *nemesség* jelzője valóban megillet; az intelligencia minden *erőnek* forrása s a mely nemzetben a közértelmesség a fejlődésnek alacsony fokán áll, az a nemzet szegény és gyöngye, a helyett, hogy gazdag s erős lenne. Az érzések heve gyújthat lángoló érzelmeket, de állandó fejlődésnek inkább gátja, mintsem segítőeszköze.

Az értelem és az érzelem Széchenyi gondolkozásában merő két különmű dolog. A kettő egymástól elkülönözten működik s éppen úgy nem vághat egymás körébe, mint a hogyan a szem nem képes a hangok felfogására s a fül nem a színek harmoniájának megértésére. Az értelem nem olvadoz, de nem is olvadozhat, az érzelem viszont nem okoskodik, de nem is okoskodhatik. Annak a tételnek igazsága, hogy „a szív mind arra tökéletesen alkalmatlan, minek sikere számoláson alapúl“ a Széchenyi István szemében éppen olyan világos és egyszerű, mint ez az a matematikai tétel: kétszer kettő négy. Problémák fejtegetésére a szív tökéletesen alkalmatlan. Mikor arról van szó, hogy tegyünk-e, igenis a szívre kell appellálni. De a mikor már arról van szó, hogy *miképpen* tegyünk, akkor a szívgerjedelem nem használ, hanem árt s ilyen esetben tanácsért nem a szívhez, hanem az észhez kell fordulnunk, ha sikert akarunk érni.

Imé, gróf Széchenyi István gondolkozása az értéknek forrását az elmében, az intelligenciában keresi s a legfőbb értékül az elmét, az intelligenciát vallja. Az intelligenciára, erre a gránitkemény és soha el nem pusztítható alapra, akarja fektetni Széchenyi a magyar nemzet jövő életét. Tekintetét a múlt idők eseményeitől a jövő ideáljai felé fordítja s örökké tépelődő, nyughatatlan lelke sötét hamleti hangulatban a nemzet létezésének kérdésére keres feleletet. A lenni vagy nem lenni kérdése felett lelke korán gondolkozásba merül, s a feleletet elméje habozás nélkül adja meg: a magyar nemzetnek élni kell, mert szellemének sajátos kincseit az emberiségnek kincsesháza egy pillanatra sem nélkülözheti. Igaz ugyan, hogy a magyar már szinte a lélekharang pillanataira jutott, de helyes úton haladva, feltámadása kétségtelen dolog. Fő az, hogy előre akarván haladni, ne nézzünk hátra s ne a múlt dicsőségén andalogjunk, hanem kezünket munkára vetvén a jövő nagyság alapjait építgessük. Az érzelmek ugyan kész örömet idéznek a múlt ködös emlékein, de az ész folyvást előre nézni kényszerít. „Ne gyönyörködni akarjunk hát, hanem kitartó munkára szenteljük életünk s nemzeti boldogságunk útját elménk-

nek kimívelése által igyekezzünk megegyengetni. „Mert — úgy mond a Kelet népéről írott művének bevezető sorában — az istenek megunják érdemtelen buta csoportokat boldogságra úgyszólván szüntelen kényszeríteni, s végkép egyedül azokat veszik pártolásuk alá, kik legszebb ajándékukat az elmebeli tehetséget — becsülni, kifejteni tudják, s nem vakon vagy szenvedelmektől ostorozva, de gondos előrelátással élik életüket.“ Elmebeli tehetségüket tehát megbecsülni és kifejteni nemcsak az egyeseknek, hanem a nemzeteknek is szoros kötelességük és pedig sub poena non existentiae azaz, a nemlétezés büntetésének terhe alatt. És e ponton Széchenyi felfogása egy vallásos árnyalattal bővül, mikor az intelligentiát az isten legszebb ajándékának declarálja, melyet az ember saját boldogságának eszközeül nyert. Az Istennek ezt az adományát kifejteni s ezzel józanon élni, éppen annyit teszen, mint emberi helyzetünknek megfelelni, sőt — s ezt egész határozottsággal mondja ki Széchenyi — annyit teszen, *mint Istent imádni.*

A kép, melyet Széchenyinek prófétai lelke nemzetének jövődjéről magának megalkotott, sötét és borongó színekkel teljes. E kép sötét árnyékfoltjait csak egyetlen fény képes világossá deríteni: a teljesen kimívelt elmének mindent megvilágosító fénye. A sötét jövődjő kizárólag csak azon feltétel alatt mutatkozik bíborszínű távolban: *„ha a magyarság közértelmesség által fejlődik ki tökéletesen.“*

Nemzetiségi és közértelmesség, — ime e két eszmén fordul meg Széchenyi Istvánnak egész *nemzeti politikája.* Ez a politika valóban *nemzeti,* mert központi gondolata: a *nemzetiség* eszméje a szó igazi értelmében. És ez a politika valóban *ésszerű,* mert központi elve: a *közértelmesség* gondolata. A nemzetiség és a közértelmesség pedig olyan viszonyban állanak egymással, hogy a közértelmesség eszméjének fejlődésével karöltve és párhuzamosan halad a nemzetiség eszméjének kifejlődése. A cél tehát, mely felé haladnunk kell a fejlődés útján, a nép, illetve nemzet lényeges tulajdonságainak erőteljes kifejlesztése és az eszköz, melylyel célunkat elérnünk lehet, az egész nemzet intelligentiájának erőteljes kimívelése. A milyen idealis a célnak kitűzése, éppen olyan idealis az eszköznek megválasztása is. A kitűzött célhoz a megválasztott eszköz teljesen méltó. És a célnak kitűzése, az eszköznek megválasztása, mindkettő teljesen méltó a magyar államférfiak legkiválóbb és legkövetkezetesebb gondolkozójához, gróf Széchenyi Istvánhoz.

A közértelmesség, az intelligencia kimívelése, mely minden embernek kötelessége, mert hiszen az elme Istennek legkedvesebb ajándéka, az intelligentiának kimívelése tehát a nemzet kifejlődésének szolgálatában áll: ez a felséges alapgondolat mindennél maradandóbb módon hirdeti Széchenyi István lelkének izzó magyarságát. Széchenyi István gondolkozásának ez az alapmotívuma *a magyar nemzeti gondolatnak* leghűebb, legtalálóbb, legplasztikusabb kifejezése, melyben a magyar nemzeti szellemnek hangsúlyozása teljes harmoniába olvad össze az emberi szellem kifejlesztésének hangsúlyozásával. A magyar nemzetnek az a tagja a legkiválóbb *magyar*, a ki egyszersmind a legkiválóbb *ember*. Intelligentiáinknak kifejlesztése kötelessége mindnyájunknak úgy is, mint embereknek, úgy is, mint a magyar nemzet alkotó részeinek, sőt, a mint már egyszer mondtam, intelligentiáinknak teljes kiművelése éppen annyi, mint Istennek imádása.

Az általános emberinek, a nemzetinek és vallásos-metaphysikainak gondolata eként vezetődik vissza, az intelligentiára, mint minden értéknek forrására és gyökerére, a melytől az emberi szellemnek minden szüleménye a maga illatát, színét, külső pompáját és belső becsét nyeri. A vizsgálódásnak erről a felséges magaslátáról az emberi szellemnek egy bámulatos körképe bontakozik ki szemeink előtt, a melyet sem leírni, sem megmagyarázni nem lehet, a melyet csak *szemlélni* kell a léleknek csendes, ünnepélyes pillanataiban.

De Széchenyi István sokkal inkább volt az akaratnak és tettnek ember, minthogy ennél a *szemléletnél* megállapodott volna. Ő nem elégedett meg azzal, hogy a megtalált ideálnak csodás fényében gyönyörködjék soha sem pihenő lelke; ő látni akarta ennek az ideálnak legalább részszerint való kialakulását: tette, cselekvésre vágyott célja érdekében. És kezdte legelől. Önmagán. A lovaglásban mester s a napoleoni harcok között sokat forgott huszártiszt, hogy nem nagy súlyt fektetett elméje kiművelésére, könnyen elgondolhatjuk. Az ifjuság éveinek mulasztását pótolni kellett: mindenekelőtt az anyanyelv megtanulása volt a feladat. És Széchenyi, lelkének veleszületett energiájával, hihetetlenül gyorsan pótolja a hiányokat s fellépésekor már mint kész szónok és céljait tisztán látó államférfiú jelenik meg nemzete előtt. Naplói nyomán végigkövethetjük lelkének szárnypróbálgatásait s feljegyzései a magát nevelő férfiúnak őszinte, igaz vallomásai. Lelke ellenállhatatlan erővel vágyakozott a legnagyobb és legnemesebb felé,

de ment volt a dicsőségnek keresésétől s hirnévre soha sem szomjazott. Korán elhatározta magában, hogy egész életét hazájának boldogítására szenteli s ha más nem, úgy ő menti meg nemzetének jövőndő életét. Elhatározása erőteljes tette izmosul s szemei tisztán látják az eszközt, mely célra vezet. Legyen a nemzet boldog, legyen erős, gazdag, de *szellemi alapokon*. „*Csak úgy remélünk ránk és utódainkra nézve üdvöt, ha szellemi alapon nyugszik jelenünk és jövőndők, ha szellemi alapokra emelkedik anyagi kiképzésünk ; és nem viszont*“ (Kelet népe). Nemzeti jólétünk nem anyagi, de szellemi javakon épül s az anyagi javak csak eszközök a szellemi jóknak bírhatásáért. Nem az anyagi javak, nem a pénz és arany egy nemzetnek legdrágább kincsei, hanem az értelmi súly, mely szerint a bölcs a nemzeteket mázsálja. És nem a szó, nem a beszéd a művelésnek tarthatós eszköze, hanem a munka és fáradságos verejtékhullás. „*Szónoklat — mondja Széchenyi a Politikai programtörvényben — bármily fényes és bármily tulipán, nem elég ehhez még.*“ De nem elég a célznak s eszközöknek homályos sejtése sem, a melyet rendszeren az érzés sugall. Az emberi s tehát a nemzeti jólét csak *tiszta fogalmak* alapján jö létre; ezért kötelessége mindenkinek *tiszta fogalmakat* terjeszteni, a zavarosokat pedig salakjaikból megtisztítani. Főleg óvakodnunk kell a sok beszédől, mert „a ki szóval erős, tetteben gyenge szokott lenni“ (1842. akad. beszéd), „ki minél többet szól, annál kevesebbet teszen, minthogy általjában véve egy bizonyos tehetség túlcsapongott, felcsigázott gyakorlata annyira kimeríti a gyenge ember erejét, mikép aztán mi e kis erőből megmarad, nem elégséges bármi egyébre“ (U. o.) A mit teszünk aztán, azt tegyük alaposan. Ne a mennyiségre, hanem a minőségre fektessük a súlyt, mert nem a mennyiség, hanem a minőség a szellemi erő sarkalata s a nemzetek léte nem azért forog kockán, mert számuk kevés, hanem mert súlyok túlságos könnyű. (U. o.)

A nemzet és társaság egyes emberekből áll s így a nemzetek és társaságok kiválósága az egyének kiválóságától függ. A hol erős és kimivelt az egyes ember, ott erős és kimivelt a társaság is. A hol pedig az egyén durva s elméje csekély, ott a társaság is durva s intelligentia nélkül való. Lelki felsőbbbségünket *személyes* erényeinkben kell hát keresnünk. Imé, gróf Széchenyi Istvánnak *individualizmus*a, az egyéniség értékét hirdető meggyőződése. Jó volna kissé fontolóra vennünk többi között ezt az útmutatását is, különösen ma, mikor a szociális tevékenység min-

denható erejében vetett hit a piac bálványai között legmagasabban hordja fejét. Az egyéneket kell erőssé, mívelté, meggyőződésükhöz hűekké tennünk s akkor a társaság is, a nemzet is erős, mívelt, hatalmas leend. Nem felülről, de alulról kell kezdeni az építés munkáját s nem tudom, hogy patakköből épített-é már valaki erős épületet? Olyanná kell hát nevelnünk az egyéneket, a nemzet épületének köveit, hogy a közértelmesség hatalmas erejének látára, önkénytelenül törjön mindenki ajakára a szó: ez a nemzet valóban az *ok népe!* „Az *ok népe*“, — ilyen ideális népnek szerette volna látni Széchenyi a magyart, az ok népének, a mely okosan fontol, okosan cselekszik, okosan érez, okosan akar, az ok népének, a mely, a nélkül, hogy tolakodó volna, nő és terjed, erőssé és hatalmassá lesz, megnyeri a népeknek szívét s önmagának is gyönyörúsége. Ehhez az ideálhoz való közeledés a fejlődés útján való előre haladás. E haladásban példa a szerény méh és a munkás hangya; legkevesebbet ér az üres szópompa és a sok lelkesedési zaj.

A felállított ideál felé való folytonos haladás kizár minden önzést s legnagyobb ellensége az útszéli egoismusnak. Az erénynek legnagyobb fénye az, hogy az erős — mert hiszen Széchenyi etymológiája szerint az erény az erő szóból származik — az erős nem tud boldog lenni egyedül, önmagában, hanem segíteni kíván másokon is, s embertársainak boldogságán munkálni meg nem szünik. „*Csak a gyenge szereti önmagát, az erős egész nemzeteket hordoz szívében*“ (Hitel). Az egyének értelmi fejlettsége tehát az egész társadalomnak, az egész nemzetnek javát szolgálja: előmozdítja annak megerősödését s mivel az erő boldogság, boldogságát is. Az elme tehetségeinek kifejlesztése nemcsak Isten iránt való, nemcsak emberi, hanem hazafiúi kötelességünk is egyszersmind.

* * *

Széchenyi nemzeti politikája gondolkozásának leghűebb kinyomata s minden ízében az intellektualismus karakterét mutatja. Széchenyi nemzeti politikája nem közjogi gravameneknek alapjára épül s nem a szenvedélyek hízelgésére tör. *Széchenyi nemzeti politikája a leghatározottabb nemzeti kulturphilosophia: legyünk míveltségünk, tudásunk, értelmességünk által erősek, nagyok és hatalmasok.*

Ennek a szellemi alapokon nyugvó kulturphilosophiának érdekében meg nem szünő és meg nem fogyó energiával ír

szónokol, agítál, buzdít és fedd gróf Széchenyi István. Ír „ecettel, választó vízzel, erősebb méreggel“ csak hogy kortársait csendes aluszékonyságukból tetre riassza. Szava, mint hajnali kürt zengése serkent kitartó munkára, s művének minden sorát, mint a haragnak ércét nemesítő ezüstnek szava, hatja át nemzete boldogságáért aggódó lelkesülése. Minden, amit tesz, ír, érez és gondol, nemzete érdekében van. Magát nem becsüli túlra, de értékét is ismeri. Élénken érzi, hogy a világegyetemben csak egy féreg, csak egy észre nem vehető parány, de lelke vágyik a legnemesebb iránt s ha élete nem is jút örökkévalóságra, boldog, mert szemei előtt olykor-olykor megnyílt az ég s gyarlóságainak árja között hazáért mindig hűn dobogott szíve.

Tulajdonságaira nem fölöttébb büszke, mert hiszen az ő tulajdonsága, *legjobb* tulajdonsága olyan hangyaféle minőség, mely képessé teszi őt arra, hogy a munkát soha meg ne únja, még akkor sem, ha olykor elszedik is és elgázolják előtte a tojást. De másfelől teljes tudatában van annak, hogy mit köszönhet neki hazájának újjászületése; érzi, hogy egész életének értékét nemzete boldogságáért vívott küzdelmei, fáradozása adja meg s mikor a forradalom tüze lángra csap, fájdalmas lélekkel kiált fel már szinte örületben: „Ó, én füstbe ment életem!“

Vajjon csakugyan „ez az ő füstbe ment élete?“ Vajjon csakugyan minden nyom nélkül tűnt tova gróf Széchenyi Istvánnak élete, mint a tenger árában szétoszló hullámcsapás? Vajjon gondolkozásának hatása nem tart-é még nemzedékről-nemzedékre? Vajjon nemzete nem értette-é meg legnagyobb fiának lelkét, elveit és ideáljait? Súlyos kérdések, melyekre a magyar nemzet mai kulturális fejlettségének kell feleletet adnia! Gróf Széchenyi Istvánnak élete és munkálkodása örök mementoként fognak állani a nemzet szemei előtt: emlékezz meg, hogy fenmaradásod, életed, jövődöd műveltségednek fejlettségétől függ; emlékezz meg, hogy az ész kimívelése nélkül nincs erő s nincsen boldogulás; emlékezz meg, hogy nemzeti léted kivetkőzése s idegen cifrák felaggatása, megsemmisüléssel fenyeget s örök sirba taszít.

Gróf Széchenyi István működése s elvei örök mementoként állanak mindnyájunk előtt. Mindnyájunknak éreznünk kell gróf Széchenyi István gondolkozásának helyességét, éreznünk kell, hogy nemzetünk csak úgy tarthat hosszú életre számot, ha nemzeti sajátosságait teljesen kifejti s intelligentiáját a lehető legnagyobb fokra emeli. Gondolkozásra már kevés az idő. Bátor elszá-

násra s kitarító munkára van szükségünk, nehogy Széchenyi mondása fordítva legyen igaz: Magyarország nem *lesz*, hanem *volt*.

Tekintsünk széjjel a hazában, s tegyünk őszinte vallomást: találkozunk-e a nemzetinek igaz megbecsülésével s az intelligenciát nem szorította-e némulásra a cifra frázisoknak hangos, de annál üresebb pattogása s az érzéseknek fel-fellobbanó heve nem nagyobb tetszésben részesül-e, mint az elmének sokszor hideg, de örökké tartó fényessége? Tegyünk őszinte vallomást: vajjon a csendes, kitarító munka, a mely a léleknek szerénységével párosul, nem kénytelen-e ijedten rejtőzni el a zajos, lármával teli reklámtévékenység mögött, mely mindig a léleknek praepotens butaságával egyesül? Tegyünk őszinte vallomást: nem igaz-e ma is a shakespeareai szó: „az igazság kutya: ólban a helye“?

És ha körültekintve e hazában, úgy találtuk, hogy közértelemességünk helyét a közérzelmesség, a komoly megfontolás helyét a fellobbanó lelkesedési tűz foglalja el ma is: vajjon nem kötelességünk-e Széchenyi útmutatását követve, dolgozni és dologra tanítani, művelődni és másokat művelni, felvilágosulni és másokat felvilágosítani; nem kötelességünk-e lelkünknek minden erejét, elménknél minden gondolatát a magyar nemzeti művelődésnek szentelni föl!?

Gondolkozásra kevés már az idő. Sok férfiúnak örökségét túlmivelték a mohó utódok s a túlmivelt föld termése oly silány. Széchenyi öröksége még jó részben parlagon hever, a mely művelve dús termést ígér. E parlagon heverő mezőbe szántunk új ugarat s vessünk abba bőtermésű magot! E munkánknak nyomán jól tudom, dús áldás fakad s a jövőendő igazolni fogja azt a meggyőződésemet, hogy gróf Széchenyi István nem *volt* nagy férfiú, igazán nagy csak *lesz*, még ezután!

Dr. Bartók György.

Az 1909—10. tanév történetéhez.

A most bevégződött 1909—10. tanév fakultásunk fennállásának 15-ik éve volt, melyet egészében a normális fejlődés, csendes, de fokozódó munka jellemez. A részletekre nézve, — szemelőtt tartva az igazgatói zárójelentés kivánalmait is — a következők adnak felvilágosítást:

1. **Tanévmegnyitás.** Tanévünk ünnepélyes megnyitása — miután a beiratkozások szept. 10. 11. napjain megtörténtek — szept. 12-én d. e. 11 órakor volt az intézet dísztermében, kapcsolatosan *dr. Bartók Györgynek* az újszövetségi tudományok nyilv. rendes tanárának beiktatásával és székfoglalásával. Meghívásunkra képviseltette magát: egyházkerületünk igazgatótanácsa *dr. Kenessey Béla* püspök, a theol. fakultás főfelügyelőjével, *ifj. Péter Károly* egyh. ker. titkárral, *Kálmán János* tanügyi előadóval és *Püünkösti Pál* egyh. ker. főszámvevővel; a helybeli Ferencz-József tudományegyetem *dr. Lőte József* prorectorral, *dr. Csengeri János* bölcsészeti dekánnal és *dr. Schneller István* prodekánnal; az unitáriusok theol. akadémiája *dr. Boross György* dekánnal; a helybeli református kollégium *Balogh Károly* igazgatóval; előljáráóságunk részéről jelen volt: *dr. Vályi Gábor* főgondnok és *Gidófalvy István* gondnok; a tanári kar és ifjúság teljes számmal és tekintélyes számú érdeklődő férfi és hölgy közönség.

Az ünnepélyt a „Jövel Szentlélek gyülekezeti ének után *dr. Kenessey Béla* püspök úr imája nyitotta meg. Isten segedelmét és áldását kérve az új évben tanítókra és tanítványokra, újakra és régiekre. Az új tanár megválasztását tudató s beiktatásra felhívó igazgatótanácsi leirat felolvasása után *dr. Bartók György* letette az Előljáráóság kezébe a hivatali esküt, megtartotta „*A vallástudomány tárgya és módszere*“ című, ez Értesítő I. részében egész terjedelmében közölt székfoglaló értekezését. Az Előljáráóság és tanár-

társai nevében *Nagy* Károly igazgató üdvözölte, évmegnyitói is szolgált beszéddel; az egyházkerület nevében pedig dr. *Kenessey* Béla püspök úr köszöntötte a működését megkezdő új tanárt. Az egész ünnepélyt a „Tebenned biztunk .“ gyülekezeti ének zárta be.

2. Szervezet és kormányzat. Az egyházkerületi közgyűlés 1908. ápr. 11-iki 37. jksz. határozat alapján szervezett s az 1908. nov. 7—9-iki közgyűlés 31. jksz. határozattal megválasztott Elöljáróság tagjai közül alig egy év múlva 1909 decz. 20-án elhunyt *Hory* Béla Kolozsmegye nyug. árvaszéki elnöke. Már az 1907/8. iskolai évtől kezdve — Gyarmathy Miklós halála után — szolgálta intézetünket, mint — régi szervezetben — második, majd első aligondnok, az új szervezetben, mint Elöljáróságunk egyik világi tagja. Mig egészsége megengedte, nagy buzgósággal és érdeklődéssel vett részt nemcsak az ügyek intézésében, de ifjúságunk nevelési munkájának ambiciózus részében is. Munkásságán kívül nevét fakultásunk történetében az a 200 K-ás alapítvány örzi, melyet „Ifjúsági Egyletünk“-nek adott, kamataival évszázadokra jutalmazására. Haláláról gyászjelentést adtunk ki, ravatalára koszorút helyeztünk, sirjánál Elöljáróságunk nevében *Nagy* Károly igazgató búcsuzott a megboldogulttól, ki a magyargyerőmonostori református parokhiáról hozott kálvinista szellemhez hiven futotta meg pályáját. Emléke áldott! — Helyének betöltésére megtettük előterjesztésünket az Igazgatótanácshoz. — Mint ötödik tanártag elfoglalta helyét az előljáróságban dr. *Bartók* György is.

Az Elöljáróság a reábizott anyagi és szellemi ügyek intézésére két nagy- és két kis ülést tartott.

3. Tanári- és tanítói kar. Fakultásunk theologiai rendes tanári kara ez év folyamán ismét teljes volt, amennyiben dr. *Bartók* György az újszövetség bibliai tudományok ny. rendes tanára elfoglalván tanszékét egész éven át ellátta annak teendőit. Szabadságolás, betegeskedés nem akadályozta a tanítás rendes menetét. Tanárkarunk azonban, hogy még annak a hátrányait is csökkenthesse, ha egyik-másik tagja akár családi-, akár másnemű hivatalos elfoglaltság miatt a rendes előadást egy napnál hosszabb időre megszakítani kénytelen, kimondotta, hogy ily esetek az igazgatónak bejelentendők, ki az órák helyettesítéséről gondoskodik olyan módon, hogy az esetleges mulasztások kölcsönösen pótoltsanak. Az év folyamán kétszer volt ily eset.

Az *ének-zene* tanításában az utóbbi évek visszaesése, nagy

örömünkre, megszűnt. A helybeli református kollegiummal közösen alkalmazott rendes ének zene tanár *Kürthy Sándor* a minden theologusra kötelezővé tett ének-zene órákat pontosan ellátta s habár a magasabb osztályok növendékeinek hátramaradottsága s ebből folyó kedvetlensége érezette is hatását, az alsóbb osztályok haladása megfelelt a várakozásnak. A hármóniás ének- és zenekar vezetésében *Tankó József* theol. volt szinte az önállóságig fokozott munkakörű társa, az ő eltávoztával azonban ez is teljesen a tanár szakavatott vezetésének lesz — reméljük — ambícióval betöltött tárgya.

A *gyakorlati egyházi adminisztrációba* való rendszeres bevezetés tavaly megkezdett munkáját az idén is folytattuk a III—IV. éves theologusoknál. Azonban Előljáróságunk úgy intézkedett, hogy az „Egyházi iroda- és ügykezelés“ és „Az egyházi vagyongézelés“ címén előadandó idevonatkozó dolgokat nem minden évben heti 1—1 órán, hanem felváltva adatja elő heti 1 órán. Ehhez mérten ez évben az első tárgyat *iffj. Péter Károly* egyh. ker. titkár adta elő, amint a zárókollokviumon kitűnt, megfelelő sikerrel. A jövő évben a második tárgyat *Püünkösti Pál* egyh. ker. számvevő fogja előadni.

A *modern nyelvek* tanításának nehéz feladatát ez évben még fokozottabb áldozatokkal és kiterjedésben igyekeztünk megoldani. A *német-, francia- és angol* nyelvek mindenikére sikerült ez évben megfelelő gyakorlati tanítót alkalmazunk. Az elsőre a helybeli luth. egyház elemi iskolájának igazgató-tanítóját *Gross János* urat, az utolsóra, a múlt évben is tanított *O. S. Roulston* urat. A francia nyelvre, nem sikerülvén megfelelő férfitanerőt kapni, nem minden aggodalom nélkül biztuk *Maria Garró* kisasszonyra, későbbi *Szigethiné* asszonyra. Örömmel tapasztaltuk azonban, hogy ifjúságunk magatartása vele szemben a legkényesebb igényeknek is teljes mértékben megfelelt, sőt bizonyos ambicionális előnyével is járt a női lélek finomsága, ami a tanulásbeli eredményen is meglátszott. A három nyelv egész évi tanítása 1475 K-ba került.

A *Ferencz-József tudomány-egyetemen* a theologusokra nézve hallgatásra kötelezett tárgyak előadói közül *Böhm Károly* dr. a filozófia ny. r. tanára, egyetemünk egyik elsőrangú büszkesége az első félév végén súlyosan megbetegedvén kollokviumait meg nem tarthatta s a másodikban — örvendetes felgyógyulása mellett is — szabadságot kellvén igénybe vennie, előadásai is szüneteltek.

Theologusainkra nézve a kötelező kollokviumból folyó nehézségeket az I. félévre vonatkozólag megfogja oldani az a hálás elismerésre méltó előzékenysége, hogy késznek nyilatkozott utólag elfogadni a kollokviumokat azoktól, akik ezeket hátrányok nélkül nem nélkülözhetik. A második félévi bölcsészeti előadásai helyett pedig más, rokon bölcsészeti tárgyak hallgatását irtuk elő theologusainknak.

4. Hallgatók, népesség. Az 1909—1910. tanévre felvételért folyamodott összesen 146 ifjú, ugyanannyi, mint a megelőző évben. És pedig: a) *theologus*: 115 (rég: 93, új: 22) és b) *egyetemi hallgató: tanárnövendék*: 25 (rég: 16, új: 9); *joghallgató*: 3; *orvostanhallgató*: 2; *hitoktató*: 1 akik a felvételi kari ülésen egy kivételével mindannyian fel is vétettek.

Nem fogadták el felvételi feltételeiket s okmányaikat visszakérve nem iratkoztak be: 5 új theologus, 2 régi és 1 új tanárnövendék.

Beiratkozott szept. 10 és köv. napjain: a) *a theologiára*: I. évre 17; II. évre 21; III. évre 33; IV. évre 36; — összesen 107 theologus, b) *tanárnövendék*: I. évre 7; II. évre 6; III. évre 9; IV. évre 2; — összesen 24; továbbá: *joghallgató*: 3; *orvostani hallgató*: 2 és *hitoktató*: 1. Együtt 137 ifjú. *A II. félévre beiratkozott* az I. évre: 1; a III. évre: 1 theologus ifjú.

Kimaradt a tanév folyamán: a) *theologus*: I. éves 3, (más pályára mentek) IV. éves: 1 (meghalt); *segédlelkészi szolgálatra kibocsátott* IV. évről: 10 theol. ifjú. Ezek helyére évközben felvétetett 2 *joghallgató*, 2 *orvostani hallgató* és 1 *tanárnövendék*. A *tanárnövendékek* közül *kimaradt* a tanév folyamán a III. évről 2 (1 külföldre ment, 1 kiköltözött).

A tanévet végezte tehát intézetünkben: 105 theologus, 23 *tanárnövendék*, 5 *joghallgató*, 4 *orvostani hallgató* és 1 *hitoktató*. Összesen 138 ifjú.

5. Ösztöndíjak. a) *A theologus ifjak* az 1909. évi aug. hó 24-én tartott felvételi kari ülésen — szem előtt tartván az egyh. ker. közgy. 70—1909. jksz. határozatát — a következő kedvezményekkel vétettek fel az intézet konviktusába: 200 koronás nagyenyedi Bethlen-kollégiumi stipendiumban való részesedéssel és évi 300 kor. díjfizetéssel 15; 180 kor. stipendiummal 300 kor. díjfizetéssel 1 100 korona Gecse-Baldácsy ösztöndíj mellett, 300 kor. díjfizetéssel: 20; 100 korona konviktusi segélyvel 1; 300 kor. díjfizetőnek felvétetett 59; *tanárnövendékek* közül állami ingyenes ellátást kapott 18; 400 koronát fizetett 5.

b) A theologusok közül az I. félévben 100 koronás Gecse-Baldácsi stipendiumban részesült: Bucsi Endre, Czira Bálint, Derzsi Kálmán, Dobai István, Erdős Gábor, Kese Attila, Szabó Károly, Vásárhelyi János, Gergely Károly IV. éves; Gönczi Lajos, Jakó Dénes, Koncz Ferenc, Sándor Ferenc, Sipos Endre, Tövissi Antal, Szövérdi János, Zoltáni Pál III. éves; Árkossi Jenő, Dózsa Dániel és Molnár Jenő I. éves theologusok; a II. félévben, miután Czira Bálint, Derzsi Kálmán, Dobai István és Gergely Károly segédlelkézi szolgálatokra bocsáttattak ki, Vásárhelyi János és Molnár Jenő pedig Bethlen-kollégiumi stipendiumra ajánlottak fel, helyüket a Gecse-Baldácsi ösztöndíjasok közt Csiki György, Tőkés Gyula III, Deák Sándor, Felméri Albert II., Havadtői Sándor és Kiss Imre I. éves theologusok foglalták el.

c) A nagyenyedi Bethlen-kollegiumtól járó 200—200 koronás fejedelmi ösztöndíjat élvezték az I. félévben: Dudás János, Imre Lajos, Musnay László, Pál Dénes IV. éves; Hegyi András, Kerestély János, Mátyás Ernő, Szilágyi János, Tavasz Sándor III. éves; Kiss István, Makkay Sándor, Mihály Jenő, Máthé László, Tompa Zsigmond, Felméri Albert II. éves és Derzsi Endre I. éves theologusok. II. félévben Dudás János IV. éves theol. segédlelkézi szolgálatátételre bocsáttatván ki, Felméri Albert pedig indexe alapján a Gecse—Baldácsi ösztöndíjasok közé soroztatván, helyükre Vásárhelyi János IV. és Molnár Jenő I. éves theol.-ok ajánlottak fel.

d) A tanárnövendékek közül a 18 állami ingyenes helyet a m. kir. közoktatásügyi miniszter önmagyméltósága a következőknek adományozta: Kövendy Károly, Váczy Ferencz IV. éves, Barcza József, Bartha Károly, Bécsi Nándor, Fördős László, Horváth József, Miklós Viktor, Róth János, Székely Endre III. éves, Bartsch József, Bogsch Sándor, Bóka István, Kiss Lajos, Varga Lajos II. éves, Csefó Sándor, Gönczy László, Jakab Károly I. éves tanárjelölteknek. Tanárképezdei ösztöndíjat (800 K) élveztek: Szabó István IV., Tereh Géza III. éves tanárjelöltek. A II. félévben a Barcza József III. éves tanárnövendék külföldre való távozása folytán megüresedett helyet a vallás- és közoktatásügyi Miniszter Úr Olajos János I. éves tanárnövendéknek adományozta. Ezeken kívül a theologus ifjak mindannyian tandíjmentességet élveztek s részesültek a légáczió kedvezményében.

e) Itt említtem meg, hogy ez évben sikerült *külföldi egyetemekre* menő ifjaink támogatására egy, bár szerény, de más kisebb stipendiumok pótlására jelentős értékű ösztöndíjat szervezni. A

legációi ajánló- és igazoló-levelek (conceptus, patens) árának mérsékelt felemelése (à 6 fillér) és szigorú kezelése folytán előállott bevételi többletet — igazgató aa javaslatára — az Előjáróság arra rendelte, hogy évenként, szükséghez mérten, külföldre menő theol. ifjak segélyeztessenek vele; első sorban a genfi egyetemre menők, de szükségszerint mások is. Ezen ösztöndíj évi összege ugyan változó s első sorban a legációba menő theologusok és a legációkban szükséges ajánló-levelek számától függ, de a jelen iskolai évben is 330 K-nyi összeget tett ki.

Nem áll ugyan intézetünk kezelése alatt, de növendékeit érdeklik azon *új külföldi stipendiumok* is, melyek e tanév folyamán keletkeztek s amelyeket Előjáróságunk határozata folytán a következőkben ismertetek:

α) A magyar tanulókat segélyező genfi bizottság, a magyarországi ref. konventtel történt megegyezés alapján a jövő 1910—11. tanévtől kezdve, azon magyarországi ref. papnövendékek részére, akik tanulmányaikat a genfi egyetemen óhajtják folytatni, *három, egyenként 1000—1000 frankos ösztöndíjat* létesített.

Az ösztöndíjat elnyerhetik azon magyarországi ref. papnövendékek, akik valamelyik magyarországi ref. theol. akadémián legalább az első évi tanfolyamot jó sikerrel elvégezték s igazolják, hogy még 500 frank évi költségfedezettel, akár azon theol. akadémiától, amely által ajánlatnak, akár saját vagyonukból, akár más forrásból, rendelkeznek s a francia nyelvben némi jártassággal bírnak. A segély az ösztöndíjat elnyert tanulóknak, ha arra időközben érdemtelekké nem lesznek, két, egymásutáni tanévre biztosítatik.

Az ösztöndíjas tanulók tartoznak tanulmányaikban és magaviseletükben, valamint az egyháztársadalmi munkálkodás gyakorlásában a genfi egyetemi theol. fakultás intézkedéseire alkalmazkodni, s az ott szokásos évvégi vizsgálatokat letenni.

A magyar tanulókat segélyező genfi bizottsághoz (le Comité genevois en faveur des étudiants hongrois) intézendő, a pályázó által francia nyelven fogalmazandó, sajátkezűleg írandó s ezeknek igazolásául az akadémiái igazgató által láttamozandó pályázati kérvény, az illető theol. akad. igazgatóság útján, az egyetemes ref. tanügyi bizottság elnökéhez küldendő be.

Ezen kérvényhez melléklendők: 1. Érettségi bizonyítvány. 2. Akadémiai leczkekönyv, vagy annak hiteles másolata. 3. Rövid életrajz francia nyelven. 4. Bizonyítvány arról, hogy az 500 frank ösztöndíjpotlék mely forrásból áll a pályázó rendelkezésére.

Ezen ösztöndíjak a múlt évi genfi Kálvin-jubileum hatása alatt keletkeztek s annak egyik áldását képezik, mely hivatva van hazánk reformátussága s a francia reformátusság közt belsőbb kapcsolatot hozni létre. (A kezelő-bizottság konventi tagjai: Antal Gábor püspök elnök, Eröss Lajos püspök és György Endre biz. tagok.) Erre a stipendiumra intézetünkben most *Molnár Jenő* I. éves th. folyamodott.

β) Ugyancsak e cél szolgálataira hivatott a *monteauban-i* theol. fakultásnak *dr. Doumerge* Emil dekan úr által közvetített azon ajánlata, hogy oda menő egy magyar református theol. ifjúnak lakásból és kosztból álló ellátást biztosítanak. Ezen ösztöndíjat a jövő 1910—11. tanévre *Révész Imre*, intézetünk III. évet végzett kiváló növendéke kapta meg, amiért az illetékeseknek ez uton is hálás köszönetet mondunk.

Előljáróságunk elhatározta s ezt megfelelő módon az illetőknek tudomására is hozta, hogy viszonzásul maga is felajánlja, hogy úgy a genfi egyetemnek, mint a monteaubani theol. fakultásnak egy növendékét, ha a kolozsvári ref. theológiára vagy az itteni egyetem bármelyik karára beiratkozik, készséggel részesíti lakásból és kosztból álló ingyen-ellátásban. Vajha lenne, aki igénybe vegye!

γ) Harmadik csoportja a külföldi egyetemeket látogató magyar ref. theologusok számára alakított ösztöndíjaknak közvetlenül a konventi elnökség kezelése alatt áll s *angolországi egyetemekre* szólnak. Két ilyen stipendium van.

Egy-egy ösztöndíj összege évi 2000—2000 korona, mely negyedévi 500 koronás előzetes részletekben folyósítatik. Ezenkívül mindkét ösztöndíjas 200—200 korona útiköltségsegélyben részesül, mely segélynek fele a kiutazás, fele pedig a hazaútazás előtt adatik ki.

Ezen ösztöndíjak egy évre adományoztatnak s azokra oly jeles előmenetelű, szorgalmas, kifogástalan magaviseletű református papjelöltek pályázhatnak, kik a theologiai tanfolyamnak legalább III. évfolyamát elvégezték s az angol nyelvben oly jártassággal bírnak, hogy az ily nyelvű egyetemi előadásokat sikerrel hallgathatják.

Az ösztöndíjas köteles július 1-től számítva egy teljes évet Angolországban tölteni s ez idő alatt valamelyik, esetleg a konventi elnökség által kijelölendő ottani egyetemen theologiai és angolnyelvi tanulmányokkal úgy foglalkozni, hogy ezen külföldi egyetemen végzett tanév hazai tanulmányaiba beszámíttassék s az angol nyelvet

szóban és írásban teljesen elsajátítsa. Az ösztöndíjas köteles végzett tanulmányait igazolni, jegyzeteit — szükség esetén évközben is — a konventi elnökségnek kívánatra bemutatni.

A kiválasztott ösztöndíjas tanuló s ha még kiskorú, törvényes képviselője is, köteles az első ösztöndíjrészlet felvétele előtt oly értelmű nyilatkozatot aláírni, mely szerint kötelezi magát arra, hogy Angliából való hazajövetelétől számított 5 éven belül Amerikába lelkészként való esetleges kiküldetését elfogadja s ott legalább 3 évig szolgál, ellenesetben pedig a ráfordított ösztöndíjat és úti-költségsegélyt a konventi elnökségnek visszatéríti.

A sajátkezűleg írt, bélyegtelen pályázati kérvények az illetékes theologiai akadémia igazgatójánál (dékánjánál) adandók be minden év *június hó 10. napjáig* s ahhoz csatolandók eredetiben vagy egyházi hatóság által hitelesített másolatban: 1. folyamodó keresztlevele; 2. a folyamodó szüleinek családi értesítője; 3. az összes középiskolai évvégi (érettségi) bizonyítványok; 4. a theologiai akadémiai leczkekönyv; 5. a folyamodó rövid, de kimerítő curriculum vitaeje; 6. az akadémia angol nyelvi előadójának bizonyítványa arról, hogy folyamodó az angol nyelvet mily mértékben bírja.

Erre az ösztöndíjra ez idő szerint senki sem folyamodott intézetünkben.

f) A lefolyt 1909/10. tanévben intézetünk növendékei közül külföldi egyetemi tanulmányokat folytattak: *Varga Zsigmond berlini* egyetemen keleti nyelvek- és bibliai tudományok tanulmányozásával; élvezte a berlini „Mons pietatis“ két, egyenként 240—240 M.-ás ösztöndíját és kapott az egyházkerülettől 1000 K-ás segélyt. A jövő tanévre az utrechti egyetemre megy. — *Nagy Géza* második külföldi évét a *baseli* egyetemen töltötte systematika theologiai tanulmányokkal; teljes ellátást élvezett az ottani alumneumban. — *Szabó Miklós*, mint már kolozsborsai szabadságolt rendes lelkész, az *edinburghi* egyetemen töltött egy évet. — *Czirjék Mihály* intézetünk III. évet végzet növendéke az amerikai *meadwillei* theologian folytatta tanulmányait, hol 250 dollár évi segélyben részesült. A jövő évre az *edinburghi* egyetemre igyekszik.

A jelzett három, a jövő évre külföldi egyetemeken tanulmányozó növendékünkhöz járul még *Musnai László*, ki most tette le az első papi vizsgát s jövőre a *berlini* egyetemre megy bibliai tudományok hallgatására a „Mons pietatis“ két stipendiumával, az egyh. kerület 600 K-ás-, a theol. fakultás 300 K-ás segélyével.

Jeles ifjaink külföldi tanulmányozása, mint látszik, örvendően növekszik. Vajha a tudományokban való előhaladásukat kellőleg méltányolnák idehaza a hivatott faktorok és nyerne általuk hazai egyházunk értékes külföldi összeköttetéseket és sympathiákat!

6. **Tanügy.** Intézetünkben az előadások az 1885-iki konvinti theol. tanterv kereteiben történtek váltakozó tanrendel két csoportban, I—II; III—IV. évesek. A theol. tanterv-revisió ügye a konvinten ismét halasztást szenvedett, visszaadtván az Egyet. Tanügyi Bizottságnak a tervezet bizonyos sociologiai- és gyakorlati pastoratív elvek érvényesítésével való átdolgozására.

Azonban az a körülmény, hogy a bibliai-tudományi tanszékek eddigi beosztása (egyik egészen nyelvészeti és exegetikai, a másik egészen irodalomtörténeti és biblica-theologiai) megváltoztatott olyan módon, hogy az egyik munkakörébe ó-szövetségi, a másikéba az újszövetségi tudományok (nyelv, irodalomtörténet és theologia) utaltattak bizonyos átmenetet tettek szükségessé az előadandó tárgyak évfolyamok szerinti beosztásához. A tanárkar idevonatkozó határozata, melyet a Főt. Püspök úr, mint főfelügyelő is jóváhagyott, a következő volt:

„Az ó- és újszövetségi theol. tanszékek teljes szétválasztása folytán némi átmeneti és az eddigőtől eltérő tantárgy beosztást tesz szükségessé az a körülmény, hogy a múlt tanévben úgy az isagogicából, mint a biblica theológiából az újszövetségi részt hallgatták a theologusok. Ha a jelen tanévben mindkét tudományból az ószövetségi rész adatnék elő s azután megint az újszövetségi és így tovább: akkor a jelen évben az ószövetségi tanszak tanára túlterhelhetnék, míg az újszövetséginek aránytalanul kevesebb órája volna. A következő tanévben pedig mindkét tanszak tanárára nézve megfordított eset állana fenn.

Az átmenet megkönnyítése céljából a tanárikar a következő átmeneti tárgybeosztást állapította meg, ügyelvén arra, hogy a konvinti tantervben foglalt szabályok meg ne sértsenek:

1. A héber nyelvtant a jelen tanévben nem adják elő a theológián, hanem a mostani I. éves theologusok, mint II. évesek fogják e tárgyat tanulni a jövő tanévben az akkori I. évesekkel együtt. Így ők (t. i. a mostani I. évesek) a theol. tanfolyam alatt csak 4 féléven keresztül fognak héber exegezist hallgatni, míg a többiek előttük és utánok mindnyájan 6 féléven át hallgatták ezt a tárgyat.

2. A jelen tanévben az I. II. évesek külön hallgatnak isago-

gicát és pedig a II. évesek ószövetségét, melyet még nem hallgattak, az I. évesek újszövetségét.

Ezen átmeneti év után, a következő tanévtől kezdve, állandóan az lesz a gyakorlat, hogy amely évben az egyik tanár isagogicát ad elő, a másik biblicából tart előadásokat. Ugyanis a jövő tanévben az I. és II. évek ószövetségi isagogicát hallgatnak majd, a III. és IV. évesek pedig újszövetségi biblicát. A következő években is eszerint megy felváltva.

Ezek szerint a jelen tanévben elő fogja adni *dr. Kecskeméthy* István az ószövetségi isagogicát a II. éveseknek heti 3 órán, az ószövetségi biblicát a III. és IV. éveseknek heti 3 órán, az ószövetségi exegesist a II—IV. éveseknek heti 2 órán. *Dr. Bartók* György elő fogja adni az újszövetségi isagogicát az I. éveseknek heti 3 órán, az újszövetségi görög nyelvtant az I. és II. éveseknek heti 2 órán, az újszövetségi exegesist a III. és IV. éveseknek heti 3 órán.

A jövő tanévben *dr. Kecskeméthy* István elő fogja adni a héber nyelvtant az I. és II. éveseknek heti 3 órán, az ószövetségi isagogicát az I. és II. éveseknek heti 3 órán, az ószövetségi exegezist a III—IV. éveseknek heti 2 órán. — *Dr. Bartók* György elő fogja adni az újszövetségi görög nyelvtant az I—II. éveseknek heti 2 órán, az újszövetségi exegezist a III—IV. éveseknek heti 3 órán, az újszövetségi biblicát a III—IV. éveseknek heti 3 órán.

Az 1911/12. tanévben előadják az ószövetségi biblicát és az újszövetségi exegezist. Továbbá a héber nyelvtant ebben a tanévben már csak az I. évesek hallgatják, míg az ószövetségi exegezist a II—IV. évesek együtt.

A tanév szept. 12-én kezdődött — 8-ikától beiratkozások, javító- és pótló kollokviumok voltak — és minden megszakítás nélkül tartott június 18-ig, — sőt a vizsgálatokkal 23-ig. Az I. félévi kollokviumok január 10-től 31-ig tartottak; a zárókollokviumok a Püspök úr jelenlétében február 1—2. napján s 3-án kezdődött a II. félévi előadás. Május 23-tól június 16-ig voltak a II. félévi kollokviumok 17—18-án a zárókollokviumok. Május 23-án d. u. 4—7-ig a német nyelvi; 24-én d. u. 3—5-ig az angol-, 5—7-ig a francia nyelvi vizsgák; az Egyházi adminisztrációból május 25-én d. u. 4—6-ig; az énekből és zenéből 27-én d. u. 4—7-ig. — Vakációk a Rendtartási szabályokban előirt időtartalommal.

A félévi kollokviumokat tehát az idén is a régi rendszer szerint tartottuk s e mellett foglalt újlag állást Előljáróságunk

1909 június 24-iki ülésében is az Igazgatótanács e tárgyú leiratára. E mellett szól az a tapasztalat is, hogy dr. *Bartók* György — bár csak egy 15 tagból álló csoportnál (1. évesek) — daczára az ismételt évközi kérdéseknek, nem nélkülözhetette a félévi kollokviumok megtartását, hasonló terjedelemben mint más tanártársai.

Az elvégzett tananyagról az Értesítő VII. fejezete szól.

Az ének-zene, gyakorlati egyházi adminisztráció és modern nyelvek tanításáról, valamint az egyetemi előadásokra nézve dr. *Böhm* Károly professzor úr betegsége folytán előállott helyzetről e fejezet 3. pontjában megemlékeztem. Itt még csak annyit teszek hozzá, hogy Előljáróságunk a jövő évre a modern nyelvek tanítására nézve a helybeli Berlitz-nyelviskola igazgatójával kötött szerződést — biztosítandó a tanítás állandóságát és folytonosságát — ki erre, a czélszerű csoportosítás kivánalmai szem előtt tartásával, heti 18 órán át évi 1750 K-ért vállalkozott. Egy modern nyelv tanulása, valamint az ének-zene minden theologusra nézve kötelező lesz.

Itt kell megemlítenem, hogy dr. *Bartók* György tanár az I. félévben „*Új szövetségi exegetikai semináriumot*“ tartott heti 2 órán, az önkényt vállalkozókkal (8) a Márk evangéliumát dolgozta fel. — A második félévben pedig Nagy Károly „*A socialismus és sociális rendszerek ismertetése és bírálata*“ czímen tartott a sociális ethikát kiegészítő előadást a III—IV. éves theologusoknak.

Ez utóbbi arra is szolgált, hogy az egyh. ker. közgyűlés tanügyi bizottsága által szorgalmazott sociális nevelés érdekeit szolgálja. Hasonlóan e célú szolgálta az, hogy a m. kir. földmivelésügyi miniszter által a tavaszon a kolozsvári gazdasági akadémiában tartott „*gyümölcsészeti cursuson*“ a miniszter szíves előzékenysége folytán 10 növendékünk vehetett részt. A jövő évre „nemzetgazdasági“ előadásokon lesz a sor, amelyet dr. *Boér* Elek egyetemi tanár, egyh. megyei főgondnok elfogadott indítványa értelmében próbálunk megoldásra juttatni. Az ugyancsak általa felvetett „*papi szünidei cursus*“-ok dolganak megoldása már sokkal komplikáltabb feladat, mely a kerület anyagi hozzájárulása nélkül meg sem lesz oldható. Ez évben a theol. fakultás épületén szükségessé vált nagyarányú renováció miatt, gondolni sem lehetett reá.

A kollokviumok (a vizsgákra nézve lásd az Értesítő VIII. fejezetét!) eredményét a theologusokra nézve a túlololdali táblázatos kimutatás tünteti fel:

Évfolyam	I. év		II. év		III. év		IV. év		I---IV.		%o-ban	
	1.	II.	1.	II.	1.	II.	1.	II.	1.	II.	1.	II.
Beiratkozott ---	18	15	21	21	33	34	36	36	108	106		
Jeles	7	8	7	3	11	10	6	6	31	27	29:52	24:53
Jó--- ---	3	2	6	10	9	6	13	4	31	22	29:52	20:75
Elégséges ---	2	2	7	4	10	9	13	22	32	37	30:48	34:90
Egy tárgyból elégtelen--- ---	1	—	—	—	1	—	—	—	2	—	1:90	—
Két tárgyból elégtelen--- ---	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Több tárgyból elégtelen--- ---	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Nem kollokvált 1 tárgyból--- ---	2	—	—	—	—	2	1	—	3	3	2:86	2:83
Nem kollokvált 2 tárgyból--- ---	—	1	—	1	1	1	2	1	3	4	2:86	3:77
Nem kollokvált több tárgyból	—	1	1	3	1	6	1	2	3	12	2:86	11:32
Kimaradt	3	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—
Meghalt	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—
Összesen	18	15	21	21	33	34	36	36	108	106	100:00	100:00

A tanárnövendékek közül alapvizsgájukat letették:

1. Bóka István II. éves jó, jó eredménnyel
2. Kiss Lajos II. kitünő, dicséretes
3. Miklós Viktor II. kitünő, dicséretes
4. Bartha Károly II. dicséretes, elégséges
5. Váczy Ferenc III—IV. „ dicséretes, dicséretes

Kollokviumaikról — amennyiben indexeiket bemutatták — a következőkben számolhatok be:

I. évesek.

- 1.* Cseffó Sándor: Indexét nem mutatta be.
2. Szele György: Indexét nem mutatta be.
- 3.* Gönczi László: heti 35 órából kollokvált: 8 ó. dicséretes, 6 ó. jeles, 2 ó. jelesen dolgozott.
4. Jancsó Sándor: heti 21 órából: kitünő 4 ó. — a többiből szept. fogadják.
5. Kapronczai Sándor: heti 32 órából: dics. 6 óra; többi szept.-re.

Az *-gal jelzettek állami ingyenes ellátást-; a **-gal jelzettek évi 800 Kari ösztöndíjat élveztek.

- 6.* Jakob Károly: heti 28 órából: jeles 10; dics. 3; jeles dolg 4 óra.
 7.* Olajos János; heti 38 órából jeles 5; dics. 3; jeles 3; igen jó 4 ó.

II. évesek.

- 1.* Bartsch József: heti 36 órából: kitünő 3; dics. 3; jó 5 óra.
 2.* Bogsch Sándor: 41 jeles 5; dics. 5; jó 1 óra.
 3.* Bóka István: 32 dics. 3; a többbit szept.-ben teszi.
 4.* Kiss Lajos: 31 kitünő 5; dics. 3; jeles 3 óra.
 5.* Miklós Viktor: 33 kitünő 8; jeles 3 óra.
 6.* Varga Lajos: 44 dics. 7; igen jó 5; elég jó 5; dics. dolgozott 18 óra.

III. évesek.

1. Barcza József: eltávozott.
 2.* Bartha Károly: heti 26 órából: dics. 5; jeles 9 óra.
 3. Bauer Jakab: kiköltözött.
 4.* Béczi Nándor: Indexét nem mutatta be. Alapvizsgája nincs.
 5.* Fördős László: Indexét nem mutatta be. Alapvizsgája van.
 6.* Horváth József: heti 25 órából: dics. 3; jeles 10; jelesen dolg. 8 ó.
 7.* Székely Endre: heti 54 órából: jeles 7; jó 5 óra.
 8.** Tereh Géza: Indexét nem mutatta be. Alapvizsgája van.
 9.* Róth János: Indexét nem mutatta be.

IV. évesek.

- 1.* Kövendy Károly: Indexét nem mutatta be.
 2.** Szabó István: Indexét nem mutatta be.
 3.* Váczy Ferencz: heti 35 órából: kitünő 4; dics. 8; kitünően dolgozott 2 órából.

E kimutatásunknak a theologusokra vonatkozó eredményeivel az igazgató évváró beszéde foglalkozik, mely alapján méltán jelzi „minden jogosult várakozást kielégítő”-nek.

7. Tudományos önművelődés. E szempontból a tavalyi és tavalyelőtti igen sovány eredményhez mérten határozott javulást állapítunk meg, úgy a pályázatok eredményei, mint az önképzőköri munkásság tekintetében. Az utóbbira nézve utalok az Ifjúsági egyesület jelentésére.

Az *-gal jelettek állami ingyenes ellátást-; a **-gal jelettek évi 800 K kari ösztöndíjat élveztek.

A pályázatokra nézve a következőkre:

Ki volt tűzve:

1. Szóbeli nyílt pályázat az I. éves theologusok részére a *héber nyelvből*: Mózes VIII. 12 (tizenkettedik) fejezete 32 korona.
2. Az *ó-testamentomi biblia-tudomány köréből*: „A „szövetségekönyvének“ fordítása, tárgyi-, izagogikai-, és biblica-theologiai magyarázatokkal.“ Jutalma a Szász Domokos alapból 70 korona.
3. Az *új-testamentomi biblia-tudomány köréből*: „Mi az „ekklésia“ Pál leveleiben, a Pál és gyülekezetei között lévő viszonynak és az illető gyülekezetek állapotának ismertetésével.“ Jutalma a Szász Domokos alapból 70 K.
4. A *systematika theologiából*: A szentháromság istenfogalom igazolása, különös tekintettel Kálvin idevonatkozó rodalmiiharcaira. Jutalma a gr. Teleki és Szász Domokos alapból 70 kor.
5. Az *egyháztörténelemből*: A kálvini reformáció befolyása a magyarországi protestántizmusra. Jutalma a Szász Domokos alapból 70 korona.
6. A *gyakorlati theologiából*:
 - a) Salamon József „Erdélyi Predikátori Tárának“ (I—IX. kötet) prédikáció irodalma. (Ismertetendő és bírálendő az egyes prédikátoroknak gyakorlati theologiai világnézete és homiletai egyénisége, (esetleg máshol megjelent műveik figyelembe vételével is.) Jutalma a Nagy Péter és Teleki-alapból 70 korona.
 - b) Egyházi beszéd a következő textusok valamelyikéről: Luk. XVIII. 35—43. (homília); I. kor. II. 12. (thematikus beszéd). Jutalma a Molnár Albert alapból 40 korona.
 - c) Prédikáció műfordítás német, vagy francia nyelvből. Jutalma a Nagy Péter alapból 40 korona.
7. A *legjobb harmonium játszónak* nyílt verseny útján: Jutalma 70 korona.

Az eredmény a szaktanárok bírálati jelentése alapján a tanárcar ülésében megállapítva a következő:

1. A *héber-nyelvi* pályázat az I. évesek közt nem volt megvártható, miután az ó- és új-szövetségi tanszékek szerinti beosztás követelte átmenet miatt a héber nyelv ez évben nem adatott elő. A pályadíj a jövő évi II. évesek számára újfólag ki fog tűzteni.

2. Az *ó-testamentumi* pályázatról dr. Kecskeméthy István szaktanár jelentése ez:

Pályatétel volt: „A Szövetség könyvének fordítása szöveg-, tárgyi, isagogikai és biblica-theologiai magyarázatokkal.

Beérkezett egy pályamunka; jeligéje: „Ve élleh hammis-pátim“

Fordítása elég szabatos. A szavak értelmének megállapításánál dicséretreméltó utánjárást tanúsít. Egyik-másik megállapításához szó fér ugyan, pl. cón nem = „apró marha“, mert apró marha, vagy mint az Izr. Irodalmi Társaság fordítása mondja, néhol „apró jószág“ alatt legtöbb helyt majorságot értenek; a selámimra sem egészen találó a „hálaáldozat“, bár ez el van fogadva; a chijjáh-hoz pedig, amit szerzőnk Merx után „tartani“ értelemben vesz, nem 2 Sám 12, 3 a helyes parallel, amire ő hivatkozik, hanem Bir 21, 14; Num 31, 15; 1 Sám 2, 6 (ahol mechajjeh épen szembe van állítva mémíthtel) és Gen 7, 3 stb., amik igen nyomatékosan támogatják a hagyományos fordítást; de ezek semmit sem vonnak le a dolgozat értékéből, sőt azt mutatják, hogy a szerző igyekszik az eredetit a maga felfogása szerint visszaadni.

Isagogikai tárgyalására ki kell emelni, hogy a Hammurabi-kérdésre alaposan kitér. De kár, hogy itt nem tesz éles különbséget a függés és az irodalmi függés között. Azt mondja, hogy „a Szövetség könyvények egyes törvényei annyira megegyeznek a Ham. codex egyes §-aival, hogy a kettő közötti szoros összefüggést tagadni lehetetlen“ És ezt támogatja azzal, hogy mind a két codexben szokásjog van, mind a kettőnek alapja a ius talionis és mind a kettő causticus. Ez igaz is, de épen ezek olyan általános tulajdonságok, hogy ezekre irodalmi függés megállapítását alapítani nem lehet. De, úgy látszik, hogy ama „szoros összefüggés“ alatt szerzőnk sem épen irodalmi függést ért, mert mindjárt utána elfogadja Müllernek azt az állítását, hogy a két codex szerzői egy közös forrásból merítettek, aminek nem kellett okvetlen írott codexnek lenni (mint ahogy nem is volt), hanem lehetett az elő-ázsiai népek életrendjében és jogtudatában élő törvény is (mint ahogy az is volt.)

Biblica-theologiai tárgyalása már nem ily kimerítő, de az is alapos és helyes felfogással van írva.

Mindezt összefoglalva, a munka a mértéket üti és a pályadíjat a szerzőnek dicsérettel kiadandónak ítélem.

3. Az új-testamentumi kérdés meddő maradt.

4. A *systematica theologiai* pályázatról Nagy Károly szaktanár így jelent:

„A kitűzött kérdésre: *„A szentháromság istenfogalom igazolása, különös tekintettel Kálvin idevonatkozó irodalmi harcaira.* Jutulma a gróf Teleki- és Szász Domokos-alapból 70 K.“ a kitűzött határidőre egy dolgozat adatott be (145 oldal) *„Máté XXVIII. 19.“* jellegével.

A mű írója maga is elismeri, hogy a feladat meghaladta erejét. Munkája jellemzésül maga írja (8. lap): „Általában jellemzi e dolgozatot bizonyos felületesség, amely részben az idő rövidségének és a forrástanulmány hiányosságának tudható be.“ Munkája menetét így ismerteti (9. oldal): „Először azt akarom kimutatni, hogy a szentháromság-istenfogalom nem bibliaellenes, sőt azon nyugszik; azután történeti multját és azt, hogy a legmagasabb felfogás Istenről, amelynél magasabbat az emberi ész mai berendezése mellett elképzelni sem tudunk; közben megemlékezünk azokról a támadásokról, amelyek érték a századok folyamán, különös tekintettel Kálvin korára. Az ezek során kifejtendők igazolásul és védelmül szolgálhatnak a támadásokkal szemben.“

Hozzáértő szem az első olvasásra észreveszi, hogy az író olyan ember, akinek megfelelő dogmatikai előtanulmányai hiányoznak s ennél fogva nem képes megtalálni a kérdés megoldásának kulcsát abban az élesen kiemelendő megkülönböztetésben, mely van e keresztyén tan forrása: a keresztyén üdvtapasztalatokban jelentkező kijelentés és kifejezési formája: az ántik (görög) filozófia metafizikai speculációjával kapcsolatos fogalmak között. Nem domborítja ki — bár itt-ott fel-fel csillan — annak világos észrevezését, hogy ez istenfogalom nem az Isten lényege felőli filozófiai speculációból származott, hanem az Isten üdvtapasztalatban jelenkező kijelentése feletti refleksióknak köszöni kiképezését, amelyhez már speculativ fogalmakat használt eszközül. Ennek következtében nem állítja előtérbe, hogy jelentősége is abban áll, hogy kifejezésre juttassa az Isten *üdvkijelentésének igazságát és tökéletességét a Krisztusban és közöltetése reálítását a Szentlélekben, illetőleg az ezekkel való közösségben.*

E helyett abba téved, hogy azt próbálja igazolni, miszerint „ennél magasabb istenfogalmat az emberi ész mai berendezése mellett elképzelni sem tudunk“ és hogy „e dogmának lényegét soha meg nem támadták, hanem csak formáját“ — ami ismét nem áll.

Nem kerül így helyes világításba a Servét—Kálvin-féle küzdelem sem, bár ennek ismertetése körül elég buzgóságot fejt ki

s nem a modern speculatív theizmus theológusainak azon törekvése sem, mely e dogma speculatív formája igazolását megkísérli.

Minden kardinális hiányai dacára szerzőtől a buzgóságot, igyekezetet és szorgalmat megtagadni nem lehet s ennek méltánylásául, miután a pályadíjat ki adni neki nem lehet, annak terhére 40 K szorgalomdíjban való részesítését ajánlom.“

5. *Az egyháztörténelmi* kérdésre nem érkezett be pályamunka.

6. *A gyakorlati theologia* a) kérdés is meddő maradt.

A b) és c) kérdésekre beérkezett művekről *dr. Ravasz* László jelentése ez:

„A Molnár Albert-alaphól 40 K volt kítűzve két kötött textus közül szabadon választandó textusról irandó önálló predikációra.

Az egyik textusra: I. Kor. 2. 12, amelyről thematikus beszédet kellett vala írni, beérkezett 4 prédikáció, u. m. az első 189—1910 sz. alá Sir 3. 25: „Jó az Úr azoknak, akik várják őt, a léleknek, mely keresi őt“ jeligével; a második 201—1910 ig. sz. alá: „A nagy Isten vagyon mivelünk, És szent Lelke lakozik bennünk“ jeligével; a harmadik 210—1910 ig. sz. alá „Isten munkatársai vagyunk“ I. Kor. 3. 9. jeligével; a negyedik: 242—1910 ig. sz. alá „Én vagyok az út, az élet és az igazság“ jeligével.

Az első helyen említett pályamunka (189—1910 sz., Sir. 3. 25. jeligéjű) annak a megjegyzésével, hogy benne „nehány gondolat Dr. Ravasztól és Dr. Kirmss-től van véve“ — ami valóban felesleges aggodalmaskodás volt, mert a nevezett szerzőktől teljesen átvett gondolatot sehol sem találtam — hosszabb bevezetés után, melyben Korinthusnak az apostol idejében való közállapotait akarja megrajzolni nem minden naivitás és anachronismus nélkül, a konkrét történeti vonások figyelmen kívül hagyásával, kathedrai általánosságban, a következő dispositiot csinálja: „mi is vettük Istennek a lelkét, amelynek 1. ereje van a világ felett és 2. amely örökkévaifőt ad a világnak“ Már magában ez a két részre osztás sem helyes egészen, mert nincsen meg bennük a cordinatio és az egymást kizárás elve. Az első részben elmondottak tulajdonképen egyetlen, de helyes gondolatnak a kifejtése: a világ bölcsesége semmitérfő, mert alaptörvénye az elmúlás. De ennek a résznek a dereka nincs meg a dispositioban; ami pedig megvan a dispositioban: az t. i., hogy a Lélek bölcseségének hatalma van a világ felett, tulajdonképen a második részbe tartozik. A második rész alapgondolatát a textus szerint „Miket ajándékozott nekünk az Isten“, akarja úgy fogalmazni, hogy az Isten bölcsesége örök életet ad a világnak,

holott a textus alapgondolata az, hogy e bölcseséggel megismerjük *mi*, hogy miket ajándékozott nekünk az Isten. A tárgyalás maga ezen a nyomokon halad ugyan, mert azt fejtegeti, hogy Isten ajándékozta nekünk az istenfiúság tudatát. Kár, hogy nem halad itt tovább anlytikusan, ennek a gondolatnak egész mélységét kifejtve, hanem ötletszerűen pótló gondolatokat vesz fel s azokat írja körül. Theológiája egészen helyes, gondolatai építők, bár Jézus centralis helye nincs egészen kidomborítva. Egy téves gondolata van: az t. i., hogy Istennek szeretete embertársaink szeretetén épül fel, holott ez épen megfordítva áll. Beszédjének hangulata lelkes, szívből jövő; *stylusa* fejletlen, mert tele van pleonazmussal s különösen fokozásait erőtlentí el a fogalmak helytelen súlybeli elhelyezésével. Ha ez a prédikáció nem is sikerült teljesen, szerző buzdításra méltó.

A 201. sz. alá érkezett pályamunka (jeligéje: a nagy Isten vagyon mi velünk stb.) sikerült bevezetésben ügyesen emeli ki témáját: helyes ismeret csak az Isten lelke által lehet, mert egész világunknak, örökkévalóságunknak kérdése az, hogy milyen lélek lakozik bennünk. Nem elég szabatosan megfogalmazott dispositioja pedig ez: a világ bölcseségének lelke halált ad, az Isten bölcseségének lelke pedig életet. Az első részben tételét tömören, színesen és drámai erővel bizonyítja be. Kár, hogy a mulandóság, önzés, kinos bizonytalanság központjául nem tette a *bűn* gondolatát, mint a világ lelkének tanácsát, mert ez által mélységben sokat nyert volna. A második részben a Jézus lelkét, mint az Isten bölcsességét tárgyalja, immár gyengébb szerkezetben, mint az első részben, de azért épen oly erővel. E lelket mint az örömnak, a munkának, az áldozatnak lelkét mutatja be Jézus személyében, igen sikerülten. Kár, hogy ezek után egy rekapitulációban az első rész eredményét összefoglalva, új kérdést vet fel: milyennek ismeri az Isten lelke a világot, holott mindazt, amit erre felel, elmondhatta volna a Jézus lelkéről szóló értékes részben, mert ezek a gondolatok tulajdonképen a pozitív rész alkalmazását adják. Theológiája mély, gyakorlati, igaz. *Stilusa* emelkedett, talán néhol tulságosan virágos, de viszont nem egy helyt fordultatos, pregnáns, elmés. A szenvedést, mint egyik legfőbb kegyelmi ajándékot nem értékeli egészen s általában valami ifjúi naiv optimizmus lengi át a beszédet. Ahol ez a tárgynál fogva igazolt és természetes, beszéde kiválóan szép, pld. mikor Jézusról mint örömhözőről beszél. Szerzőből kiváló prédikátor lehet.

A 210—1910. ig. sz. alá érkezett és „Isten munkatársai va-

gyunk“ jeligéjű prédikáczióknak főtétele az, hogy Isten lelkének bölcsesége az igazi bölcsesség. Az első részben arról szól, hogy milyen a világ és az ember e bölcsesség nélkül és milyen e bölcseséggel; a második részben ezt megindokolja azzal, hogy e bölcsesség megtanít arra, miket ajándékozott nekünk az Isten. Tartalmilag helyes a dispositio, formailag nem. A bevezetés igen sikerült; történetileg hű, homiletikailag alkalmas és frappáns. Az első rész egy ellentét röviden, de tömören megirt kifejtése, melynek csak az a hibája, hogy az ellentét első fele a bevezetés tartalmával majdnem azonos, a második fele pedig tulságosan vázlat-szerű. A második rész valóban a textus mélyét kifejtő, nagyon sikerült fejtegetés. Exegesise helyes, theológiája mély, előadása nemesen népszerű, stylusa egyszerű, komoly és tömör. Ha felsorolt szerkezeti hibáitól megszabadulhatna, irodalmi színvonalon álló dolgozat lenne belőle.

A 242 sz. alá, „Én vagyok az út, az élet és az igazság“ jeligével beérkezett pályamunka szerzője a textusról egy ref. emlékbeszédet írt. Főtételt nem ad, hanem így diszponal: vizsgáljuk a reformációban az Istentől való lelket és hogy miket ajándékozott benne az Isten. Formailag kifogás alá esik, mert nem foglalható össze a beszéd egy tételben, amit bizonyít az, hogy szerző sem tudott címet adni neki; továbbá a reformációban — e disp. szerint az Isten lelke maga is egy ajándék, mégis a második részben ezekről az ajándékokról szól. Az első részben szól Isten lelkéről, mint profétai lélekről, mint hívő lélekről, holott a tárgyalás sokkal jobban kimélyült volna, ha elébb a hívő lélekről beszél — a contextus is erre utal — s azután a profétai lélekről. A második részben sok ajándékot sorol fel: a ker. hivatás szentsége, a szabadvizsgálódás, az egyéni meggyőződés, az anyanyelven szóló liturgia, Isten immanentiája stb. E részajándékok között nincs semmi belső kapocs, semmi központi egység, pedig ott kínálkozik a textusban: Jézus, mint életeszmény és életforrás. Ebből a reformáció egész tartalmát szépen levezethette volna, csak állítsa szembe Jézust az akkori egyházzal. Szerző bibliás ember, csak nem elég összefoglaló. Stílusa jó, bár kissé gyakorlatlan.

A másik textusra, melyről homiliát kell vala írni (Luk. XVIII. 35—43.) beérkezett 1 pályamunka Zsolt. 37. 5. v. jeligével. A beszéd menete egészében véve helyes; semmi nagy hibát találni benne nem lehet; az igaz, hogy nagyobb kiválóságokra sem akadunk benne. Az elbeszélésben nem látja meg a konkrét vonásokat:

útszéli koldus; miért ül az útszélen?, nem értékeli a vak kiáltását: „Dávidnak fia“; nem használja fel a benne levő drámaiságot: kétszer kiált stb. Beszédjének egész tartalma a gyors és általános alkalmazás, ami kissé ellaposítja azt. Különben is az egész alkalmazás egy gondolatnak a perifrázisa, pedig a textus ez irányban is igen gazdag. (A te hited megtartott; láss; követi vala őt; a sokaság dicséri Istent, ezeket mind alkalmaznia kellett volna.) Stílusa egyszerű, közvetlen, látóköre határolt, szempontjai nem tulságosan magasak, invenciója kevés.

Összehasonlítva a beérkezett beszédekét, meg kell állapítanom, hogy mindenik komoly, értékes, dicséretet érdemlő munka. Ha nem is tulságosan, de határozottan kiválnak közülök a 201. és a 210. sz. a. érkezettek. Javaslom, hogy a meddön maradt gyakorlati theologiai pályadíjból még 40 kor. szakíttassék ki s e két 40—40 K pályadíj közül az elsőt a 201 sz. (jeligéje: A nagy Isten vagyon mivelünk, ő szent Lelke lakozik bennünk), a másodikat pedig a 210 sz. (jeligéje: Isten munkatársai vagyunk) nyerje el.

A predikáció műfordításra kítüzött tételre beérkezett 2 pályamunka. Az egyik, amely 188. sz. a. Abailardus X. jeligével érkezett, Kirmss Pál „Ich weiss, dass mein Erlöser lebt“ című húsvéti beszédjének lefordítását kísérelte meg, de nem elégséges sikerrel. A szöveg eredeti értelmét sokhelyt nem értette meg s ahol meg is értette, szintelenül, erőtlenül adta vissza. Magyar nyelve nem minden euphonia nélkül való, de a stylus belső, logikai szépségeit még nem sajátította el. Arról pedig, hogy a Kirmss stylusának művészi mását adja, szó sem lehet. A bibliai citátumokat is németből fordítja s ez által azokat is elrontja. A nehézségeken úgy igyekszik átesni, hogy az ilyen helyeket egyszerűen kihagyja. Jutalomra nem érdemes.

A másik pályamű, amely Gerok Károly „Der trostreiche Ostergruss: fürchtet euch nicht“ című beszédjét fordítja le és 202. ig. sz. a. érkezett „Az én segítségem az Úrtól van, ki teremtette az eget és a földet“ jelige alatt érkezett be. Ez sem jobb az előbinél; műfordításnak — a szó komoly értelmében — ez sem nevezhető. A szöveget ennek a szerzője is néhol félre érti, néhol pedig bántó germanizmussal fordít. Pld.: Ezt, hogy „Und es sind einmal nicht die schlechtesten Köpfe, es sind nicht einmal die schlechte Herzen, die mit Zweifeln zu kämpfen haben, wo eine Botschaft verkündigt wird, wie die des Osterfestes“ — így fordítja: „És azért még sem kell gyöngye fejeknek, sem rossz sziveknek

lenni, amelyek a kétkedéssel küzdenek ott, ahol egy üzenet hirdetik, mint húsvét reggelén. A főtanácsot „magas tanácsnak“ fordítja; „spukt“ ígét lüktet-tel adja vissza, Jesum anbeten nála annyit tesz, mint Jézus nevében imádkozni. Ilyen germanismusokat mond „Ő már nem marad szeretteinek örökkévaló tulajdona, mint meghalt és eltemetett, hanem mint egy élő egy béke fejedelem“ stb. „Und werdet ihr als Zeugen des Auferstandenen segnend durch diese Welt gehen“ nála ezt jelenti: „áldással fogtok keresztül gázolni ezen a világon“ — Ezek a példák is bizonyítják, hogy e pályamű jutalomra nem érdemes.

A homiletikai szemináriumban két kiváló dolgozat megjutalmazásáról lehet szó az Imre Lajosról és a Vásárhelyi Jánosról. Ha prédikációik nem is voltak kifogástalanok, de azért mindkettő annyi kiválóságot árul el, mindkettő év folyamán bírálataival annyi buzgóságnak, tanultságnak, készségnak adta tanujelét, hogy jutalmazásra mindketten dicsérettel érdemesek volnának. Azonban e kérdésre nem volt az idén pályadíj kitűzve s így csak azt javasolhatom, hogy a bennmaradt pályadíjából 30 kor. Vásárhelyi Jánosnak adassék ki, Imre Lajos pedig dicsérettel jutalmazassék.

7. A harmoniumjátás jutalma nyílt versenyen dőlt el.

Ezek alapján a tanárkar — tekintetbe véve a más (ifjúsági egyleti) pályázatok eredményeit is — a következő pályadíjakat, illetőleg jutalmakat ítélte oda és adta ki az évváró ünnepélyen

A 2. pályakérdésért: *Muzsnai* László IV. é. th.-nak 70 K pályadíjat.

A 4. pályázatért: *Gönczi* Lajos III. é. th.-nak 40 K szorgalomdíjat.

A 6. b) feladat megoldásáért: *Makkai* Sándor II. é. th.-nak 40 K pályadíjat. Ugyanezért II-ik díjúl *Imre* Lajos IV. é. th.-nak 40 K jutalom.

Homiletikai semináriumban való legkiválóbb munkásságáért: *Vásárhelyi* János IV. é. th.-nak 30 K jutalom.

A 6. c) pályadíja nem adatott ki.

A 7. feladat jutalmát *Tankó* József III. é. th. nyerte el 70 K-ban; de *Kiss* Ferencz IV. é. th. is kapott 20 K szorgalomdíjat.

A két legszorgalmasabb diák jutalmazására rendelt 24—24 K-át, melyet tanárkarunk mindig egy II-od és egy IV-ed éves theologusnak szokott kiadni, az idén *Muzsnai* László és *Makkai* Sándor kapták.

Ifjúsági egyleti pályadíjat kapott *Aracs* István II. é. theol.

évváró imáért a Hory-alapból 10 K-át; *Bartha* Károly III. é. tanárjelölt pedig „Gyulai Pál lyrai költészete“ cz. tanulmányért 30 K-át.

Az erdővidéki egyházmegye *Zwingly-alapja* (500 K) kamataiért mely egy jó előmenetelű erdővidéki theologusnak adható ki — évek óta senki sem folyamodott. Ez évben *Hegyi* András III. é. jeles előmenetelű erdővidéki theologus kérte a felgyült kamatokat. Tanárkarunk abból a felfogásból indulva ki, hogy jogszerint csak a theologus éve alatti kamatok illetik meg kérelmezőt — az Igazgatótanács hozzájárulásával 60 K (à 20 K) kamatot kiadott, a többit a tőke növelésére fordította, mely így 1909 decz. 31-én kitesz 640 K-át, melynek ezután kiadható évi 4°/o-os kamatja 25 K 60 fillér.

A pályadíjak 750 K összegéből — melyhez járult még 40 K a Molnár Albert alapítvány után nemes lelkű özvegye által minden évben pontosan befizetve, amit e helyen is hálával köszönünk — a kifizetett 358 K után még fenmaradt részből 32 K-át átvittünk a jövő évi il. évesek hébernyelvi pályázatának [fedezetéül, a fenmaradt további részből két sulyosan beteg igen theologusunk szükséges gyógykezeltetési költségeire szavaztunk meg: *Gotthárd* Józsefnek 100 K-át, *Máthé* Lászlónak pedig 50 K-át. Fenmaradt tehát még 150 K.

Habár — amint jeleztem — ifjúságunk tudományos önművelése örvendetes haladást mutat is, még sok van a teljes megelégedésig. Vegyük a megindult jó igyekezetet jobb jövő zálogául!

8. Társadalmi élet. Az internátusos intézetek társadalmi külsőleg ifjúsági egyesületeiben és ünnepélyeiben jelentkezik. Az elsőről Értesítőnk XI. fejezete szól. — A másodikra nézve feljegyzésre érdemes, hogy ifjúságunk ez évben is megünnepelte *okt. 6-át, október 31-ikét és márczius 15-ét*. Az első és utolsó teljesen ifjúsági szereplőkkel, megfelelő imákkal, ének-, zene- és szavalati számokkal. Az elsőnek ünnepi szónoka *Vásárhelyi* János IV. éves, az utolsó *Révész* Imre III. é. th., kinek gyönyörű történelem-bölcsészeti refleksiókkal és szónoki szépségekkel gazdag beszéde, mely akkor a „*Református Szemlé*“-ben is megjelent —, íróját egyszerre oly elsőrangú gondolkozónak és szónoknak igazolta, amely az ifjúsági élet körét és mértékét messze túlhaladta.

Fakultásunk Előljárósága rendezte a. másik két — hivatalosan is elrendelt — emlékünnepet. Az első *okt. 31-én Kálvin János nagy reformátorunk születése 400-ados évfordulójának emlékeztérére,*

melyen a megfelelő ifjúsági szereplők mellett dr. *Ravasz* László tanár tartotta a III. fejezetben közölt magas színvonalú értekezését „*Kálvin és a kálvinizmus*“ czímen. — A második *Széchenyi* István gróf halálának 50 éves fordulója alkalmával rendezett, melyen dr. *Bartók* György tanár értekezett „*Gr. Széchenyi István gondolkozása*“ czímen s amelyet szintén egész terjedelmében közlünk.

Saját keblbi ifjúsági egyleteink közül különösen „*Ifjúsági egylet*“-ünk és „*Theologus Kör*“-ünk munkásságát kell kiemelnünk; mindkettőnek hivatása magaslatán álló vezetősége és buzgó tisztikara volt, mely reá nyomta bélyegét az egész évi munkásságra. Az első komoly *önképző-munkát* végzett, a második a *precéseket* és *biblia-magyarázati estélyeket* rendezte.

A „*Kolozsvári főiskolai Bethlen Gábor kör*“ — mely az idén dr. *Ravasz* László tanár elnöksége s főleg theol. ifjúságunk buzgólkodása mellett működött — rendezte a „*Protestáns esték*“-et és „*Vasárnapi iskolá*“-kat.

Itt emlékezem meg „*az akadémiai istentiszteletek*“-ről is, melyeket az idén is főleg tavalyi munkásai végeztek adventtől husvétig a theol. disztermében ifjúságunk és előkelő közönség részvétele mellett. Segítségül jött ebben az idén dr. *Kecskeméthy* kollegánk is.

Mindezek jelentőségéről bőven emlékeztem tavalyi jelentésemben.

A „*Gyermeknap*“ alkalmával ifjúságunk az idén is meghozta áldozatát, perselyes gyűjtéssel 8 K 53 fillérrel áldozván a humanus célra.

A helyi társadalommal való *szórakoztató érintkezésre* az idén nem kínálkozott megfelelő alkalom. Ehelyett ifjúságunk *Pokoly* József és dr. *Ravasz* László tanárok vezetése alatt *Zilahra* rándult ki egy *hangverseny* rendezése kapcsán, hol a „*Régi papnék*“-ről *Pokoly* József tanár tartott a „*Szilágy*“-ban is közölt humoros kortörténeti felolvasást. A kirándulás úgy anyagi, mint erkölcsi téren meghozta a várt eredményt. Fogadják a zilahi és szilágy-megyei társadalom vezetői — köztük a város, vármegye irányadói s különösen ottani kollegiumunk tanárai és papságunk — szíves és atyafiságos támogatásukért hálás köszönetünket!

9. **Szorgalom, erkölcsi élet, magaviselet.** Ifjúságunk szorgalma a kollokviumok- és vizsgák eredményéből, pályázatok, önképzési munka, egyleti élet sikereiből állapítható meg. Az *igazgató évzáró beszéde* főrészt ennek megállapítására törekszik s

tekintve az ott adott felvilágosító magyarázatokat, ifjúságunk szorgalmával — főleg örvendetesen növekvő irányzatát tekintve — meglehetünk elégedve.

Az erkölcsi élet és magaviselet megítélésére alapul szolgálhat az a tény, hogy fegyelmi ülést a tanárkarnak egész év folyamán nem kellett tartania. Ez azonban csak negatívum s azt jelenti, hogy a törvényekkel nem jöttek összeütközésbe ifjaink. De mily messze van ettől a mi theologus-ideálunk: a pályája magasztos hivatását felfogni- és átérezni képes, tudományban, hitben erős, testben-lélekből tiszta, szorgalomban ernyedetlen, jellemében fedhetetlen ifjú, ki önérzetes és mégis szerény, nemes megjelenésében, udvarias érintkezésében, választékos társaságában, emelkedett társalgásában, érdeklődő a kort vezető eszméáramlatok iránt, munkás résztvevő a nemes törekvésekben?! És büszkeséggel valljuk, hogy nekünk ilyen theologusaink nagyobb számmal voltak, mint az „átlag“-on alúl maradók. Pedig azt újra hangsúlyozzuk, hogy a mi átlagunk jóval meghaladja a hazai főiskolai ifjúság átlagmértékét.

10. Egészségi állapot. Intézetünknek tudásban, érdeklődésben és lelkiismeretességben egyként kiváló orvosa *dr. Filep Gyula*, egyet. m. tanár, Kolozsvármegye tiszti főorvosa erre nézve a következő jelentést teszi:

„Az ifjúság egészségi állapota nagyjában kielégítő volt. Súlyosabb megbetegedés két esetben észleltetett: egy szívbelhírgyalob és egy húsmérgezés (az intézeten kívül, a „Tanítók házá“-ban lakott), meghalt egy öngyilkosság útján.

Orvosi rendelést végeztem 238 esetben, nagyjára járó betegeknel. A betegségek közül a *légzőszervek megbetegedései és neuraszthenia* voltak a leggyakoribbak. Az emésztőszervi bántalmak az elmúlt évben kisebb számmal fordultak elő, mint az előzőekben. Újból észleltem azonban a neuraszthenia eseteknek a fél-évek végén való halmozódását.

Tekintettel arra, hogy az év elején megejtett orvosi vizsgálat daczára évközben tüdőcsúcshurut esetet minden évben észleltetnek, javasolom, hogy a felvételi szabályok közé vételessék fel intézkedés arra nézve, hogy az ilyenek évközben is kiköltöztethetők legyenek.

Tekintettel továbbá arra, hogy az ifjúság között sok a nemdohányzó: szükségesnek látnám, hogy a közös összejövetelekre szolgáló helyiségekben a dohányzás tiltassék meg és hogy néhány lakószoba a nemdohányzóknak tartassék fel.

Végül szükségesnek látnám, hogy a régi mátráczoikat selejtezzék ki és minden növendék maga hozzon magával szalmazsákot vagy mátráczo, továbbá, hogy a fürdőhelyiség zuhanyozó fürdőre átalakítva rendeltetésének visszaadassék.

Kivánatosnak vélem továbbá azt, hogy az ifjúság bizonyos minimális mennyiségű fehérnemű beszerzésére — fehérnemű készleteinek félevenként való számbavétele által — rászoríttassék.“

Az iskolaorvos javaslataira meg kell jegyeznünk, hogy Előjáróságunk intézkedése következtében az intézeti ágyneműk már a jövő tanévtől kezdve a használatból — az egyformaság kedvéért megtartott ágytakarók kivételével — kivonatnak, mindenki saját maga tartozik ágyneműt hozni s az intézet a vaságyon kívül csak „sodronymátrác”-ot ad, mellyel minden ágyszertelmeztetik. A közhelyeken — olvasó, tanterem stb. — a szivarozás már a múlt év második felétől kezdve el van tiltva s a nemdohányzók külön szobára való bejelentett igénye, társaik megválasztása által, eddig is tekintetbe vétetett a lehetőségig. Czélszerűtlen intézeti fürdőnk visszaállítása helyett valamelyik városi gőzfürdőtulajdonossal való olcsó szerződés kínálkozik helyesebbnek; míg a csakugyan czélszerűtlen tornaterem helyét az egyetemi tornaterem igénybevétele kellek pótolhatja. Az évközben keletkezett tüdőcsúcshurutosok kiköltöztetésére most is meg van a jog; de tekintve azt, hogy az ilyenek legtöbbje anyagi szegénysége folytán a városon még rosszabb lakásviszonyok közé kerülne, ajánlatosabb az eddigi „szabadságolási“ rendszer, ha ugyan a szülei háznál is nem rosszabbak a viszonyok. Legradikálisabb mód az egyh. ker. közgyűlés 46—1906. sz. határozatának szigorú végrehajtása volna, melynek alapján már a komolyan gyanusok is visszautasíthatnának a felvételen, ami reájuk nézve is jobb volna. A tisztaság intenzívebb felügyelete egészen belkörü kérdés, melyet minden nehézség nélkül meg lehet és meg fogunk oldani.

11. Vagyoni ügyek. Fakultásunk egy számadási éve az autonom kezelésben letelvén (1910 jan. 1-én) s *zárszámadásainkat* az egyh. ker. Igazgatótanács is 1642—1910. sz. alatt május 26-án jóváhagyván, annak végeredményét a következőkben közöljük: Bevétel volt: 92,794.90 K; kiadás: 90,800.66 K s így felesleg 1994.24 K, melyből ha a 75.74 K pályadíjmaradványt — ami a konviktusalapnak adandó át — leütjük, tiszta feleslegül marad: 1918 K 50 fill., az előirányzott 8286 K-val szemben 6267.50 K-val kevesebb. Az előirányzott kiadáshoz képest 11075 K-val volt több

kiadásunk, amelynek főbb tételei: a kerületi pénztár átszámolásával felmerült teljesítmények esedékessége idejéből származó különbözetek (1640 K), a villanyvilágítás bevezetéséért fizetett 2400 K-nyi összeg, tantermek új butorozása 1000 K, írógép 500 K, adó- és vízdíj-többlet 1500 K, ösztöndíj-többlet 700 K s több kisebb összegek; viszont a bevételeink is kedvezőbbek voltak az előirányzatnál oly mérvben, hogy oly tekintélyes tulkiadás mellett is a kitűntetett felesleggel zárhattunk. — *Vagyon mérlegünk* 1909. jan. 1-én 10,710·35 K javulást mutat, főleg az annuitásos kölcsönünk apapása folytán. Vagyonszámlánk végösszege különben 1,108,091·01 K, mely összeget azonban 341,750·17 K annuitásos jelzálog kölcsönök és 82,375 K alapítvány terhel; sőt, ha az alapvagyonba beolvasztott alapítványokat külön választjuk — amint kell is s amint kellő kitisztázás után meg is fogjuk tenni — még több alapítvány.

Az alapítványokról lévén szó itt említem meg, hogy *özv. Dr. Bartók György püspökné* öméltósága boldogult férje nevére egy 500 K-ás alapítványt tett fakultásunknál, 300 K-át arra be is fizetvén s fenntartván magának és utódainak a jogot, hogy azt tovább kiegészíthessék — azon czéllal, hogy annak kamataiból 4 évenként felváltva vallástörténeti és hazai egyházi jogi kérdésekre 80 K-ás pályadíjak tűzessenek ki; maga fizetvén addig is az évi 20 K kamatokat, míg a teljes alapítványi összeg befizetve lesz. Előjárásunk az alapítványt elfogadva, hálás köszönetét fejezte ki ő méltóságának, ki néhai nagynevű férje, Püspökünk emlékét a theol. ifjúság tudományos munkásságra serkentése által is megörökítette. Legyen e helyen is kifejezve köszönetünk!

Támogatásra ugyanis intézetünk önmagában is, ifjúságában is nagyon reá szorult s tekintve feladatait és munkáját — talán — nem is érdemtelen. Ma már az összes kulturális intézetek színvonaluk fenntartására államsegélyt vehetnek igénybe; egyedül a papnevelő intézetek nem. Még az egyházi adó csökkentésére, kepemegváltásra is lehet segélyt kapni, csak a theológiára nem egyebnűn, mint a saját egyházkerülettől. A mi erdélyi egyházkerületünk pedig hosszú időre képtelen nagyobb akcióra.

A theol. fakultásra pedig mintha a sors keze is reánehezédnék. Mikor minden erővel azon van a vezetőség, hogy a kor igényeinek minél megfelelőbben rendezze be: tavaly előtt több mint 10,000 K-val központi fűtését kellett újra rendeznünk, a talajvíz ellen védnünk; tavaly újra hasonló összeget kellett költenünk belső berendezése czélszerűségének s így befogadó képességének eme-

lésére. Az idénre nagy könyvtárunk czélszerűbb s az ifjúság közvetlen használatát megkönnyítő elhelyezésére kaptunk engedélyt, a melyért ismét egy évi 1200 K-át jövedelmező lakást kell elfoglalnunk s így az új berendezéssel közel 30,000 K-át áldozunk: akkor egyszerre — mintegy villámcsapásként zúdult a fejünkre az a szomorú felfedezés, hogy fakultásunk épülete második emeletének mennyezet-gerendái annyira elkorhadtak, hogy péld. a díszterem mennyezetének beszakadásától csak a jó Isten őrzött meg. A sürgős kicseréléssel — szakértői vélemény szerint — semmit sem szabadván késnünk, most foly a vasbetonnal való kicserélés munkája, körülbelül 60,000 K-ás költségvetéssel. Tehát az idén is közel 100,000 K anyagilag gyümölcsözetlen befektetés! Több, mint összes alapítványaink összege.

A 100,000 K ás évi költségvetésünk fedezésére ezeknek levonása után alig marad 550,000 K alapvagyonunk. Évjáradék segélyünk a kerülettől már 20,000 K-ra kellett hogy fokoztassék s ifjúságunk anyagi segélyezésére a magunk alapjaiból alig tudunk évi 2000 K-át kiszakítani. Nagyobb részben földhöz ragadt szegény ifjúságunk ellátási díjait fel kellett emelnünk, úgy annyira, hogy csak a tavalyi esztendőben is 5 erdélyi fiú — aki nálunk kérte felvételét — más intézethez távozott, hol olcsóbb megélhetést remélt. Fejlődésben levő fiatal emberek kosztján takarékoskodni — főleg annyi betegségtől ostromolt ifjúságnál, mint a miénk — embertelenség volna, holott az élet napról-napra enormis módon drágul. Konviktusi alapunk növelésére minden fillért kuporgatunk, de hiába! — 14,000 K tőke jövedelmével a segélyezések mérvét emelni alig lehet. A nevelés igényei is folyton emelkednek, ha a felekezetek versenyében leszorúlni nem akarunk. Ma már minden jobb-fajta oláh pap három európai nyelvet beszél: hát hol maradunk mi?!

Szóval annyi az anyagi és szellemi szükség, hogy annak számbavételével szinte kétségbe kell esnünk. Miben bizzunk? Miben reménykedjünk? Népünk szegény; napról-napra jobban nyomja az élet terhe. De vannak tehetőseink s ezeknél él és buzog még a kálvinista áldozatkészség forrása. A tiszántúli egyházkerület híveinek buzgósága nem kevesebbet, mint egy tudomány-egyetemet segített a megvalósulás stádiumába; nagyenyedi kollegiumunk és egyházkerületünk csak a mult években egy félmillió Eczenalapítványhoz jutottak. Erdélyi egyházkerületünknek alig van fontosabb intézménye theol. fakultásánál. Lehetlen, hogy „ez erőtlén ifjút“ ne támogatónák azok, akiknek Isten erre módot adott. Csak

reá kell irányítani, fel kell hívni reá a figyelmet. Erdélyi egyházkerületünk papságának maholnap fele, fakultásunkon nevelkedett. Alaptökénknek közel 150,000 K-ját az ő olcsó ellátásukra költöttük el. Gondoljanak az „alma mater“-re az ő szükségében! Papnál, körjegyzőnél szívesen tudakozódnak jötevő lelkek közszükségek felől, emlékezzenek meg rólunk! Emlékeztessenek arra, hogy az erdélyi magyarság küzdelme a erdélyi reformátusokon dől el, kiknek természetes vezetője — papsága. S e papság rendszerint és tulnyomó többségében az erdélyi nép fiai közül szerzi rekrutáit. A nép fiai feltörő rétegeiből, kik hoznak magukkal megbecsülhetetlen őserőt, vasakaratot, lelkesedést. Segítsen aki teheti, hogy ha még a papi fizetés nem teszi lehetővé, a theol. ifjú tanulásának olcsósága tegye lehetővé, hogy e résznek javában válogathassunk s az őserő ne durvaságban és faragatlanságban, de fényesen csiszolt acél-jellemek, széles látókörű vezéregyéniségek alakjában kerüljön vissza a nép pásztorául. — Újra mondjuk: erdélyi egyházkerületünknek, magyarságunknak alig van fontosabb intézménye mint a mi theol. fakultásunk, drágább reménysége, mint ennek ifjúsága. Emlékezzünk meg róla; méltó a támogatásra!

12. Évzáró ünnepély, tunius 18-án d. u. 5 órakor volt az intézet dísztermében Kenessey püspök úr, a tanárkar és ifjúság részvételével. Gyülekezeti ének után kihirdettük a pályázatok eredményét, a jövő évi pályatételeket és vizsgai feladatokat, meghallgattuk az ifjúsági egyletek beszámolóit. (Lásd XI. fejezet.)

Aztán Nagy Károly igazgató mondta el *évváró beszédét* (Lásd XV. fejezet.), melyben a tanév eredményének levonása után a jövő feladatairól szolt buzdítólag. Kenessey püspök úrnak az ifjúsághoz és a tanárkarhoz intézett elismerő szavai után, Aracs István pályadíj-nyertes imájával adtunk hálát a jó Isten segedelméért és áldásáért, melynek végeztével önként tört ki a szívek vallomása az ajkakon a „Tebenned bizunk örök szép dallamában.

Búcsúztunk egy esztendő nehéz, de felemelő munkája után — a viszontlátásra — az életben vagy még az iskolában!

Nagy Károly
igazgató.

VI.

A fakultás előljárósága és tanári kara.

1. A fakultás előljárósága.

A fakultás az erdélyi református egyházkerület által tartatván fenn s annak tulajdonát képezvén, mint ilyen, annak legfőbb kormányzata és felügyelete alatt áll.

A főfelügyelet a fakultás törvényei értelmében a püspökre, illetőleg az ő helyettesére, a közvetlen kormányzás az egyházkerületi közgyűlés által választott Előljáróságra és a tanári karra van bízva.

Az Előljáróság újjászervezése az Igazgatótanács 4848—1908. sz. előterjesztésére az 1908. évi ápr. 7—9 egyházkerületi közgyűlés által 37 jzkvi sz. alatt elrendeltetvén, az 1908. nov. 7—9 napjain tartott ehkerületi közgyűlés a következőképen alakította: tanította a *német* nyelvet az I—IV. éven három csoportban heti 6 órán.

Mme. Szigelhi szül. M. Garo, képesített *francia* nyelvtanító, tanította a *francia* nyelvet I—IV. éveseknek két csoportban heti 6 órán.

Bizottság r. tagja, az Emke direktoriumának és ig. választmányának-, a M. T. Irod. Társ.-nak választmányának tagja, a „Református Szemle“ felelős szerkesztője, a „Theologus Kör“ tanár-elnöke. Tanár 1894-, rendes tanár 1895 óta. Ez év folyamán megjelent egy nagyobb értekezése „Kálvin, mint dogmatikus és etikus“ czímen az „Emlékezés Kálvinról“ cz. mű 114—194 lapjain és számos dolgozata az általa szerkesztett „Reform. Szemlé“-ben.

Dr. Kecskeméthy István, bölcsészettudor, az ószövetségi tudományok és héber nyelv ny. r. tanára, egyh. ker. közgyűlési tag. Tanár 1895 óta. Rendes és választmányi tagja a Magy. Prot. Irod. Társaságnak, a Bethánia egyletnek, a ref. ifjusági és budai nőegyletnek, rendes tagja a „Magyar Történelmi Társulat“-nak.

Pokoly József, az egyháztörténelem ny. r. tanára, gazd. felügyelő-tanár, egyh. ker. közgyűlési és orsz. zsinati rendes képviselő, a Theologiai Szaklap egyik szerkesztője, a Magy. Prot. Irod. Társ. alapító s a Magy. Történelmi és a Szepesmegyei Történelmi Társulat rendes tagja, választmányi tagja az erdélyi Kálvin-szövetségnek, a fakultás könyvtárnoka, az ifjusági ének és zene-egylet tanár-elnöke. Tanár 1895 óta. Cikkei a Prot. Egyh. és Isk. Lapban és a Prot. Szemlében jelentek meg. Ezekon kívül egy nagy munkája jelent meg: „A protestantizmus hatása a magyar állami életre.“ melyet a közgyűlésben Keresztény, Papp-féle részvételével. Gyülekezeti ének után kihirdettük a pályázatok eredményét, a jövő évi pályatételeket és vizsgai feladatokat, meghallgattuk az ifjusági egyletek beszámolóit. (Lásd XI. fejezet.)

Aztán Nagy Károly igazgató mondta el *évváró beszédét* (Lásd XV. fejezet.), melyben a tanév eredményének levonása után a jövő feladatairól szolt buzdítólag. Keresztény püspök úrnak az ifjusághoz és a tanárkarhoz intézett elismerő szavai után, Aracs István pályadíj-nyertes imájával adtunk hálát a jó Isten segedelméért és áldásáért, melynek végeztével önként tört ki a szivek vallomása az ajkakon a „Tebenned bizunk örök szép dallamában.

Búcsúztunk egy esztendő nehéz, de felemelő munkája után — a viszontlátásra — az életben vagy még az iskolában!

Nagy Károly
igazgató.

teles Sámuel élete és philosophiája.“ (Athaeneumban jelent meg.) „Természet és társadalom“ (Megjelent a „Magyar Társadalomtudományi Szemlében“ „Evolutio és szociologia“. (Megjelent u. o. két közlemény.) „Tarde szociológiája.“ (Megjelent u. o.) „Berguer értékelméletének kritikája.“ (Megjelent az Athaeneumban.) „Vallás és kultura viszonya.“ (Megjelent a Református Szemlében.) „Az újszövetség új világításban.“ (Megjelent a Protestáns Szemlében.) „A vallásphilosophia fő problémái.“ (Megjelent u. o.) „A Bibliai Lexikon“ dolgozó társa.

Dr. Filep Gyula, egyetemi magántanár, Kolozsvármegye tisztí főorvosa, Máv. egészségügyi tanácsos, az intézetben a közegészségtan tanára és intézeti orvos. Tanít az intézetben 1903 óta.

Kürthy Sándor, képezített zene-tanár, az egyházi ének, zene- és zeneelmélet rendes tanára. Tanár az intézetben 1909 óta.

Péter Károly, egyházkerületi titkár, ref. lelkész, egész éven át heti 1 órán a III. és IV. éveseknek az egyházi adminisztrációból tartott előadást az „Egyházi iroda- és ügykezelés“ címmel.

O. S. Roulston, képezített angol nyelvtanító. A jelen tanévben is tanította az önként jelentkezőknek az *angol* nyelvet hetenként 6 órán.

Gross János, a kolozsvári ág. evang. elemi népiskola igazgatója, tanította a *német* nyelvet az I—IV. éven három csoportban heti 6 órán.

Mme. Szigethi szül. M. Garo, képezített *francia* nyelvtanító, tanította a *francia* nyelvet I—IV. éveseknek két csoportban heti 6 órán.

A theologiai szakon végzett tananyag.

1. *Ó-szövetségi irodalomtörténet*: Általános rész; a törvény 5 könyve; történelmi művek; prófétai iratok; az ó-testamentomi apokryphusok és az ó-testamentomi kánon története. Heti 3 órán a II. éveseknek. Előadó: Dr. Kecskeméthy István.

2. *Ó-szövetségi biblica-theologia*: az ős-semitizmus, a patriarchai, a mózesi kor, a bírák-, a királyok kora, a fogság alatti és utáni kor, Esdrás és Nehemiás reformja. Heti 3 órán III. és IV. éveseknek. Előadó: Dr. Kecskeméthy István.

3. *Ó-szövetségi exegesis*: A Jáhvista a Genesisben. Heti 2 órán II—IV. éveseknek. Előadó: Dr. Kecskeméthy István.

4. *Új-szövetségi irodalomtörténet*: Általános rész. Az evangéliumok; Apostolok cselekedetei. Páli iratok. Kath. levelek. Apokalypsis. Heti 3 órán az I. éveseknek. Előadó Dr. Bartók György.

5. *Új-szövetségi görög nyelvtan*: a Máté evangéliumának cursiv olvasása alapján. Heti 2 órán az I—II. éveseknek. Előadó: Dr. Bartók György.

6. *Új-szövetségi exegesis*: Jakab levele és Lukács evang. I—IX. rész magyarázata. Heti 3 órán III—IV. éveseknek. Előadó: Dr. Bartók György.

7. *Vallásbölcészlet*: A vallások története; a vallás lényege és nyilvánulásai felől alkotott bölcészeti rendszerek. Heti 3 órán I. és II. éveseknek. Előadó: Nagy Károly.

8. *Keresztyén ethika*: Moralphilosophiai elvi rész az erkölcsi tudat történetével és a speciális ker. erkölcsstan rendszere. A socializmus és sociális rendszerek ismertetése és bírálata. Heti 3 órán a III. és IV. éveseknek. Előadó Nagy Károly.

9. *Dogmahistoria*: Dogmák története a keresztyénség kezdetétől a középkori scholastikáig. Heti 2 órán III. és IV. éveseknek. Előadó: Nagy Károly.

10. *Egyetemes ker. egyháztörténet*: A reformációtól napjainkig. Heti 4 órán az I—II. éveseknek. Előadó: Pokoly József.

11. *Egyházjog*: Magyar prot. egyházjog. Elméleti és gyakor-

lati rész az egyházi törvények magyarázatával. Heti 4 órán III. és IV. éveseknek. Előadó: Pokoly József.

12. *Homiletika*: A gyakorlati theologia encyklopaediája; az egyházi szónoklat története, a Homiletika története, az egyházi beszéd tanának elvi, tartalmi és alaki része. Heti 2 órán a II.-od éveseknek. Előadó: Dr. Ravasz László.

13. *Homiletikai seminarium*: Egyházi beszédek (közönséges, ünnepi, liturgiális) írása, előadása és bírálata meghatározott textusok alapján, vagy casusok szerint; továbbá házi feladatok: fél-évenként bibliamagyarázat adott textusról. Egyházi beszédek és gyakorlati bibliamagyarázatok készítése, elmondása és bírálata. Heti 2 órán III. és IV. éveseknek. Vezette: Dr. Ravasz László.

14. *Katekhetika*: A katekhetika helye a gyakorlati theologia rendszerében. A katekhézis és katekhetika története. A katekhetika elvi, tartalmi és alaki része módszeres példákkal. Heti 2 órán a III–IV. éveseknek. Előadó: Dr. Ravasz László.

15. *Szónoklati gyakorlatok*: Szabadon választott prédikációk előadása, elemzése és az előadásnak bírálata. Heti 2 órán az I–II. éveseknek. Vezette: Dr. Ravasz László.

16. *Egyházi iroda- és ügykezelés*: Heti 1 órán a III–IV. éveseknek. Előadó: Péter Károly.

17. *Új-szövetségi exegetikai seminarium*: Márk evangéliuma. Heti 2 órán a vállalkozóknak. Vezette: Dr. Bartók György.

18. *Egyházi ének és zene*: Egyházi énekek éneklése, zongora és harmonium játék. Heti 5 órán I–IV. éveseknek. Tanította: Kürthy Sándor.

19. *Német-, francia- és angol nyelv*: az első három, a más kettő két-két (kezdő és haladó) csoportban, csoportonként heti 3, a német heti 2, összesen heti 18 órán.

Ezekon kívül az I. és II. éves theologusok a Ferencz József Tudomány Egyetemen heti 10 óra számig hallgattak *neveléstant*, *nevelés-történetet*, *bölcsészetet*, *bölcsészettörténelmet*, irodalom-történelmet, vagy világ-történelmet és a kötelezett tárgyakból ott kolokváltak.

A tudomány-egyetemen hallgatott tárgyak:

1. A filozófiai erkölcsstan története. I. félévben heti 4 órán I–II. évesek. Előadta: Dr. Böhm Károly.

2. Aesthetikai elméletek fő típusai. I. félévben heti 1 órán. I–II. évesek. Előadta: Dr. Böhm Károly.

3. Neveléstan története. Heti 3 órán I—II. féléven át I—II. évesek. Előadta: Dr. Schneller István.

4. Részletkérdések a neveléstan történetéből. I—II féléven át I—II. évesek. Előadta: Dr. Schneller István heti 1 órán.

5. Természet-bölcselet. Heti 1. órán a II. félévben: Dr. Palágyi Menyhért.

6. Társadalom-bölcselet. Heti 1 órán a II. félévben. Előadta: Dr. Palágyi Menyhért.

7. A Dante irodalom. Heti 2 órán a II. félévben. Előadta: Dr. Cs. Papp Iózsef.

8. Középkori olasz krónikák. Heti 1 órán a II. félévben. Előadta: Dr. Cs. Papp József.

9. A könyvnyomtatás története, különös tekintettel Magyarországra. Heti 2 órán a II. félévben. Előadta: Dr. Gyalui Farkas.

10. A honfoglalás az én nyelvészetem szempontjából. Heti 1 órán a II. félévben. Előadta: Dr. Bálint Gábor.

11. A francia forradalom története. Heti 4 órán a II. félévben. Előadta Dr. Márki Sándor.

Theologiai alap- és lelkészképesítő- vizsgálatok.

I. Theologiai alapvizsgálat az év folyamán háromszor tartatott. Egy javító és rendkívüli vizsgálat volt 1909 szeptember hó 14-ik napján. *Javító* vizsgálatot tett 1—1 tárgyból 2 ifjú. *A rendkívüli vizsgálatra* állott 7 ifjú, akik közül visszalépett 1, „jó“ eredménnyel tette le a vizsgálatot 1, „elégséges“ eredménnyel 5.

Rendkívüli alapvizsgálat másodszer tartatott 1909 december hó 20. napján. A vizsgálatra jelentkezett 3 ifjú, akik közül 1 „jó“, 2 pedig „elégséges“ eredménnyel tette le a vizsgálatát.

Az évi rendes theol. alapvizsgálat 1910 június 20-án volt. Előállott 23 ifjú, kik közül a követelményeknek „jeles“-en megfelelt 4 (Elek István, Felméri Albert, Kiss István és Makkai Sándor), „jó“-l 6 és „elégséges“-en 4. Három hó multán letehető javító vizsgálatra utasított egy-egy tárgyból 3, egy év multán letehető javítóra két-két tárgyból 5 és a teljes vizsgálat megismétlésére s vele a II. évfolyam megismétlésére 1. Vizsgálatra nem állott 4.

II. Első lelkészképesítő-vizsgálat is háromszor tartatott.

Az első *javító* és *rendkívüli* vizsgálat volt 1909 szeptember hó 14. napján. Ez alkalommal *javító* vizsgálatot tett 1—1 tárgyból 2 ifjú, 2 tárgyból 1. *A rendkívüli vizsgálatra* 6 ifjú kapott engedélyt, kik a vizsgálatot a következő eredménnyel állották ki: „jeles“ 1 (Szabó Ferencz), „jó“ 1, „elégséges“ 2, két tárgyból „elégtelen“ osztályzatot nyert s így egy év multán letehető javító vizsgálatra utasított 2.

A második rendkívüli első lelkészképesítő vizsga volt 1909 december 20-án. Erre a vizsgálatra engedélyt nyert 1 ifjú, ki a vizsgálatot általános „jó“ eredménnyel állotta ki.

Az évi rendes első lelkészképesítő-vizsgálat 1910 június hó 21-ik napján tartatott meg. Vizsgálatra jelentkezett 33 ifjú, akik

közül még a vizsgálat megkezdése előtt visszalépett 1, a vizsgálat közben pedig 2, írásbeli dolgozata elégtelensége folytán visszautasított 1. „Jeles“ előmenetelt tanúsított 5 (Gotthárd József, Imre Lajos, Musnai László, Pál Dénes, Vásárhelyi János); „jó“ előmenetelt tanúsított 4, „elégséges“-t 10, 3 hó multán leendő javító vizsgálatra utasított egy-egy tárgyból 6, egy év multán letehető javítóra két-két tárgyból 3, a teljes vizsgálat megismétlésére utasított 1.

III. Második lelkészképesítő-vizsgálat is háromszor volt.

1910 szeptember 13-án *rendkívüli vizsgálat* tartott, melyre engedélyt nyert 10 ifjú, kik közül kettő (Nagy Géza és Varga Zsigmond) „jeles“ eredménnyel állotta ki a vizsgálatot, míg ugyancsak kettő „jó“, 6 pedig „elégséges“ előmenetelt tanúsított.

Különbözeti lelkészképesítő-vizsgálatot tett ugyanakkor 1 ifjú általános „elégséges“ eredménnyel.

1909 december 20-án *különböző lelkészképesítő-vizsgálatot* tett dr. Tóth Lajos „jeles“ eredménnyel.

Az évi rendes II. lelkészképesítő-vizsgálat 1910 június hó 22-én tartott meg. E vizsgálatra 10 segédlelkész állott. Vizsgálatát letette mindenik és pedig „jeles“-en 4 (Káli Dénes, Kiss Mihály, Vánca János, Weimann Péter), „jó“-l 3, „elégséges“-en 3 ifjú.

Kimutatásba foglalva a következő:

Az 1909—10. tanévben tartott vizsgálatok kimutatása.

Tartatott	Theol. alapvizsga				Első lelkészképesítő-vizsga				Második lelkészképesítő vizsga				
	1909. IX. 14.	1909. XII. 20.	1910. VI. 20.	Össze- sen	1909. IX. 14.	1909. XII. 20.	1910. VI. 21.	Össze- sen	1909. IX. 15.	1909. XII. 20.	1910. VI. 22.	Össze- sen	
Vizsgára jelentkezett	9	3	23	35	9	1	32	42	11	1	10	22	
Visszalépett ---	1	—	—	1	—	—	3	3	—	—	—	—	
Vizsgára állott	8	3	23	34	9	1	29	39	11	1	10	22	
Jeles	—	—	4	4	1	—	5	6	2	1	4	7	
Jó---	1	2	6	9	1	1	4	6	2	—	3	5	
Elégséges	—	7	1	4	12	5	—	10	15	7	—	3	10
Elégtelen 1 tárgyból	—	—	3	3	—	—	6	6	—	—	—	—	
Elégtelen 2 tárgyból	—	—	5	5	2	—	3	5	—	—	—	—	
Elégtelen több tárgyból	—	—	1	1	—	—	1	1	—	—	—	—	
Összesen	8	3	23	34	9	1	29	39	11	1	10	22	

IX.

A fakultás könyvtára.

Fakultásunk könyvtárának állapotáról *Pokoly* József könyvtárnok a következő jelentésben számol be:

„A könyvtár az 1909. év folyamán vásárlás és ajándékozás útján 142 művel gyarapodott, — kötet, illetőleg darab számban az évi gyarapodás 167 volt. Az itt kimutatott számok a könyvtár törzsállományát gyarapították, úgy hogy az 1909. év végén 11,371 művet foglalt magában, 17,505 kötet, illetőleg darabban.

Ajándékozás útján a következők gyarapították a könyvtárt

Kun Béla debr. jogakadémiai tanár 1 mű, 1 kötet; *Vallás-és közoktatásügyi miniszter* 1 mű, 1 kötet; *br. Bánffy Dezső* 1 mű, 1 kötet; *Kiss Ferencz* 2 mű 3 kötet.

A fakultás könyvek és folyóiratok vásárlására, kötetésére, valamint a könyvtár rendezésének munkálataira az 1909. év folyamán 1867 koronát fordított.

A fakultás könyvtárának más, az eddiginél alkalmasabb helyiségbe való áthelyezését az Előljáróság az év folyamán elhatározván, a berendezésre 7000 koronát szavazott meg, A könyvtár törzsállományának, valamint a másodpéldányoknak számbavétele és az eddigi szakrendszer helyelyett az u. n. raktárrendszer szerint való elhelyezése folyamatban van.

A könyvtár évi dotációja az Előljáróság előterjesztésére s az Igazgatótanács jóváhagyásával ideiglenesen az évi 1000 K-ról 2000 K-ra emeltetett.“

Pokoly József,
könyvtárnok.

Internátus és konviktus.

Internátusi életünkből azokat a mozzanatok, amelyek az ifjúság erkölcsi magaviseletére, tanulmányozási kedvére és egészségi állapotára néznek, bőven elmondja az igazgatói jelentés; azokat a mozzanatok pedig, amelyek internátusi nevelésünk pedagógiáját illetik, a tavalyi Értesítőnkben már fejtegettem. Itt csak annyit jegyzek meg, hogy a bennlakási kedvezmény odaitélésénél nem járhattunk el tulságos szigorral, mert a konviktusi szerződésben a kötött létszámot kissé maximálisan állapítottuk meg s így arra kellett törekednünk, hogy e létszámot lehetőleg betartsuk. Év elején felvételre 125 bennlakó, ebből nem jelentkezett 12 ifjú; az így 113-ra leolvadt létszámot kipótoltuk még szept. havában 118-ra, akik közül decz. haváig az internátusból újra kilépett 7, helyükre felvételre 4. Az első félév végén tehát a létszám 115 volt. A második félévben szükségessé vált IV. éves theologus ifjaknak segédlelkészül való kibocsátása, amelybe tanárkarunk kénytelen volt beleegyezni, holott ezzel az intézetnek anyagi, az illető ifjúnak szellemi kárt okozott s nem egészen bizonyos, hogy e kettős veszteségért kárpótól-e az a haszon, amelyet a kibocsátott, félig kész ifjak új gyülekezeteiknek szereztek. Gyors egymásutánban bocsátottunk ki 6 ifjút, akiknek helyét azonnal betöltöttük ugyan, mert máskülönben a díjfizetés alul a kibocsátott ifjút nem menthettük volna fel, de azért a létszám állandóan megmaradt 115-nek, amelyből (év végén) 83 volt theologus, 32 pedig más szakos egyetemi hallgató, még pedig 22 tanárjelölt, 5 joghallgató, 4 orvosnövendék, 1 hitoktató. Az ifjak 7 kettős, 15 négyes, 5 ötös és 2 hatos szobában voltak elhelyezve. Ha már a cellarendszer jött be, lehetőség szerint a nagy szobákat is át kellene alakítani kissebbséggé, mert az a tapasztalat, hogy minél kisebb látszámú a szoba, annál szorgalmasabbak lakói. Internátusunkban legnagyobb nevelői tényező a lakótársakból álló közvetlen környezet, de en-

nek okos kihasználása egyike a legnehezebb feladatoknak, mert sohasem bizonyos, hogy a környezet és az egyén küzdelmében melyik lesz a győztes. Az idén bevezetett villanyvilágítás míg egyfelől nagyobb kényelememhez juttatta az ifjúságot, másfelől hozzájárult ahhoz, hogy az ifjúságot a rendes időben való dolgozáshoz s így idejének bölcsebb kihasználásához szoktassa.

Az ifjúság több ízben kérelmezte a közfürdő és a tornaterem felszerelését és használatba hozatalát, de e kéréstüket tárgyi okok miatt nem lehetett teljesíteni. Ez eljárásunknál nemcsak az erre szükségelt anyagi erő hiánya, de az a megfontolás is vezetett, hogy úgy a közfürdő, mint a tornaterem a legnagyobb költségek árán sem volna abba a helyzetbe hozható, hogy a modern hygieniának oly mértékben megfeleljenek, mint a városi fürdők, amelyet igen csekély díj mellett és az egyetemi tornacsarnok amelyet teljesen díjtalanul használhat ifjúságunk.

A *konviktus* üzleti éve az idén is szép eredménnyel záródott. Szerződésünk úgy szólott, hogy a bérlő évi 30,000 K általányért köteles élelmezni az ifjúságot 120 létszámig egész iskolai éven át. Ez általányból azonban intézeti megtérítés (vízdíj, fűtés díj) címen visszafizetett a bérlő 800 K; ez általány terhére élelmezte az intézeti szolgálakat 552 K értékben; hordozta a világítás költségét s élelmezte a vakáción itt maradt ifjakat, akik rendkívüli élelmezési díjban az intézetnek 550 K fizettek. Így aztán egy ifjúnak a napi ellátása 102 fillérbe került. Ha pedig hozzávesszük, hogy a bérlő intézetünkben külön lakást bérelt, amelyért 600 K fizetett, akkor egy ifjúnak a napi ellátása kerek 1 koronába került. A bérlő úrnak egész évi magatartásáról csak a legnagyobb elismeréssel és dicsérettel szólhatok s különös köszönetemet kell nyilvánítanom azért, hogy egyik hallgatónkat egész éven át ingyen élelmezte. A kissé elkényeztetett ifjúság ugyan egy alkalommal, bizonyos demagóg nyomásnak engedve, kevés megfontolásra valló módon akarta túlzott kívánságait érvényesíteni, míg szép szó és erélyes felvilágosítás helyesebb belátásra nem vezette őket. Konviktusunk ez évben, daczára annak, hogy felszerelésre 800 K fordított, stipendiumok pótlására 900 K-t adott, s hogy magára vállalta az intézeti szolgálak élelmezését 550 K értékben, mégis 4163 K 85 f. tiszta nyereséget tudott felmutatni. Hátrálékos konviktusi díj 720 K, amely összeg készfizető kezesek által aláírt kötelezvények alapján teljesen biztos követelésnek számítható. Mindent összevéve, anyagi eredmény dolgában ez az év sem marad el a

tavalyi mögött. Itt kell kifejeznem hálás köszönetemet a Kolozsvári Közhasznú Takarékpénztár Részvénytársaság iránt, mely az idén egy 100 K részvényét konviktusi alapunknak adományozta. Konviktusi tőkénk két év alatt kerek számban 14000 K-ra gyarapodott, amelyhez azonban tekintélyes résszel járultak a régi konviktusi adósságok felhajtása a házi kezelés idejéből, pályadíjak maradványai, utólagos kollokviumi díjak stb. (mintegy 1800 koronát kitevő összegben.)

A jövő isk. évre a bérletet Nagy Zsigmond kapta meg 106 filléres ajánlata alapján.

Dr. Ravasz László,
az internátus és konviktus felügyelő-tanára.

Ifjúsági egyesületek.

Az ifjúsági egyesületek működéséről, saját elnökeik — minden változtatás nélküli — jelentései a következőleg szólnak:

I. „Ifjúsági egyesületünk“ ez évi működéséről a következőkben van szerencsém elnöki jelentésemet megtenni

Egyesületünk tisztkara 1909 szeptember 20-án a következőképen alakult meg: elnök Vásárhelyi János; alelnök Nagy Győző; titkár Horváth József; főjegyző Bogsch Sándor; aljegyzők Bóka István és Derzsi Endre; pénztáros Ferencz József; ellenőrök Kövendy Károly és Kiss István; tekepálya-felügyelő Sükösd Sándor; fő-lapfelügyelő Bucsi Endre; játékkerem-felügyelő Szőnyi Géza; könyvtárosok Hegyi András és Koncz Ferencz; választmányi tagok Dudás János, Tavaszai Sándor, Máthé László, Árkosi Jenő, Fördös László és Tereh Géza. Ezen tisztikar évközben a következő változáson ment keresztül: Szőnyi Géza lemondása folytan Tövissi Géza, Bóka István lemondása folytan Kincses László választatott játékkerem-felügyelővé, illetve egyik aljegyzővé.

Ez évi összes bevételünk volt 1505 kor. 83 fill., összes kiadás 1129 kor. 81 fill., pénztári maradvány 375 kor. 99 fill. 472 drb. kérőlap értéke 4 kor. 72 fill., hátralék (billiárd, sakk, malomjáték és tekepálya használatáért) 123 kor. 62 fill. Összes vagyonunk tehát 504 kor. 33 fill. Tartottunk összesen 12 ülést, melyből 6 közgyűlés és 6 választmányi gyűlés volt. Ezenkívül 5 önképzőköri gyűlést is tartott egyesületünk, melynek tárgya tudományos dolgozatok felolvasása és azoknak bírálata volt. A felolvasott dolgozatok tárgyát tekintve, volt egy irodalomtörténeti, egy útleírás, egy a prot. keresztyénség és szocializmus viszonyát fejtegető, egy a szocializmus törekvéseit ismertető és egy a művészi szemléletről szóló értekezés. Önképzőköri gyűléseink tehát a különböző tudományágak köréből többet tárgyalási alapul vettek, ezáltal igyekezvén előmozdítani azt a nagy célt, melyet Ifj. Egyletünk már kez-

detben önképzőköri munkálkodásunk feladatául tűzött ki, hogy t. i. önképzőköri működésünk célja legelső sorban az, hogy Egyesületünk különböző tudományszakokban működő tagjai a maguk studiuma általánosabb eredményeit feldolgozó értekezéseikkel közelebb vigyék ifjúságunkat egymás tudományköre megbecsüléséhez és megértéséhez. Önképzőkörünk a szociális kérdésekről vita-gyűléseket tartott azzal a céllal, hogy e vita-gyűlések alapján az ifjúságnak a szociális kérdéssel szemben elfoglalandó elvi álláspontja tisztázódjék. E gyűlések közül az elsőn nt. Nagy Károly, Pokoly József, dr. Ravasz László theol. tanár urak, a másodikon Nagy Károly igazgató úr vettek részt s felvilágosító, útmutató fejtegetéseikkel nagyban előkészítették a kérdés tisztázását, de egyzersmind arról is meggyőzték ifjúságunkat, hogy szükséges a cél elérése érdekében a vita szélesebb mederbe terelése és minél részletesebb feldolgozása. Kivánatos volna, hogy a jövő évi Önképzőkörünk ezt a feladatot oldja meg, miután ez évben már ilyen részletes vita-gyűlések tartására nem volt időnk!

Egyesületünk mint minden évben, úgy ez évben is szépen sikerült ünnepélyek keretében ünnepelte meg október 6-át és március 15-ét.

Egyesületünk az idén a tudományos feldolgozás iránti kedv ébresztésére a következő pályatételeket tűzte ki:

1. Az irodalmi tételre kitűzetett „Gyulai Pál lyrai költészete“.
2. A történelmire „Genf Kálvin előtt és Kálvin korában“
3. A filozofiára „A Comte-féle pozitivizmus ismertetése és bírálata“
4. Évzáró ima.

E téren azonban nem számolhatok be a kívánható eredményről, amennyiben a 4 pályatétel közül csupán kettőre érkezett be pályamunka, az irodalmi tétel kidolgozására, mely (Kövendi Károly, Horváth József, Fördös László bírálata alapján) a jutalomra érdemesnek találtatott és az évzáró imára, mely szintén (Imre Lajos és Vásárhelyi János bírálata alapján) a jutalomdíj elnyerésére érdemestített. Az értekezés szerzője *Bartha* Károly tanárjelölt, az imáé *Aracs* István theologus. Az Ifjúsági Egyesületünkben kifejtett önképzőköri munkálkodás eredményeit ezekben foglalhattam össze röviden.

Az elmúlt évben is tartottunk fenn olvasótermet, hová 9 napilapot, 10 egyházi, 9 szépirodalmi, 1 vicc, 7 tudományos folyóiratot, 5 ifjúsági lapot járattunk. Ingyen kaptuk az Amerikai Reformátusok Lapját, Székely Nép, Székely Ujság, Udvarhelyi Híradó,

Szilágy, Közérdek stb. lapokat, amelyek szerkesztőségének ezen az úton is hálás köszönetünket fejezem ki.

Az ifjúság szórakozására tartottunk fenn billiárd-asztalt s a Sorompó-Liga magyar ipar pártolása érdekében kifejtett működésében képviselői útján Egyesületünk is részt vett. Szomorú kötelességet teljesített Egyesületünk, midőn *Dobai István* IV. éves theologus társunknak temetésén 2 kiküldöttel képviseltette magát és sírjára koszorút helyezett. A kötelességteljesítő tanítvány, a hűséges barát, az engedelmes gyermek *Dobai István*, nehéz betegségének emésztő fájdalmaitól gyötörve, megrettent az elviselendő szenvedések és megpróbáltatások nehéz terhétől s aggodalmai, nehéz benső harcai között nem Annál keresett erőt és megtartást, ki a szenvedések elhordozására egyedül tud erős szívet, reménykedő bizodalmat adni, hanem a halálban keresett a szenvedésektől szabadulást, nyugodalmat. Fájdalmas szívvel állunk meg összetört élete felett, míg szíveinkben visszhangzik az apostol szava: „Legyen bizodalmatok Istenben.“

Egyesületünk támogatásáért hálás köszönetemet nyilvánítom a Nagytiszteletű Tanári Karnak, dr. Ravasz László felügyelő-tanár urnak, munkásságukért az egyes tisztviselőknök.

Vásárhelyi János,
ifj. elnök.

A „Theologus Kör“ ez évi munkálkodásáról jelentésemet a következőkben terjeszthetem elé:

A kör tisztikara a következőképen alakult meg: elnök *Musnai László*; alelnök *Z. Nagy Lajos*; főtitkár *Révész Imre*; főpénztáros *Ignác Lajos*; kiadványpénztáros *Dobay István*, a 2-ik félévben *Derzsi Endre*; titkár *Bucsi Endre*, a 2-ik félévben *Ferencz József*; főjegyző *Sipos Endre*; aljegyzők *Kovács Benedek* és *Árkossy Jenő*; jegyzetkezelők *Erdős Gábor* és *Dudás János* (1-ső félévben) majd *Sándor Ferencz*; ellenőrök *Gönczi Lajos* és *Máté László*; választmányi tagok *Pál Dénes*, *Tavaszi Sándor*, *Makkai Sándor* és *Molnár Jenő*; pótválasztmányi tagok *Ferencz József*, majd *Kiss Ferencz*, *Hegyí András*, *Böjthe András* és *Dósa Dániel*.

Ez iskolai év a csendes, zajtalan munka éve volt. Tartottunk 2 rendes és 3 rendkívüli közgyűlést, 10 rendes 5 rendkívüli választmányi gyűlést, amelyeken részint teendőinket beszéltük meg és osztottuk meg egymás között, részint az elvégzett munkáról adtunk

számot. Ez évben dolgoztuk ki a kör részletes, az új munkamezőket is magában foglaló alapszabályait. Már ez jelképezi azt, hogy ez az év még csak az újra-alapozás munkájánál tartott s ez mentheti azt a hiányt, amely körünk legfontosabb céljának, „a tagok valláserkölcsi nevelésének“ tekintetében található. Ez évben is megtartottuk ugyan a hétfői és szombati precéseket a 3—4-ed évesek közreműködésével, a szombat esti bibliamagyarázó összejeveteleket is a nt. tanár urak közreműködésével, sőt párszor megpróbálkoztunk tanári vezetés nélkül is ilyen biliarolvasó, bibliatanulmányozó összejevetelek tartásával, hogy ezáltal „nyerjünk lelkiepülést egymás hite által“, meg hogy ezáltal fűzzük minél szorosabbra a testvéri kapcsot egymás között, de itt is csak a kezdetnél maradtunk, rendszeressé tenni őket nem lehetett, bár nagyon óhajtható lenne jövőre annál nagyobb erővel és lelkesedéssel újíttani fel.

Más építő munkát körünk ez évben nem végzett, mivel buzgóbb tagjai azt az intézetünkben székelő, nagyobbára theologusokból álló Bethlen Gábor Körben végezték. Jövőre azonban kívánatos lenne, hogy munkájának egy részét (vallásos estélyek tartása, vasárnapi iskolák vezetése) körünk vegye át, egyrészt mivel erre illetékesebb, másrészt hogy ezáltal a Bethlen Kör erejét szabadítsa fel, hogy annál nagyobb erővel foghasson tulajdonképeni munkájához, a Bethlen-Szövetség megalkotásához a főiskolai és középiskolai ifjúság között.

A mult iskolai évben szép reményekkel megalakított Magy. Prot. Theol. Szövetség munkája ez évben teljesen szünetelt, mivel alapszabályai még nincsenek megerősítve. E téren egyedül azt jelenthetem, hogy körünk egyszersmindenkorra belépett tagjai sorába, de épen a fent jelzett ok miatt s mult évi tapasztalataink miatt azon kikötéssel, hogy a belépési nyilatkozatot hivatalosan csak akkor teszi meg, amikor a Szövetség életképessége alapszabályainak megerősítése s más theologiák ifjúságának kellő számu belépése által biztosítva lesz.

Körünk anyagi ügyeiről a következőkben adhatok számot. E téren az alapvető munkát annyira vittük, hogy a jövő évtől kezdve alapszabályaink értelmében körülbelül 100 korona ingyenszolgálatot oszthatunk ki szorgalmas, buzgó, de szegény tagjaink között. Ez év folyamán 71 esetben összesen 1250 koronát adtunk ki kölcsönképen, amiből még kint van 15 kötelezvényen 29345 korona. Körünk vagyonának gyarapítása érdekében kéréssel fordultunk az Erdélyi Ref. Egyházkerület alkotó részeihez, valamint

az erdélyi jótékony célú takarékpénztárakhoz, melynek eredménye az lett, hogy egyesek, testületek és intézetek részéről 245 korona adományt kaptunk. Fogadják érte a nemesszívű adakozók hálás köszönetünket! E helyről mondok köszönetet dr. Bartók György tanár urnak, aki 50 korona értékű könyvet adományozott. Legtöbb jövedelmet a jegyzetkiadás által szereztünk, azáltal, hogy egyes tárgyakból több évre nyomattunk jegyzeteket, amelyek később értékesíthetők lesznek. Jegyzetraktárunkban jelenleg 2242·06 kor. érték van. Ez évi tiszta haszon belőle 1322·80 kor. Körünk összes vagyona jelenleg 5043·23 korona, tehát a múlt évi 3511·26 koronához viszonyítva 1531·97 korona az évi tiszta jövedelem.

Amint ez adatokból látható, különösen a kör vagyonának növelését tartottuk szem előtt, egyrészt, hogy ingyen jegyzetekkel, ingyenes pénzsegélyvel tudjunk segíteni szegényebb sorsú társainkon, másrészt pedig, hogy a külföldi tanulmányútra menetelt körünk részéről adandó segélyekkel is tudjuk megkönnyíteni, tanulmányaitkat gyarapítani, mélyíteni szándékozó társainknak. Jól tudjuk, hogy ez a cél nagyon messze van még, de bizton hisszük, hogy ezzel az évvel is közelebb! S ha minden évben csak egy lépéssel is jutunk közelebb hozzá, valamikor mégis csak elérjük!

Mielőtt befejezném jelentésemet, nem mulaszthatom el, hogy mindnyájunk nevében hálás köszönetet mondjak főtiszteletű dr. Kenessey Béla püspök urnak és nt. Nagy Károly igazgató urnak, körünk felügyelő tanárának, akik minden egyes esetben a legmesszebbmenő jóindulattal voltak szívesek bölcs tanácsaikkal, útbaigazításaikkal támogatni kitűzött céljaink elérésében. De nem mulaszthatom el azt sem, hogy a magam nevében s a kör minden tagjának nevében is köszönetet mondjak tisztviselőtársaimnak, akik igazán példás buzgósággal és lelkiismeretességgel végezték a reájuk bízott — nem csekély — munkát. Legyen jutalmuk érte az a jóleső tudat, hogy ami gyenge erőinktől kitelt, azt megtettük s ha nem mutathatunk fel olyan eredményt, mint amilyent szeretttünk volna, az nem akaratunkon, hanem erőnk gyengeségén múlt. Együttal megköszönve a kör tagjainak azt a bizalmat, mellyel az iskolai év elején bennünket felruházott, körünk további munkálkodására Isten áldását, Isten segedelmét kérve, kérem jelentésem tudomásulvételét.

Musnai László,
elnök.

Az „Ének- és Zeneegylet“-nek egy évi működéséről beszámolva, mindenekelőtt a tagok szorgalmáról és tevékenységéről szólok egy pár szót.

Bár az előző évhez képest némi javulást is mutat fel az egylet minden tekintetben, nem hagyhatom szó nélkül most sem a tagok közönyösségét, mely ellen már tavaly is többször fölemeltem szavamat. A tagok ugyan — az igazgató úr többszöri személyes megjelenése, ambicionálása és figyelmeztetése folytán — több szorgalmat fejtettek ki, mint előző évben, de most sem elég. Okát főleg abban keresem, hogy ez évben nem szerveztünk vegyeskart, ami az előző években egy ideig legalább tevékenységre és szorgalomra szokta buzdítani a tagokat. További oka az is, hogy a tagok egyrészt tanulmányaikkal nagyon el vannak foglalva, másrészt míg a theologiai ifjúságot nem igyekeznek a zenében több szorgalomra rászorítani és zenei képzettségüket jobban fejleszteni, addig nem lehet várni azt, hogy az az ifjúság, mely zenéhez keveset ért, sokat produkáljon abban.

Énekarunk több alkalommal vett részt ünnepélyeken, estélyeken és pedig elég szép sikerrel. E szereplések következők voltak: október 6-án 2, október 31-én 2, a Bethánia egylet ülésén 1, a papszentelés alkalmával 1, az „Erdélyi Múzeum-Egylet“ Mikó-ünnepélyén, a kolozsvári egyesült ifjúsági dalkarban 3, március 15-én 2, a Széchenyi-emlékünnepen 1, a tordai „Tulipán-szövetség“ felolvasó estélyeinek megnyitó ünnepélyén 2, a szamosújvári ref egyház koncertjén 2 és egyesületünknek a Zilahon rendezett hangversenyén 2 számmal.

Vonós-négyesünk a tordai „Tulipán-szövetség“ ünnepélyén a szamosújvári és zilahi koncerteken és egy Bethlen-köri estélyen szerepelt.

Zenekart, kellő számú tagok hiányában olyat nem tudtunk szervezni, hogy nyilvánosan szereplésre vihessük.

Beszámolok most még röviden egyletünknek anyagi viszonyairól és erre felhívom a nt. tanári karnak a figyelmét. Egyletünk az az egyetlen egylet a theol. fakultás 3 testvéregylete közt, melynek semmi más jövedelme, forrása nincs, mint csekély alaptőkéjének kamatai, vagy egy-egy sikerült hangverseny jövedelme. A másik 2 testvéregylet szép összegeket kap tagdíjából — nálunk tagdíj nincs — sőt, még ha mulatságot vagy koncertet is rendezünk, legalább egyik egylettel feleznünk kell a jövedelmet. Így nem csoda, ha nem jutalmazhatván meg szorgalmasabb tagjain-

kat, nem is ösztönözhetjük őket szorgalomra, magukat a zenében való képzésre.

Egyletünk anyagi állapota a következő: 1909 szeptemberében átvettünk betéti könyvekben és értékpapirokban 1157 korona 30 fillért. E tanév alatt bevételünk kamatokból 42·61 korona, a zilahi koncert jövedelméből 172·25 korona. Összesen 214·86 korona. Kiadásaink kotta-állomány gyarapítására 54·92 korona, kotta-tartókra és zene felszerelésekre 94·50 korona, apróbb kiadás 8 kor., összesen 157·42 korona. Tehát tiszta nyereség ez évben 57·44 korona. Vagyonunk jelenleg 1214·74 korona. Ehez természetesen járul még kotta-állományunk, zene-felszerelésünk — mi értékelve nincs — és 200 koronának 1903. év október 26-tól, 409·29 koronának 1905 június 7-től járó kamatai.

Igy most ez évet nyereséggel zártuk le, de csakis azért, mert a zilahi koncert anyagilag is szépen sikerült. Ha ez is deficittel járt volna, mint a tavalyi kolozsvári koncert és egyletünk csakis véletlen jövedelmekre lesz utalva ezután is, nem lehetetlen, hogy aránylag rövid idő alatt anyagilag a bukás szélére kerül. Erre bátorodom felhívni a nt. tanárkar figyelmét, hogy lehetőleg adjon alkalmat egyletünk anyagi viszonyait biztosabb alapokra fektetni, mert kiadásaink nekünk is vannak s tagjainkat nem ártana anyagilag is jutalmazni, ösztönözni őket.

Remélve, hogy ez a jövőben sikerülni is fog, zárom ez évet, megköszönöm a tagoknak a tavalyi évhez képest nagyobb szorgalmát, megköszönöm a nt. tanári karnak egyletünk iránti jóindulatát, egyletünkre az ég áldását kérem!

Kövendy Károly,
elnök.

XII.

Statisztikai adatok.*)

I.

A) Theologiai tanfolyam	A beiratkozottak száma	Nyelvismeretre				Évközben		Évközben felvétel	Év végén volt
		csak magyarul beszél	magyarul és németül beszél	magyarul és oláhul	magyar, német és egyéb nyelven	kimaradt	meghalt		
I. évfolyamban	17	14	1	2	—	3	—	1	15
II. évfolyamban	21	21	—	—	—	—	—	—	21
III. évfolyamban	33	32	—	—	1	—	—	1	34
IV. évfolyamban	36	34	1	—	1	—	1	—	35
Összesen :	107	101	2	2	2	2	1	2	105
B) Egyetemi hallgatók									
I. évfolyamban	12	9	2	1	—	—	—	2	14
II. évfolyamban	6	5	1	—	—	—	—	—	6
III. évfolyamban	9	6	2	—	1	2	—	—	7
IV. évfolyamban --	2	1	1	—	—	—	—	3	5
Összesen :	29	21	6	1	1	2	—	5	32

Növendékeink mindnyájan ref. vallásúak voltak, csak a bölcsészethallgatók közt volt 2 ág. h. ev. vallású.

Nemzetiségre mind magyarok.

*) Részletes adatok csak azokról közölhetnek, kik a tanévet elvégezték. Az évközben eltávozók nincsenek felvéve.

II.*)

A) Theologia tanfolyam	A növendékek életkorát tekintve volt:								Összesen
	18 éves	19 éves	20 éves	21 éves	22 éves	23 éves	24 éves	24-nél sebb idő-	
I. évfolyamban	1	3	4	6	—	—	1	—	15
II. évfolyamban	—	—	3	10	8	—	—	—	21
III. évfolyamban	—	—	1	6	14	4	7	2	34
IV. évfolyamban	—	—	—	1	8	6	12	8	35
Összesen :	1	3	8	23	30	10	20	10	105
B) Egyetemi hallgatók									
I. évfolyamban	—	7	4	2	1	—	—	—	14
II. évfolyamban --	—	—	2	2	1	1	—	—	6
III. évfolyamban	—	—	—	3	2	1	1	—	7
IV. évfolyamban	—	—	—	—	2	1	1	1	5
Összesen :	—	7	6	7	6	3	2	1	32

III.

A) A theologiai tanfolyam hallgatóinak szülei között van foglalkozásra nézve	I.	II.	III.	IV.	Összesen
	é v e s e k				
Lelkész	4	1	4	4	13
Tanár ---	1	2	2	1	6
Tanító---	2	5	5	6	18
Földmivelő	4	11	15	7	37
Tisztviselő	2	—	3	7	12
Kereskedő	—	—	—	2	2
Iparos---	2	2	3	7	14
Magánzó	—	—	2	1	3
Összesen :	15	21	34	35	105

*) A II., III., IV. statisztikai kimutatásba csak azok vétettek fel, akik a tanévet bevégezték.

B) Az egyetemi hallgatóknak szülei között van foglalkozásra nézve	I.	II.	III.	IV.	Összesen
	é v e s				
Lelkész ---	4	—	1	1	6
Tanító, tanár---	1	—	1	1	3
Tisztviselő	4	—	1	1	6
Kereskedő	2	1	—	1	4
Iparos ---	—	2	2	—	4
Földmivelő	2	2	1	—	5
Magánzó ---	1	1	1	1	4
Összesen :	14	6	7	5	32

IV.

A) A theologiai tanfolyamon	Egyházkerületek szerint					Összesen
	erdélyi	duna- melleki	dunán- tuli	tiszán- innyi	tiszán- tuli	
I. évfolyam	14	—	—	1	—	15
II. évfolyam	18	1	—	—	2	21
III. évfolyam	28	1	—	4	1	34
IV. évfolyam	32	—	1	1	1	35
Összesen :	92	2	1	6	4	105

B) Egyetemi hallgatók	Egyházkerületek szerint						Összesen
	erdélyi	duna- melleki	dunán- tuli	tiszán- innyi	tiszán- tuli	romániai miseréből	
I. évfolyam	11	1	—	1	1	—	14
II. évfolyam	3	—	—	1	1	1	6
III. évfolyam	5	1	—	1	—	—	7
IV. évfolyam	2	—	—	1	1	1	5
Összesen	21	2	—	4	3	2	32

XIII.

Az intézet növendékeinek névsora.

A) A theologiai tanfolyam hallgatói.

IV évesek:

1. Benkő Gyula, Dálnok, Háromszék vm. N.
2. Bogdán János, Magyargyerőmonostor, Kolozs vm. N.
3. Boócz Kálmán, Budapest. (ismétlő; exmittálva).
4. Bucsi Endre, Székelyudvarhely. I--II. GB. N.
5. Czira Bálint, Szamosujvár. I. GB. exm. II.
6. Dénes János, Küsmőd. Udvarhely vm. I—II. K. A. N.
7. Derzsi Kálmán, Fintaháza, Marostorda vm. I. GB. II. ex. N.
8. Dobai István, Görcsön, Szilágy vm. (meghalt.) I. GB. II. ex.
9. Dudás János, Nagyrápolyt. Hunyad vm. I. BK. II. exm. N.
10. Erdős Gábor, Málnás, Háromszék vm. I—II. GB. N.
11. Faragó András, Ördöngösfüzes, Szolnokdoboka vm. F.
12. Farkas Albert, Nagyenyed, Alsófehér vm. I—II. exm.
13. Ferencz József, Feldoboly, Háromszék vm. F.
14. Fodor Miklós Szava, Kolozs vm. I—II. exm. ism.
15. Gáspár Gyula, Nagyernye. Marostorda vm. F.
16. Gergely Ferencz, Deés. I—II. exm.
17. Gergely Károly, Fogaras. I. GB. II. exm. N.
18. Gothárd József, Etéd, Udvarhely vm. A.
19. Ignác Lajos, Bösháza, Marostorda vm. N.
20. Imreh Dezső, Zágon, Háromszék vm. A.
21. Imreh Lajos, Hódmezővásárhely. I—II. BK. A.
22. Kесе Attila, Inaktelke, Kolozs vm. I—II. GB. N.
23. Kiss Ferencz, Hodgya, Udvarhely vm. N.
24. Maksai Elemér, Rugonfalva, Udvarhely vm. ism.

Jelek magyarázata: I. = első félév; II. = második félév; BK. = Bethlen Kollegiumi 200 K stip; GB. = Gecse-Baldácsy-alap 100 K stip; K. A. = konviktusi alap; Exm. = exmittálva s.-lelkészül; N. = német nyelvet; F. = francia nyelvet; A. = angol nyelvet tanult; ism. = megfelelő félévének újra hallgatására köteleztetett.

25. Molnár József, Nagyrápolc, Hunyad vm. N.
26. Musnai László, Mezőkövesd, Matostorda vm. I—II. BK. N.
27. Nagy Elek, Székelykeresztur, Udvarhely vm. N.
28. Z. Nagy Lajos, Zilah, Szilágy vm. N.
29. Pap Márton, Gödemesterháza, Marostorda vm. N.
30. Pál Dénes, Rugonfalva. Udvarhely vm. I—II. BK. N.
31. Péter Gábor, Szederjes, Udvarhely vm. N.
32. Tóth Áron, Baczkamadaras, Marostorda vm. ism.
33. Szabó Károly. Kisgalambfalva. Udvarhely vm. I—II. GB. N.
34. Szakáll János, Bodzásujlak, Zemplén vm. F.
35. Szőnyi Géza, Dicsőszentmárton, Kisküküllő vm. F.
36. Vásárhelyi Ján., Maroscsucskoppánd, Afehér vm. I. GB. II. BK. N.

III. é v e s e k :

1. Barabási Ferencz, Mezőpanit. Marostorda vm. N.
2. Benedek Gyula, Kisbaczon, Udvarhely vm. N.
3. Bodola Gyula, Márkosfalva, Háromszék vm. N.
4. Csiki György, Disznajó, Marostorda vm. II. GB. F.
5. Csiszár Gyula, Mezőzáh, Tordaaranyos vm. N. F.
6. Elek István, Debreczen.
7. Galgóczy Gyula, Kerész, Ung vm.
8. Gönczi Lajos, Székelyudvarhely. I—II. GB. N.
9. Hegyi András, Nagybaczon, Háromszék vm. I—II. BK. A.
10. Isaák Imre, Kék, Szabolcs vm. (évközben jött.) N.
11. Jakó Dénes, Halmágy, Nagyöküllő vm. I—II. GB. F.
12. Kerestély János, Patakfalva, Udvarhely vm. I—II. BK. N.
13. Kincses László, Okány, Bihar vm. N.
14. Koncz Ferencz, Ádámos, Kisküküllő vm. I—II. GB. N.
15. Kónya Pál, Székelykocsárd, Tordaaranyos vm. N.
16. Kovács Lajos, Kézdivásárhely. F
17. Mátyás Ernő, Kristyor, Hunyad vm. I—II. BK. N.
18. Nagy Győző, Ilyafalva, Háromszék vm. N.
19. Rápó Mihály, Uzon, Háromszék vm. F.
20. Révész Imre, Kusaly. Háromszék vm. F.
21. Sándor Ferencz, Papolcz, Háromszék vm. I—II. GB. N.
22. Sipos Endre, Kusaly, Haromszák vm. I—II. GB. F.
23. Sükösd Sándor, Egerbegy, Tordaaranyos vm. N.
24. Szabó Zoltán, Bajesd, Hunyad vm. N.
25. Székely Viktor, Koronka, Marostorda vm. N.
26. Szilágyi János, Désakna, Szolnokdoboka vm. I—II. BK. N.

27. Szövérdi János, Nyiregyháza, Szabolcs vm. I—II. GB. A.
28. Tavaszi Sándor, Sárpatak, Marostorda vm. I—II. BK. N.
29. Tankó József, Borberek. Alsófehér vm. N.
30. Tőkés Gyula, Nagysajó, Beszterczenaszód vm. N. II. GB.
31. Tövissi Antal, Hagymásbodon, Marostorda vm. I—II. GB. N.
32. Váradi Albert, Süketdemeterfalva, Marostorda vm. N.
33. Vincze Géza, Kalotaszentkirály, Kolozs vm. N.
34. Zoltáni Pál, Sáromberke, Marostorda vm. I—II. GB. N.

II. é v e s e k :

1. Ajtai Géza, Mezőujlak, Kolozs vm. N.
2. Aracs István, Drávacsehi, Baranya vm. N. A.
3. Bőjthe András, Angyalos, Háromszék vm. N.
4. Cseh Emil, Alsócernáton, Háromszék vm.
5. Deák Sándor, Mezőszengyel, Tordaaranyos vm. II. GB. N. A.
6. Felméri Albert, Kolozsvár, I. BK. II. GB.
7. Györbiró István, Kökös, Háromszék vm. N.
8. Kiss István, Hodgya, Udvarhely vm. I—II. B. K.
9. Kolcza Árpád, Magyarvaskó, Kolozs vm. N.
10. Kovács Benedek, Uzon, Háromszék vm. N.
11. Makkai Sándor, Nagyenyed, Alsófehér vm. I—II. B. K. N.
12. Máté László, Tövis, Alsófehér vm. I—II. BK. A.
13. Mihály Jenő, Nagyteremi, Kisküküllő vm. I—II. BK. N.
14. Mircse Sándor, Páké, Háromszék vm. N.
15. Nagy Ferencz, Nyiregyháza, Kolozs vm. F.
16. Nemes Imre, Mezőbodon, Tordaaranyos vm. N.
17. Pap Árpád, Székelykocsárd. N.
18. Székely Dániel, Domokos, Szolnokdoboka vm. N.
19. Tompa Zsigmond, Kézdimártonf., Háromsz. vm. I—II. BK. N.
20. Tövissi Géza, Mezőbánd, Tordaaranyos vm. F.
21. Zöld József Toldalag, Marostorda vm. N.

I. é v e s e k :

1. Árkossy Jenő, Mezőbánd, Marostorda vm. I—II. GB. A.
2. Baló Sándor, Galacz, Románia. N.
3. Barabás Béla, Magyarókerék, Kolozs vm. A.
4. Csórja Sándor, Feldoboly, Háromszék vm. N.
5. Csulak Sámuel, Sepsiszentgyörgy, (rk. h. görögpótlós.) N.
6. Dávid György, Braila, Románia. N. F.
7. Derzsi Endre, Mezőkölpény, Marostorda vm. I—II. BK. N.

8. Demeter György, (kimaradt.)
9. Dósa Dániel, Makfalva, Marostorda vm. I--II. GB. N.
10. Farkas József, Geges, Marostorda vm.
11. Havadtói Sándor, Csomakőrös, Háromszék vm. II. G, B. N.
12. Holló Géza, Székesfehérvár, (rk. h. görögpótlós.) N.
13. Kiss Imre, Középlak, Kolozs vm. N.
14. Kiss Kálmán, Dálnok, Háromszék vm. (kimaradt.)
15. Makkay Zoltán, Kézdivásárhely, Háromszék vm. N. F.
16. Molnár Jenő, Szentés, Csongrád vm. I. GB. II. B. K. N. F. A
17. Papp József, Kolozsvár. N.
18. Tamásy József, Gyulafehérvár (II. félévben jött.) N.
19. Strommer György, Bucsa, Bihar vm. (kimaradt.)

B) Tanárjelöltek :

IV é v e s e k :

1. Kövendy Károly. Torboszló, Marostorda vm.
2. Szabó István, Sajókazincz, Borsód vm. (évközben jött)
3. Váczy Ferencz, Hajduszoboszló, Hajdu vm.

III. é v e s e k :

1. Barcza József, Kecskemét (eltávozott.)
2. Bartha Károly, Székelyudvarhely.
3. Bauer Jakab, Ujverbász, Bács vm. (kilépett.)
4. Béczi Nándor, Vértölgy, Szilágy vm.
5. Fördös László, Kecskemét.
6. Horváth József, Marosvásárhely.
7. Róth János, Kucora, Bácsbodrog vm.
8. Székely Endre, Bergenye, Marostorda vm.

II. é v e s e k :

1. Bartsch József, Tövis, Alsófehér vm.
2. Bogsch Sándor, Szepesvárallya, Szepes vm.
3. Bóka István, Brassó vm.
4. Kiss Lajos, Szathmár.
5. Miklós Viktor, Bukarest, Románia.
6. Varga Lajos, Désakna.

I. é v e s e k :

1. Cseffó Sándor, Rozsnyó, Gömör vm.
2. Gönczy László, Székelyudvarhely.

3. Jakab Károly, Ujverbász, Bács vm.
4. Jancsó József, Kézdivásárhely.
5. Kapronczay Sándor, Déva.
6. Olajos János, Brassó.
7. Szele György, Debreczen.

C) Joghallgatók :

1. Bardocz Ferencz, Nagybaczon, Háromszék vm.
2. Bedő Géza, Halmágy, Nagyküküllő, (évközben jött.)
3. Borbáth Samu, Bibarczfalva, Háromszék vm.
4. Kovács Zoltán, Orbaitelek, Háromszék m.
5. Zágoni Pál, Nagyborosnyó, Háromszék, (évközben jött.)

D) Orvoscari hallgatók:

1. Berde Károly, Nagyenyed.
2. Csutak Ferencz, Zágon, (Évközben jött.)
3. Jakab György, Bukarest, Románia, (évközben jött.)
4. Jeney Endre, Radnót, Marostorda vm.

E) Hitoktató :

1. Berde Sándor, Nagyenyed.
-

Pályakérdések és vizsgai írásbeli feladatok az 1910—11. tanévre.

A) Pályakérdések az 1910—11. tanévre.

A kolozsvári ref. theol. fakultás tanári kara f. év június 8-án tartott ülésében az 1910—11. iskolai évre a következő pályatételeket tűzte ki:

1. *A héber nyelvből* a nyílt versenyen legnagyobb előhala-dást felmutatónak 32—32 korona pályadíj külön az I. és külön a II. évek között; I. Mózes VII., VIII. rész.

2. *Az ó-testamentomi biblia-tudomány köréből*: „A zsoltárok első könyvének fordítása, szóbeli nyílt versenyen.“ Jutalma a Szász Domokos alpból 70 korona.

3. *Az új-testamentomi biblia-tudomány köréből*: „A synop-tikus kérdés története s jelenlegi állása.“ Jutalma a Szász Domo-kos alpból 70 korona.

4. *A systematika theologiából*: „A református keresztyénség apológiájának alapvonalai.“ Jutalma a gr. Teleki és Szász Domo-kos alpból 70 korona.

5. *Az egyháztörténelemből*: „A hierarchia és küriarchia harca. A Sinai-per.“ Jutalma a Szász Domokos alpból 70 korona.

6. *A gyakorlati theologiából*: „A Dekalogus katekhetikai fel-dolgozása. A Dekalogus tanításának rövid története. Katekhetikai értéke. Tartalma. Tanítási módja. Az egyes parancsolatoknak gyakorlati tanításokban való feldolgozása.“ Jutalma a Nagy Péter és Teleki alapokból 70 korona.

7. *Egyházi beszéd* Mt. 10., 34—39. alapján. Jutalma a Molnár Albert alpból 40 korona.

8. *Predikáció műfordítás* német, vagy francia nyelvből. (Be-nyújtandó az eredeti predikáció is.) Jutalma a Nagy Péter alpból 40 korona.

9. *A legjobb harmonium játszónak* nyílt verseny útján: jutalma 70 korona.

Pályaművek idegen kézzel lemásolva, lapszámozva, bekötve, jeligés levéllel ellátva 1911 május hó 1-én déli 12 óráig a fakultás igazgatójához adandók be s ugyanott és ugyanaddig kell jelentkezni a nyílt pályázatokon való részvételre is. Később érkeztet pályaművek, vagy jelentkezések nem részesülnek figyelemben.

B) Írásbeli feladatok

az erdélyi ref. egyházkerület kolozsvári theol. fakultásán az 1910—1911. évben megtartandó lelkészképesítő és theol. alapvizsgálatra.

I. Theologiai alapvizsgálatra :

1. Ószövetségi irodalomtörténetből: *„Jób könyvének problemája.“*
2. Újszövetségi irodalomtörténetből: *„Lukács evangéliumának forrásai és szerkesztői eljárásának jellemzése.“*
3. Vallásbölcsestetből: *„A vallás lényegére vonatkozó elméletek ismertetése és bírálata.“*
4. Egyetemes egyháztörténelemből: *„Szent Ágoston hatása a római katolikus egyház kialakulására.“*

II. Első lelkészképesítő vizsgálatra :

1. Ószövetségi bibliai theológiából: *„A deuteronomiumi és papi törvény és történetírás biblica-theologiai összehasonlítása.“*
2. Újszövetségi bibliai theológiából: *„A synoptikusok Jézus alakja.“*
3. Keresztyén hittanból: *„Krisztus prófétai hivatalának betöltése, vagy: a keresztyénség tökéletes vallás.“*
4. Keresztyén erkölcsstanból: *„A római katolikus és protestáns erkölcsstan principialis különbségei.“*
5. Szónoklati gyakorlatból: *Filippi 2. 5—11; Luk. 4. 16—30; Ján ev. 10. 9.*

III. Második lelkészképesítő vizsgálatra :

1. A magyar protestáns egyháztörténetből *„A földesúri jog szerepe a magyar protestáns egyház megszilárdulásában és megfogadásában.“*
2. A magyar protestáns egyházjogból: *„A «lelkési jelleg» a magyarországi református egyházban.“*
3. Gyakorlati theológiából: *„A «Hiszekegy» második arti-*

culusának feldolgozása konfirmációi oktatásokban, elvi bevezetés-sel.“ (Tanításának rövid története; katekhetikai értéke; katekhetikai tartalma; általános módszertani elvek; az anyag tanegységekre való beosztása és gyakorlati tanításokban való módszeres feldolgozása.)

4. Biblia magyarázati textusok: III. Móz. 3. 1–14; 33. 17–23; IV. Móz. 6. 22–27; V. Móz. 6. 4–13; Jes. 6. 1–8; 63. 7–16; Jer. 7. 1–11; 26. 1–16. Ezék. 36. 22–28; Zs. 2; 23; 39. 5–14; 46. 2–12; 50. 14–23; 96. 1–10; Ján ev. 6. 1–15; Ap. csel: 2. 1–13; 5. 1–11; 8. 26–40; 18. 1–17; 19. 23–41. 21. 40–22. 21; Thess. 4. 1–12; Gal. 3. 15–29; 4. 1–11; 6. 10–20; Filipp; 3. 12–4. 1; Zsid. 4. 14–5. 20; Ján. I. lev. 1. 5–2. 6; 2. 23–3. 24; 4. 1–6.

Minden vizsgázó tartozik a vizsgájára kitűzött elméleti kérdések közül legalább egyet tudományos szakértekezlet alakjában és ennek kívánalmaihoz mértén kidolgozni, ezen kívül a Szónoklati gyakorlat cím alatt kitűzött három textus valamelyikéről az első lelkészképesítő vizsgára álló egy prédikációt, a bibliamagyarázati textusok közül egyről a második lelkészképesítőre álló segédlelkeszek egy részletesen kidolgozott bibliamagyarázatot írni s e dolgozatokat izlésesen bekötve s olvasható tiszta írással írva, 1911 május 1-én déli 12 óráig a theol. fakultás alólírott igazgatójához (Kolozsvár, Bocskay-tér 1. sz.) annyival inkább benyújtani, mert a később érkezetek nem fogadtatnak el.

Megjegyzendő, hogy a második lelkészképesítőre álló jelöltek tartoznak az itt kitűzött összes bibliamagyarázati textusokat feldolgozni s legalább vázlatban magukkal hozni a szóbeli vizsgálatra.

A theol. fakultás tanárkarának 1910. évi június 8-án tartott üléséből.

Nagy Károly,
igazgató, elnök.

Dr. Bartók György,
jegyző.

Igazgatói évváró-beszéd.

Főtiszteletű és Méltóságos Püspök Úr!
 Nagytiszteletű Tanárikar!
 Nemes Ifjúság!

A Kegyelem Istene ismét elsegített egy munkára rendelt esztendő utolsó órájára s mi itt állunk, hogy számot vessünk, számot adjunk ez esztendő munkájáról.

Tartozunk e számadással úgy egyházkerületünknek, mely fakultásunk fentartásával s évről-évre növekvő áldozatok árán való korszerű fejlesztésével papképzésünk ügyét a legfontosabb kultur-feladatának ismeri el és bizonyítja, mint a kerület képviselőjében a Főtiszteletű és Méltóságos Püspök urnak, ki mint fakultásunk főfelügyelője, nemcsak hivatali állásából folyó kötelességszerűséggel, hanem legbensőbb személyes érdeklődéssel kíséri figyelemmel munkánkat s készséges atyai indulattal áll mellettünk mindig nemcsak tanáccsal, gazdag tapasztalataiból vett irányítással, hanem nagymérvű más irányú elfoglaltsága dacára — személyes közreműködéssel is ifjúságunk nevelésének mindennél fontosabb munkájában.

De tartozunk e számadással magunknak és hivatásunk kötelességeinek is. A legteljesebb munkásokra nézve is szükséges, hogy munkájuk egy-egy nagyobb szakaszánál megállva, visszatékiintsenek az elvégzettekre s tanulságokat vonjanak le a maguk számára a jövő teendőire nézve. Különösen szükséges a nevelés- és oktatás munkásaira nézve. Az élet egyetlen munkaterén sem oly közeli a veszély, mint itt, hogy a munkás lelkesedését a gyakori sikertelenség vagy gyenge aratás miatt a csüggettség, lemondás, apáthia váltsa fel; hogy az egykor lelkes munkásból robotos váljék, ki unottan végzi a napi munkát s az év végén hálájának egyetlen tárgya, hogy ennek is vége van.

E veszéllyel szemben a legfőbb védekezési mód tanítóira és tanítványra egyaránt: gondosan számba venni a végzett munkát,

lelkiismeretesen megállapítani a sikert vagy sikertelenséget s kinyomozni ezeknek okait. Semmi sem veszedelmesebb itt, mint az elsietett következtetés vagy hibás általánosítás.

Sehol sem kell annyira számolni az egyéniséggel, mint a nevelés munkájában. Itt igazában minden egyénre nézve külön kellene felállítani a nyereség-veszteség számlát s nincs oly jelentéktelennek látszó apróság, melynek fontossága ne volna. Az egyéniség, jellem, hajszál-finomságu apró vonásokból fonódik. Aki ezekig letekinteni nem képes, az mindig elégedetlen fog lenni az elért eredménnyel. A személyes jellem nem máról-holnapra alakul.

Ezeknek megfontolása mellett szerényebb igényeink lesznek a fejlődés, haladás tempójára nézve; de kellő védelmet találunk a fenyegető csüggetésséggel szemben is s a hangya-munka lassúsága mellett is a megelégedés érzetével tölt el, ha csak egy lépéssel is haladhattunk.

A most lezáruló tanév, a megelőzőkkel összehasonlítva, a biztató haladás kétségtelen jeleit mutatja.

A tanulmányi eredményről részletesen beszámolnak a kollokviumok és vizsgák statisztikai összefoglalásai. Itt azoknak — amint az idő rövidege engedte — nagyjában vett eredményeiből kivonom megállapítani a következtetéseket.

Theologus ifjúságunk 105 rendes hallgatójából minden tárgyból lekollokvált 86. Hátralékos maradt 19; ebből 12 több, illetőleg 6 minden tárgyból Körülbelől 82% eleget tett a kötelezettségének és 18% maradt hátralékos. A 86 lekollokváltból jeles 26, jó 24, elégséges 37.

Míg a tavalyelőtt az egész theol. ifjúságnak 50%-a maradt hátralékban kollokviumaival, tavaly 25%, az idén csak 18%. A lekollokváltak 30%-a jeles, 27%-a jó és 43%-a elégséges általános eredményt ért el, ami azt mutatja, hogy a köteleltségteljesítőknek felénél jóval több, nemcsak a minimális követelményeknek tett eleget, hanem ambitiosus, komoly munkát végzett.

Ifjúságunk szorgalmáról még kedvezőbb képet nyerünk, ha a kollokviumaikat elmulasztottak viszonyait közelebbről szemügyre vesszük és a mulasztás okait is kutatjuk.

A 19 ifjú közül, aki nem kollokvált, csak 1 tárgyból maradt el 3, két tárgyból 4, több tárgyból 6, és minden tárgyból 6. Ezek közül *sulyos beteg* volt 8, tehát az összes mulasztóknak majdnem fele; igazolt mulasztás esete forog fenn 2-nél (görög pótlós érettségije miatt az egyik, más pályáról jött át a II. félévben a másik),

nem volt képes megbirkózni a tanulás anyagával 3 és megállapítható hanyagság a mulasztás oka 6-nál, ami azonban alig haladja meg az össznépeséghez viszonyítva az 5°/o-ot.

Mindezeket tekintetbe véve, nyugodt lélekkel mondhatjuk el, hogy theol. ifjúságunk szorgalmával és előmenetelével meg lehet elégedve — a hazai főiskolaj viszonyokat tekintve — a legmeszszebbmenő követelés is.

Azonban, míg a kollokviumok eredménye ily megnyugtató, a vizsgáké már nem ennyire kedvező, sőt az összevetésből az is kitűnik, hogy az első félévi kollokviumok mögött a második féléviek eredménye is elmarad. Ezt a két jelenséget együtt említem, mert — nézetem szerint — közös oka van. S ez az, hogy a *tanulásheli* szorgalom és eredmény nem jelenti egyszersmind a *tanulmányozás* megfelelő eredményét is. A kollokviumi tudásnak nem mindig felel meg a záró-kollokviumokon és vizsgákon produkált tájékozottság és mindig ez utóbbiak rovására.

Ennek magyarázatát többféle okban kereshetjük. Része van benne kétségen kívül annak, hogy az egyes tárgyakból való külön kollokviumokon — már a rendelkezésre álló hosszabb idő folytán is — nyugodtabb és rendszeresebb a kérdezés s a vizsgálóbizottságtól való ismeretes ideges félelem sem befolyásolja annyira a rendszeres gondolkozást és feleletet. Része annak is, hogy a mostani junius végi vizsgálati idő miatt a második félévre túlságosan sok dolog halmozódik fel, amikor a megelőző évi tananyagot is a vizsgára újra fel kell dolgozni. De el nem tagadható része annak is, hogy a kollokviumokra való tanulás inkább az ad hoc memorizálására dolgozik, mintsem az összefoglaló áttekintésre és áttekintésre szükséges tanulmányozásra. Ifjúságunk inkább tanulásra, mint tanulmányozásra nevelten kerül fel a főiskolákra. A részlet tudásra való igyekezet hátrányosan befolyásolja az egységes áttekintő összefoglalást még az egyes tárgyak körén belül is, annál inkább az egész tudománykörre vonatkozólag. Ennek hatása érzik a záró-kollokviumokon s még inkább a vizsgálatokon.

Ezen a bajon segíteni, össze kell fognia minden érdekelt faktornak. Első sorban a tanároknak kell arra törekedniök, hogy minden növendéknél az illető tudományról való összefoglaló áttekintést fejlesszék és puhatoľják ki. Ennek kell a minimális követelménynek lenni és az apróbb részletekben való tájékozottság már a kiváló-ság megállapításának mértéke legyen. De másfelől meg kell adnunk a szükséges időt a tanulóknak is arra, hogy a rendszeres össze-

foglalást és áttekintést nyugodtan megszerezhetjük — hogy úgy mondjuk — az egész tudomány organizmusának strukturáját lassan-lassan felismerhesse s megkapja és kezelni tudja azt a kulcsot, amellyel az egyes kérdések zárját felnyithatja, a problémák kapcsolatát megoldhatja. Az egyházkerület épen az ifjúság kérésére — bizonyos adminisztratív és anyagi érdekek előnyösebb kezelése céljából is — hozzájárult ahhoz, hogy a rendes vizsgálatok a tanév végén tartassanak s kísérletképen nem ellenezte ezt tanárkarunk sem; de most, amidőn már kellő tapasztalat áll rendelkezésünkre, ha a rendes vizsgák idejének kérdése újra felvetődne, tanárkarunk minden valószínűség szerint a szeptemberi idő mellett foglalna állást tanulmányi szempontból, ami a nyári összefoglaló munkának kedvezne.

A komoly, mélyebb *tanulmányozás* iránti igényünk további hangoztatására utal továbbá az a körülmény, hogy a pályázatok eredményei bizony ez évben is csak minimálisak voltak; a modern nyelvek tanulásában alig 12—15 ifjú mutatott igen örvendetes eredményt a komoly s kitartó munka jutalmául, de sok volt a szalmaláng s még több a nemtörődömség. Javulást e téren is a nemesek ambíciójától, az egyesek tényleges sikerének sarkaló erejétől, a hosszabb idejű rendszeres tanítástól várunk, mint a zene-oktatás terén is, melyben különösen a magasabb évesek nagy hányada, az eddig mulasztottak pótolhatatlanságának érve mellett, kevés igyekezetet mutatott. Annál kielégítőbbet az alsóbb évfolyamuak.

Több jót állapíthatunk meg a gyakorlati egyesületi munkásságról. Még az „Ének- és zene-egylet“ állapota is javult; az „Ifjúsági egylet“ önképző munkássága szép lendületnek indult; „Theologus Kör“-ünk értékes nagy munkát végzett, valamint a „Bethlen Gábor kör“ is, melynek sikere is nagyrészt ifjúságunk számlájának javára írandó.

Ifjúságunk magaviselete egészben megfelelt a törvényes kívánalmaknak; a túlnyomó nagytöbbségnél nemcsak teljesen kifogástalan, de minden dicséretre érdemes. Volt ugyan egy 12—15 tagból álló társaság, akiknél a magánéleti vonatkozások terén nem kívánatos defectusok jelentkeztek. Ezekről a főiskolai halgatóknál hallgatni is szoktak, amint a „Szabad egyetemi polgár“ az erről való megemlékezés ellen szívesen is tiltakozik. De hát mi papnevelő intézeti jellegünk s internátusunk révén igényeljük, hogy bár nem bírói jelleggel és törvénykező modorban, de atyai bátorsággal erre a sokszor háládatlan térre is kiterjesszük figyelmünket.

Egykor talán ők maguk is, szüleik bizonyára már most is, hála-sak lesznek ezért.

Lehetetlen ugyanis bizonyos bántó visszatetszés nélkül látni, ha némelyek köztudomásu szegénységük mellett is, bizonyos gaval-lérkodó allűrökkel igyekeznek az aszfalthoz illők lenni, ami azután a jobbra-balra való adósságcsinálás, a fizetési pontatlanság, zakla-lás kellemetlenségein túl azzal a veszéllyel is van összekötve, hogy az életbe már terhelten lépnek ki s korán kell azon törni a fejü-ket, hogy micsoda úton-módon csigázzák fel a kimerült hitelt, melyet a szótartás kényszerű hiánya korán aláás. Ha valaki, úgy első sorban bizonyára én vagyok az, aki a leendő papoktól a tár-sadalmi tisztesség minden formáját — s ezek közt a ruházatit is — megkívánja. De a divathajhászó piperkőcséget, mint a lelki üres-ség és erkölcsi léhaság biztos jelét — még a nőknél is s meny-nyivel inkább a férfiaknál! — elítélem. S hogyne épen a theolo-gusoknál s főleg ha látom és tapasztalom, hogy ez komolyabb erkölcsi beszámítás alá eső hibák, olykor már bűnök forrása is lesz! A férfi ambíciója a komoly munka kell hogy legyen s nem a léha és üres külsőségekben való hivalgás!

Istennek hála! az ily irányú léhaság is csak keveseknél jelent-kezett. A nagy többség készséggel bizta magát a legderékabbak vezetésére s felettébb jóleső érzéssel állapíthatjuk meg, hogy ifjú-ságunk tagjait a nemes szolidaritás érzése kapcsolja össze, amely, mint az egészséges szervezet, nemcsak a fertőző , betegségeknek tud ellentállani, hanem a betegség esetleg beléje került csiráját is izolálja, hogy robotoló munkáját meghiúsítsa.

Ez a nemes bajtársi együttérzés a mindennapi élet apró jelent-kezésein túl különös módon nyilatkozott annál a szomorú rava-talnál, amelynél Dobai István IV. éves theologus tragédiája vég ződött. Gyógyíthatatlannak hitt betegsége, mellyel első éves kora óta — ismételt szabadságolásokkal — oly eredményesen látszott küzdeni, most mikor már mint exmittált segédlelkész a tanulói pálya végéhez járt közel, a reménytelen kétségbeesésig fokozódott s a szülői házhoz visszatérve, maga parancsolt a fáradt testnek pihenést. A „szerencsétlen ifjú élet hajótörésénél, a kollegiális sze-retet minden jeleivel elhalmozva koporsóját, könnyes szemekkel állottunk s együtt sóhajtottunk a mélyen sebzett szívű szülőkkel, hogy „az Isten bocsássa meg neki, hogy elvesztette Benne való bizodalját!“ Midőn most letesszük sirjára a kibékülés cyprus-ágát, hadd biztassam meg mindazokat, kiket öröklött, vagy szerzett beteg-

ségük hasonló vészes hullámokon hány, hogy reményt veszítve, a küzdelmet feladniok nem szabad, hiszen az Isten a maga nagy jóságából épen az ifjú életnek óriási tartalék-energiát adott s nagy kegyelme — mint a legutóbbi példa: a vérbaj gyógyítása mutatja — majdnem hihetetlen sikerrel koronázza a benne bizó lelkeknek csüggedetlen kitartását. „Él még a régi Isten!” s nem szűnnek meg csodái soha sem a természeti, sem a lelki világban. Csak a feladott küzdelem vesz el nyomtalanul, de aki Pál apostollal arról tehet bizonyosságot, hogy „amíg a külső ember napról-napra pusztul, a belső napról-napra épül”, annak az élet soha sem válik oly értéktelenné, hogy eldobja azt. A „belső ember” építését senki sem hanyagolhatja el büntetlenül!

A kegyeletes részvételénél még meghatóbb ifjúságunk nemes szolidaritásának az a formája, mely a segítő és támogató szeretet felemelő bizonyosságát adta az utóbbi félév folyamán súlyos beteggé lett Gotthárd József IV. é. theologussal szemben. Szükségessé vált szanatóriumi gyógykezeltetése költségeire — melyet a teljesen szegény ifjú nem teremthetett volna elő — az „Ifjúsági egyesület” 100, a „Theol. Kör” 100 koronát szavazott meg egyhangulag, a tanárkar is pótolta 100 koronával a fenmaradt jutalmak terhére s egy pár társa is módját találta discret támogatásának annyira, hogy most már jó reménységgel ápoltatik a Purjesz professor tüdőbajosok klinikáján ez a mindig színjeles, derék ifjú. Nem dicsekszem, amit itt tett az ifjúság; de a szívünk nemes büszkeséggel telik el, ha ilyen tényeire is hivatkozhatunk s mindenki beláthatja, hogy nem alaptalan az, ha mi „a jobb jövő reményé”-ről beszélünk.

Ezen mindig jobb jövő reményében búcsuzunk most ifjúságunktól. Akik csak pihenni térnek az édes szülei házhoz, azoktól azzal, hogy visszatérve, felveszik a nemes munka fonalát minden téren, amely fakultásunkon immár tradíciószerű kötelezettséggé vált s amely munkában — tán nem sértek senkit ennek megállapításával — a jelenlegi III–IV. évesek legjobbjai lelkesítő példát mutattak.

Akik kilépnek az életbe, azoktól — mondhatom, bizonyos elfogódással búcsuzunk. Hogyan fogunk találkozni az élet munkájában? Most még közös ideáljaink vannak. Együtt építgettük négy leosztandón keresztül. Közös cím alá foglalva „A református pap hivatása”-nak nevezhetnők. Közlebbi vonásai közt ott vannak: a mi kicsiny gyülekezeteink ápolása, az erdélyi magyarság hegemóniájának biztosítása, távolabb egy független, öntudatos pro-

testáns Magyarország vonásai domborodnak ki, mely mint rész az egészbe az emberiség egyetemes' céljába: Isten országába illeszkedik bele s mindez a mi munkánk: a lelkek építése által.

Ám, míg mi e képet elragadtatással szemléljük s önök égnék a vágtyól, hogy kezüket a munkára vetvén, valósításán dolgoz-hassanak, halljuk a távolból a panaszhangokat: „Nincs szomorubb sors a papénál s legkivált a református papénál, főként az ismeretes „kálvinista szegénység“ miatt!”

Régóta halljuk e hangot s azt hiszem kevesen vannak, akik a benne levő igazságot mélyebben éreznék, mint magam. Valami mondhatatlanul fájó érzés az, mikor a példák egész seregében azt kénytelen az ember látni, hogy theologusaink, kik tudás, képzettség, ambíció és lelkesedés dolgában semmivel sem állanak alatta hazánk más főiskolai ifjúságának, néhány évnek leforgása alatt mennyire elmaradnak nagy többségükben azoktól. Tudom méltányolni ebben az anyagi tehetetlenség szerepét s mégis — a gazdag papok példái mutatják! — az anyagi jólét nem egyedüli feltétele hivatásunk méltó betöltésének. A sokszor emlegetett „szegénység“ vajjon nem jelent-e igen gyakran „szegénységet az ideálokban?!”

Abban a tekintetben javíthatatlan idealista vagyok és akarok maradni, hogy a mi legnagyobb gazdagságunk — ideáljaink s azon mértékben szegényedünk — előbb-utóbb még anyagiakban is — amint vész ideáljaink fénye, munkára s áldozatokra lelkesítő ereje.

Aggódva gondolok a mi kedves tanítványaink jövődjére s kívánom, hogy ne „szegény-gazdagok“, de inkább „gazdag-szegények“ legyenek. Ezek pedig csak ideáljaink ápolása által lehetnek. Fogadjanak el tőlem erre nézve egy jó tanácsot.

Ha látó szemekkel nézik az életet, hamar észre fogják ven ni hogy népünk összes szükségei közt egy sincsen égetőbb, mint a vallás-erkölcsiek. Bajainak legnagyobb része ebből származik. A materiális világnézet gyümölcsei most érnek. A földnek, világnak és élvezeteinek mértéktelen szerelme a társadalmi osztályok közt már alig áthidalható ellentétet teremtett; kiméretlen eréllyel foly a „bellum omnium contra omnes“, melyben elvadulnak nemcsak a viszonyok, hanem az egyének is. Az orvosszert az evangéliumi magasabb világnézetben önöknek kell szolgáltatniok. A nép nevelése, felsőbb és alsóbb rétegei lelki építése, a lelkek betöltése Krisztussal és az ő jótéteményeivel: egy végtelennek látszó feladat, munka. És sikere? Jaj annak, aki máról-holnapra türelmetlen

sietséggel aratni szeretne! Csalódás, kétség, szárnyaszegettség, lemondás jár ennek nyomában.

Az egyének vizsgálata a bűnt, mint személyes élethatalmat, a viszonyok tanulmányozása mint társadalmi hatalmat (corruptio) fogja elébük állítani rettenetes erejében. Hogyan küzdenek meg vele? A mai élet oly kevés lelkesítő példát mutat. Ha fáradnak, ha lankadnak, hová forduljanak, hogy foszladó ideáljaikat felfríthessék, lankadó erejüket megújíthassák? Ideáljaink kiapadhatatlan tárháza — *bibliánk*. Boldog parokhia az, ahol a bibliát nemcsak egy-egy alkalmi textusért ütik fel, hanem ideáljain való lelkesedésért. Ahol egy Mózesrel, Ilyéssel, Jeremiással, Pál apostollal és mindenek felett a Jézus Krisztussal keresnek érintkezést. És erőink megújulásának forrása: *az imádkozás*. A teoriák az imádság erejéről, haszontalan dolgok. Az imádság erejét és értékét *tapasztalni* kell! A te kicsiny kamrácskádiban! Amely parokhián a papiroda nemcsak akták gyártására szolgál, hanem elmélkedésre, biblia-olvasásra, imádkozásra is: ott nem kell félteni sem papjainkat a lesülyedéstől, sem ideáljainkat az elhalványodástól. Iskola és élet ott összetalálkoznak.

A viszonttalálkozás e boldogító reménységével *theol. fakultásunk 1909/10. tanévét bezárom*.

A segedelem Istenének pedig adjunk hálát: imádkozzunk!

Nagy Károly,
igazgató.

Értesítés

az erdélyi református egyházkerület kolozsvári theologia fakultásáról az 1910—11. tanévre vonatkozólag.

1. **Felvétel.** Az erdélyi református egyházkerület kolozsvári theol. fakultására felvétetnek:

a) *tanintézetbe*: a református papi pályára készülő *theológus* ifjak;

b) *az internátusba*: (együttlakás) és *vele kapcsolatos konviktusba* (együttélkezés): első sorban 80, a tanintézetbe beiratkozott theológus és 40, a helybeli m. kir. Ferencz József tud.-egyetem bölcsészet-, nyelv- és történelemtudományi- és mennyiségtan-természet-tudományi karára beiratkozott protestáns valású tanárnövendék; másodsorban, — amennyiben hely marad, — a nevezett tud.-egyetem bármelyik karára beiratkozott protestáns vallású egyetemi hallgató, illetőleg mindenik esetben oly középiskolát végzett s érettségi vizsgálatot tett ifjak, kik a theol. tanintézetbe vagy az egyetemre lépni szándékoznak. (Megjegyezzük, hogy a most bezárult iskolai évben is több helyre vehettünk fel orvosnövendékeket, joghallgatókat stb. s erre a jövő évben is kilátásunk van az internátus két szobával való kibővülése folytán.)

2. **A felvételért való folyamodványok** a) keresztlevéllal, b) érettségi bizonyítvánnyal vagy leckeönyvvel (Index), vagy ezek hitelesített másolatával felszerelten és a fakultás igazgatóságához címzetten *folyó évi augusztus hó 21-ig* küldendők be (10 filléres postabélyeg melléklésével a válasz számára), a folyamodványok felzetén pontosan megjelölve a folyamodó lakását: község (esetleg utca, házsám), utolsó posta és vármegye.

Később érkezett folyamodványok nem vétetnek figyelembe, de a kellő időre beadottakra és 10 filléres válaszbélyeggel ellátottakra a válasz 8 nap alatt megküldetik.

Az előző évben is az intézet kötelékében volt növendékek-

nek — amennyiben okmányaikat ki nem vették és ösztöndíjat nem kérelmeznek — elég csak levélben jelentkezniök.

3. Díjak. Minden felvett növendék a beíratkozás alkalmával *beíratkozási díj* közös cím alatt — nyugdíj (6 K), könyvtárdíj (2 K), felszerelési díj (8 K), ifjúsági egyleti díj (4 K) — összesen egy évre 20 (húsz) koronát tartozik fizetni; amihez járul még az újonnan jött növendékek részéről, vagy új törvények életbeléptetésekor mindenki részéről 0.40 K az intézeti Törvények és Rendtartási szabályok egy példányáért és új leckekönyvekért (Index): 0.60 K.

Ezenkívül:

a) Egyetemi hallgatóknak *internátusi és konviktusi díj* egy évre: 400 (négy száz) korona, melyből 40 K internátusi díj 20—20 K-ás félévi, 360 K konviktusi díj harmadéves előleges részletekben fizetendő.

b) Theológusoknak internátusi díj egy évre 40 K, 20—20 K-ás félévi előleges részletben fizetve; *konviktusi díj* egy évre: 300 (három száz) korona harmadéves előleges részletekben fizetve.

A konviktusi díjak harmadéves előleges részletekben és pedig: 1. a szeptemberi beíratkozás alkalmával; 2. dec. 1-én és 3. április 1-én fizetendő, egész évre kötelezők és a szülők (gyám) által megfélelő tanukkal (egyik lehetőleg az illetékes lelkész) tanuzott és kezesekkel kezeselt „Kötelezvény“-ben vállalandók el, melynek űrlapja a felvételi értesítéskor mindenkinek megküldetik s megfelelően kitöltve és aláírva a beíratkozáskor adandó be.

A theológusok ezenkívül az I. félévi beíratkozáskor 2 kor. „*Theologus kör*“-i díjat tartoznak fizetni. Maguk fizetik továbbá a helybeli tudomány-egyetemen heti 10 óráig kötelezetten hallgatandó bölcsészeti és nevelésoktatástani tudományokból kijelölt tárgyak után a *beíratkozási* (10 K) és *tandíjat*, mely utóbbi félévenként 21 korona.

Fizet továbbá:

c) az internátusban benlakó minden növendék az I. félévi beíratkozás alkalmával, de egész évre 10 (tíz) K *világítási díjat*, a bevezetett villanyvilágítás költségeire.

4. Kedvezmények és ösztöndíjak. (Lásd 70—1909. egyh. ker. közgy. jksz. Szabályzatot.) Az intézet beíratkozott növendékeinek a következő kedvezmények és ösztöndíjak állanak szolgálatukra:

a) *Theológusoknak*:

α) Minden theológusnak tandíjmentesség a theol. fakultáson hallgatott tárgyak után.

β) 16, egyenkint kétszáz koronás — félévenkénti részletekben

utólagosan kifizetendő — ösztöndíj a nagyenyedi Bethlen-kollégiumtól járó fejedelmi alapítványból.

γ) 20, egyenkint száz korona — félévenkénti részletekben utólagosan kifizetendő — ösztöndíj az egyházkerület által a Gecse- és Baldácsy-alap számadási feleslege terhére engedélyezve.

δ) Ünnepi követségek (legatio)

ε) 650 K pályadíjakra.

Összes segély — a tandíjmentességet nem számítva — körülbelül évi 20.000 korona.

b) Tanárnövendékeknek: a m. kir. kultuszminiszter úr által engedélyezett ingyen konviktusi és internátusi ellátás 18 tanárjelölt részére.

Az *a. β)* alatt jelzett ösztöndíjakért a folyamodványok a Bethlen-kollégium Méltóságos Előljáróságához, az *a. γ)* alattiakért a theol. fakultás Előljáróságához, a *b)* alattiakért a m. kir. vallás és közoktatásügyi miniszter úr Ő Nagyméltóságához címzendők, de mindenik a theol. fakultás igazgatóságához adandó *be f. évi augusztus 21-ig.* Az ösztöndíjakért való folyamodványokhoz, a felvételi kéréshez csatolandó okmányokon kívül (2 pont) mellékelni kell még: a szülők ez évben kiállított hitelesített adókönyvi kivonatát és családi értesítőjét. Aki a jelzett időig nem folyamodik vagy nem jelentkezik — még ha a stipendiumot élvezte is — eltávozottnak tekintetik s helye más-sal töltenek be.

A theologiai tanfolyamra, a bentlakásba és tápintézetbe való felvételnél és mindennemű jótétemények odaitélésénél az egyenlő előmenetelt és magaviseletet tanúsító s egyenlő családi és vagyoni viszonyok között élő ifjak közül az erd. ref. egyházkerület kötelékébe tartozó szülőknek s ezek között is a lelkészeknek, tanároknak s felekezeti tanítóknak és kántoroknak gyermekeit elsőség illeti meg.

A Bethlen-kollégiumtól járó ösztöndíjakra csak oly theol. ifjak ajánlhatók és vehetők fel, akiknek megelőző félévi leckekönyve feltétlenül általános jeles (1), magaviselete példás, szorgalma kitartó. Egyenlők között előnyben részesítendőek a nagyenyedi Bethlen-kollégiumban tanult ifjak. Ez ösztöndíjakra felajánlhatók a theol. fakultás I. évi tanfolyamára beiratkozott olyan ifjak is, akiknek érettségi bizonyítványa általános jeles (1).

A Gecse-Baldácsy ösztöndíjakat csak legalább jó (2) előmenetelű ifjak kaphatják meg.

Minden, az intézetbe felvett, theol. ifjú a beiratkozás alkalmával kötelezvényt tartozik kiállítani arról, hogy amennyiben a fentebbi

a. β) és a. γ) pontokban említett ösztöndíjakban részesül a fakultás részéről, a theol tanfolyam bevégezése után legalább két (2) évig rendes lelkeszi szolgálatot fog teljesíteni az erdélyi ref. egyházkerület kötelékében, ha pedig akár a tanfolyam bevégezése előtt, akár azután, az említett kétévi rendes lelkeszi szolgálat teljesítése nélkül távoznék az erdélyi egyházkerület kötelékéből, az élvezett jótéteményt visszatéríti a fakultásnak.

Az ösztöndíjakért való folyamodások eredménye az illető tényezők döntéséről vett értesítés után (remélhetőleg október hó végéig) azonnal tudtul adatik az érdekelteknek.

5. Beiratkozás. A jövő tanévre való beiratkozások szept. hó 9. és 10. napjain lesznek és pedig 9-én az I—II. 10-én pedig a III—IV. éveseké.

A folyamodásuk alapján írásbelileg előre felvett ifjak közül, „a theológiára teljesen ép, minden testi fogyatkozás nélkül levő ifjak vehetők fel erre vonatkozó bizonyítvány alapján“ (46—1906. egyh. ker. kgy. jksz.); az internátusba pedig a fakultás Előljáráóságának határozata értelmében, csak azok fognak véglegesen fölvetetni, a beiratkozáshoz bocsáttatni és beköltözködhetni, akiket az intézeti orvos előzetes vizsgálat után teljesen egészségesnek fog találni. Ezért a beiratkozás előtt, a beiratkozásra kitűzött napokon, akkor az intézetben tartózkodó intézeti orvos ur által tartozik magát minden jelentkező ifju megvizsgáltatni s tőle a felvehetőséget igazoló bizonyítványt hozni az igazgatóhoz.

A beiratáskor minden felvett növendék tartozik befizetni az igazgató kezéhez a beiratási díjat; továbbá az egész évi világitási díjat, az internátusi díj első félévi — és konviktusi díj első évharmadi részletét az internátus- és konviktusi felügyelő tanárnak (dr. Ravasz László) kezéhez. Ezek lefizetése nélkül senki az intézetbe be nem irható.

A régi növendékek közül azok, akik az előző évekről bármiféle iskolai díjjal hátralékban maradtak, addig be nem irhatók, míg hátralékaikat előzőleg az igazgatónál ki nem egyenlítették.

6. Internátus. A bennlakásra felvett ifjak szeptember 9-én jöhetnek. Beiratkozásuk és esedékes díjaik lefizetése után, az internátus felügyelő tanára helyezi el a szobákban, kettős, illetve négyes csoportokban, hol lakást (fűtéssel, világitással és takarítással) kapnak ágygyal, dolgozó-asztallal, székkal, szekrénnel és modernül felszerelt mosdóval.

Az ágyak az Előljáráóság 1910 június 24-iki határozata alapján

közegészségi érdekből vassodrony-ágybetéttel szerellettnek fel, de az összes ágyneműt — az ágytakaró kivételével, amit az intézet ad — az ifjaknak kell magukkal hozni és pedig egy 185 cm. hosszú, 78 cm. széles, lehetőleg 3 részből álló levart mátrácot, 1 vagy 2 vánkost, 1 paplant legalább 2—2 húzattal, illetőleg lepedővel. Ezek és a tisztaságra tartozó másfajta felszerelés nélkül a beköltözés nem engedhető meg.

7. A konviktus. A konviktusban a főzés szeptember 11-én kezdődik. Az ifjak a konviktusban naponként háromszori étkezést kapnak és pedig: reggelire 3 dcl. tejeskávét egy 120 grammos zsemlyével; ebédre 3 tál ételt (leves, marhahús körözve és mártással vagy sült körözve és főzelék rátéttel vagy tészta és hozzá 200 gramm kenyér;) vacsorára mindig sült és 200 gramm kenyér. Minden ifjú a kétszeri étkezéshez 300 gramm első minőségű húst kell hogy kapjon, csont nélkül számítva. Az ételek minősége és a hozzájuk használt anyagok az intézeti orvos vezetése alatt ellenőriztetnek.

Szeptember 9-ike előtt bennlakást és szeptember 11-ike előtt kosztot az intézet helyiségében senki sem kaphat, még külön kérelemre és fizetés mellett sem.

8. Az 1909—10. tanév ünnepélyes megnyitása szeptember hó 11-én d. e. 11 órakor lesz a fakultás épületének dísztermében. A rendes előadások szeptember 14-én reggel 8 órakor kezdődnek meg.

9. A javító- és pótvizsgálatok (kollokviumok) a beiratások ideje alatt szept. 12. napján lesznek az illetékes tanár urak előtt. Kiknél az illetőknek a rendkívüli kollokviumokat engedélyező tanárkari határozattal és az esetleges rendkívüli kollokviumi díjnak (tárgyaként 10 korona) az igazgató kezéhez történt lefizetését igazoló nyugtákkal kell jelentkezniök. De azoknak, akik ezen a napon sem teszik le kielégítő eredménnyel elmulasztott vagy elégtelen vizsgálataikat (kollokvium), újabb határidő nem engedélyezetik. Akik azonban vizsgálataikat (kollokvium) a megelőző félév végén indokolatlanul mulasztották el letenni, vagy elégtelen osztályzatot nyertek: a következő félévben semmiféle intézeti kedvezményre igényt nem tarthatnak.

10. A theologiai javító alap- és lelkészképesítő szigorlatok (I. és II. lelkészképesítő vizsgálatok) szeptember 13-ik napján fognak megtartatni és pedig a következő sorrendben: II. lelkészképesítő-, I. lelkészképesítő- és theol. alapvizsgálat. E javító szigorlatokra előállani jogosult jelöltek szept. 12-én délután tartoznak a fakultás igaz-

gatójánál jelentkezni s kezéhez 15 K vizsgadíjat lefizetni. Teljes vizsgák nem tartatnak. Bármelyik vizsgára csak azok bocsáttatnak, akik előbb összes fennálló tartozásaikat a vizsgadíjakkal együtt lefizették (346—1907. számú ig.-tanácsi rendelet).

11. Esetleges tudakozódások a theol. fakultás igazgatójához intézendők (Kolozsvár, Bocskai-tér 1. szám). Választ azonban csak az igényelhet, aki kellő válaszbélyeget mellékel.

Kolozsvár, 1910 június 24.

Nagy Károly,
a theol. fakultás igazgatója.

TARTALOM:

	Oldal
I. A vallástudomány tárgya és módszere. Székioglaló értekezés. <i>Dr. Bartók György</i> --- —	3
II. Nagy Károly igazgató üdvözlő és évmegnyitó beszéde --- —	27
III. Kálvin és a kálvinizmus. Ünnepi felolvasás Kálvin János születése 400-ados ünnepén. <i>Dr. Ravasz László</i> . —	33
IV. Gr. Széchenyi István gondolkozása. Halála 50 éves fordulóján. <i>Dr. Bartók György</i> . —	51
V. Az 1909—10, tanév történetéhez. <i>Nagy Károly</i> . ---	61
VI. A fakultás előljárósága és tanári kara. ---	89
VII. A theologiai szakon végzett tananyag. --- — —	92
VIII. Theologiai alap- és lelkészképesítő vizsgálatok. ---	95
IX. A fakultás könyvtára. <i>Pokoly József</i> . —	97
X. Internátus és konviktus. <i>Dr. Ravasz László</i> . --- — —	98
XI. Ifjúsági egyesületek. <i>Az egyesületek elnökeitől</i> . —	101
XII. Statisztikai adatok. --- — —	108
XIII. Az intézet növendékeinek névsora. —	111
XIV. Pályakérdések és vizsgai írásbeli feladatok az 1910—11. tanévre. ---	116
XV. Nagy Károly igazgató évbezáró beszéde. ---	119
XVI. Értesítés az erdélyi református egyházkerület kolozsvári theologiai fakultásáról az 1910—11. tanévre vonatkozólag. ---	127

